

ПРИКАЗИ

Маријана Цибранска-Костова,
*Старият завет като юридически източник. Наблюдения върху
славянската ръкописна традиция,*
„Издателство Валентин Траянов“,
София 2016, 326 стр.

Нова книга Маријане Цибранске-Костове разматра различите утицаје Старог завета на правне саставе словенског средњег века. Старозаветни материјал је преузиман из „основног старозаветног правног (Синајског) корпуса“ (24), који се налази у књигама Мојсијевог Петокњижја, међу којима су најпознатије десет Божјих заповести. Ти су текстови сматрани Божанским законом и неоспорним ауторитетом целокупног хришћанског друштва током средњег века (24–25). Постали су предмет различитих правних компилација, као што су *Lex Dei*, састављена крајем IV или почетком V века, и грчки Мојсијев закон (*Nomos Mosaiikos*), настао вероватно у VIII веку. Грчки састав је касније преведен на словенски језик и уврштен у Номоканон Св. Саве, састављен почетком XIII века за потребе новоосноване аутокефалне српске архиепископије.

Проф. др Марија Цибранска-Костова сарадник је Института за бугарски језик Бугарске академије наука. Позната је по истраживањима словенских црквеноправних споменика и рукописне грађе, која су свој најважнији облик добила у књизи *Покајната книжнина на Българското средновековие IX–XVIII век. Езиково–текстологични и културологични аспекти*, БАН, Софија 2011. У сарадњи са Елком Мирчевом приредила је издање Зајковског требника које прати подробна текстолошка и лингвистичка студија: *Зајковски требник от XIV век. Изследване и текст*, Софија 2012. О разноврсности интересовања Цибранске-Костове сведочи њена недавно објављена књига из историје старе ћириличне штампане књиге под насловом *Сборникът „Различни потреби“ на Яков Крайков между Венеция и Балканите през XVI век*, Софија 2013. Истраживања је објављивала у више научних часописа, као што су *Palaeobulgarica*, *Études balkaniques*, *Български език*, *Стара българска литература*, *Кирило-Методиевски студии*. Научној средини у Србији се представила радовима објављеним у *Археографским прилозима* и *Црквеним студијама*.

Књига *Стари завет као правни извор. Разматрања о словенској рукописној традицији* подељена је на три већа поглавља. У првом, уводном поглављу (12–35) уопштено је изложен историјат превода Старог завета на грчки и латински језик и указано је на оне делове из Мојсијевог Петокњижја који су улазили у средњовековне правне компилације, као што су поменути *Lex Dei* и грчки Мојсијев закон. Друго поглавље књиге, уједно највеће и најзначајније, посвећено је словенском преводу Мојсијевог закона који чини 48. главу Светосавског номоканона: „Избор из закона Богом датог Израелцима посредством Мојсија“ (36–215). У трећем поглављу ауторка указује на изводе из Старог завета који не чине посебни састав, већ се налазе у другим правним зборницима (215–299). Књига се завршава општим и кратким закључком (301–304), пошто свако од поглавља, како је истакла ауторка, садржи своја посебна закључна разматрања. Завршне елементе књиге чини списак литературе (305–318), списак описа и каталога рукописних збирки, библиографија речника и енциклопедија (319–320), као и посебне листе скраћеница (321–322), коришћених рукописа (323–326) и електронски доступних база података са различитим издањима Светог писма (326).

У науци су добро позната истраживања Бургмана и Тројаноса из 70-тих година XX века која се тичу грчке правне компилације *Nomos Mosaiikos* (36–41). Сада се пред нама налази прва целовита лингвистичка и текстолошка студија словенског текста, као и његово прво научно издање на основу Иловичког преписа Номоканона из 1262. године. Састав представља компилацију стихова из Мојсијевог Петокњижја у 50 поглавља, чији је распоред у књизи табеларно представљен (71). Иако су текстови преузети из Старог завета, ауторка овај правни зборник сагледава као део световног права Номоканона Св. Саве, заједно са „неким другим правним текстовима“, пре свега Прохионом (64–65, 161).

Питање настанка словенског превода Мојсијевог закона разматрано је у ширем контексту истраживања словенских превода Мојсијевог Петокњижја (160–163) и словенске компилације Светосавског номоканона (47–66). У оквирима поменутог поглавља дата је анализа структуре текста (66–72), правописа (72–83), граматике (84–97) и лексике (97–146) на основу Иловичког преписа. Поменуте анализе завршавају се необично важним и корисним издањем текста Мојсијевог закона (166–178) и изводом из речника овог правног споменика („лексикални корпус“), са објашњењем речи, њеним грчким еквивалентном и преводом на бугарски језик (179–214).

У трећем поглављу ауторка се осврнула на изводе из Старог завета у различитим словенским преводима других правних споменика. У

посебном потпоглављу обратила је пажњу на ранословенски *Закон судњи људем* и на словенски превод Еклоге и Земљорадничког закона (217–270). Ауторка и овом приликом преноси досадашња разматрања и износи своја запажања из угла истраживања везаних за Мојсијев закон. У другом потпоглављу представљено је неколико правних зборника бугарске редакције (најстарији потиче из четврте деценије XIV века) који садрже словенски превод и обраду Епитимијног номоканона Псеудо-Зонаре. То је релативно утицајна правна књига у последњем столећу Другог бугарског царства, у Србији са самог краја средњег века и у јужнословенским православним црквама Османског царства током XVI и прве половине XVII столећа (270–300). Ауторка указује на места где се препознаје утицај правних текстова из Мојсијевог Петокњижја или се на њих изричито позива. Поједине текстове објављује у целини, као што је поглавље о односу између родитеља и деце (279–285) или о забрани једења крви, нечисте хране, где пружа посебан осврт на словенске називе забрањених животиња (285–293).

Наведени правни текстови и зборници недвосмислено представљају важне преносиоце старозаветних концепта о Богу, свету и међуљудским односима у средњовековним јужнословенским друштвима. Реч је, заправо, о општој појави у писаној култури византијског света. Светосавски номоканон је садржавао најзначајнију правну компилацију старозаветног штива, тј. Мојсијев закон, који је „давао легитимитет црквеним и државним властима и оправдавао првенство исконског Божјег закона“ (63). Искрпна текстолошка, лингвистичка и филолошка студија Маријане Цибранске-Костове поставила је добре основе за друге врсте истраживања наведених правних споменика, као што су она из историјске антропологије и друштвене историје средњег века.

Станоје Бојанин

Ivan Stevović,
Praevalis: obrazovanje kulturnog prostora kasnoantičke provincije,
Društvo arheologa Crne Gore,
Podgorica 2014, 200 str.

Монографија *Praevalis: obrazovanje kulturnog prostora kasnoantičke provincije* Ивана Стевовића, професора Филозофског факултета у Београду, представља вредан прилог проучавању културне историје јужног дела источне јадранске обале и њеног залеђа. Изнесени суд заснован је

превасходно на чињеници да је аутор увео значајну методолошку новину у истраживање једног особеног географског и културног простора античког света и потом засебне административне јединице у оквиру Римског царства. Уместо писаних историјских извора о овој регији, уопште оскудних и непоузданих, нагласак је у студији пребачен на постојеће и до сада доступне материјалне трагове остварења визуелног израза на назначеном подручју. Таквим иновативним приступом историјски извори визуелне природе показали су се далеко „речитијим“ него што су то епиграфски и друге врсте писаних извора и докумената у покушају сагледавања свеобухватне слике изгледа античког простора који се протезао у распону од Боке Которске до Скадарског језера.

Дата територија утемељено је приказана као средина од давнина прожета динамичним културним интеракцијама аутохтоног становништва и, пре свега, грчког света, чије су последице „дугим таложењем“ допринеле конституцији њеног слојевитог и вишедимензионалног идентитета. Током друге половине 1. века пре н. е., када је Рим постепеном експанзијом коначно у дубину овладао северисточном страном Отрантских врата, започела је њена системска романизација, процес којим је затечено илирско-хеленистичко наслеђе требало бити преобликовано и интегрисано у нове оквире римске државе и прилагођено суверенитету њених институција. На тај начин дошло је до одлучног допуњавања и усложњавања њеног већ дубоко седиментираног идентитета. Таква околност допринела је развоју неометаније и безбедније економске и културне размене поморским путем јужног дела источне обале Јадрана са различитим, нарочито источним, деловима Римског царства, чиме ће се отворити простор за акумулацију нових тековинских наслага на већ постојеће у оквиру простора о коме је реч. Према томе, културну историју територије која ће у касној антици бити омеђена границама самосталне римске провинције И. Стевовић недвосмислено рефлектује у правцу пропитивања конституције њеног идентитета. Као закључак изнесено је мишљење да настанак Превалиса као засебне римске административне јединице и њено одвајање од провинције Далмације у одређеној мери проистичу из специфичног регионалног идентитета простора који је обухватила, из више разлога различитог у односу на претходно поменути провинцију.

Највећи градови провинције Превалис били су Doclea (Доклеја), Scodra (Скадар) и Olcinium (Улцињ), док је на западу могуће захватала Butuu (Будва) и Risinium (Рисан), а на истоку Lisos (Љеш). Од свих тих центара, данас једино локалитет Доклеје са својом околином због

извесног степена очуваности археолошких остатака може да пружи темељнији увид у живот ове касноантичке провинције. Иако је град Доклеја по времену свог настанка, карактеру и структури чисто римски *urbs*, амбијент Превалиса наставио је да чува своју истински космополитску природу и у једном измењеном историјском контексту. Проучавајући архитектонске дијалекте грађевинских комплекса у Доклеји и Дољанима и примењујући компаративни метод, заснован на уочавању морфолошких и функционалних аналогичности између типова грађевина у срединама географски релативно далеких, али културно врло повезаним, И. Стевовић је уочио област Антиохије као једно од главних изворишта архитектонских форми наведених локалитета, што је чињеница која потврђује јако присуство сиријске дијаспоре на том простору у периоду касне антике. Ослањањем на досадашње резултате археолошких истраживања, Иван Стевовић својом монографијом показује колико плоносан може да буде дијалог различитих дисциплина.

Од фрагмента подног мозаика касноантичке виле у Мириштима код Петровца до архитектуре базилике А у Доклеји и мартирејума у Дољанима, постоји низ материјалних сведочанстава која, посматрана као визуелни симболи у којима су сублимирани историјски токови и културне интеракције превалитанског простора, одлучно употпуњују и проширују савремена сазнања о овој специфичној регији у доба антике, нарочито о оним појавама о којима не постоје писани извори, о ономе о чему скоро ништа није остало забележено, али што је до данас ипак остало на изваначан начин видљиво.

Милош Ђипранић

Милош Ивановић,
„Добри људи“ у српској средњовековној држави,
Историјски институт, Београд 2017, 175 стр.

У едицији „Студије“ Историјског института Београд, као књига 7, 2017. године изашла је студија „Добри људи“ у српској средњовековној држави аутора Милоша Ивановића. Ивановић, медијевиста и сарадник Института, овом књигом скромног обима и сведене форме, али зато јасно изнетих аргумената, настојао је да одгонетне значење правног термина који се јавља у средњовековној дипломатичкој грађи и законским споменицима. Књига која се нашла пред читаоцима резултат је наставка

истраживања које је аутор обавио за потребе писања расправе „Добри људи“ *Новобрдског законика деспота Стефана Лазаревића*, изашле у Историјском часопису 64 (2015).

Студија започиње *Уводом* (стр. 9–14), где аутор даје напомене о својој мотивацији за истраживање, методологији и коришћеним изворима и литератури. Поглавље *Улога „добрих људи“* (стр. 15–92) доноси методично поређане све помене „добрих људи“ и помене сродних термина из сачуваних српских средњовековних извора; права и обавезе ових особа су анализирани, а њихова улога јасно је објашњена, наравно, где су извори то дозвољавали. У овом поглављу се налазе и подаци о улози „добрих људи“ у другим средњовековним државама. Одељак *Ко су били „добри људи“?* (стр. 93–124) покушава да одговори на питање којим су друштвеним категоријама „добри људи“ (и особе које се крију из сродних термина) припадали. У поглављу *Након средњег века* (стр. 125–136) упућује се на изворни материјал (скромнији но у претходним поглављима, што је сасвим разумљиво, имајући у виду да је аутор медиевиста) који доказује да се правни институт „добрих људи“ – премда не под тим називом – уз одређене разлике сачувао у српским земљама током векова под османском, хабзбуршком и млетачком влашћу, као и у устаничкој српској држави на почетку 19. века. Студија се завршава *Закључком* (стр. 137–141), а ту је и *Summary* (стр. 143–151) на енглеском језику. Основни текст прате обимни критички апарат и репродукције појединих извора, а на крају су штампани и библиографија, именски и географски регистар.

Битно је рећи да аутор у *Уводу* опомиње читаоце да ће наведене хронолошке и географске границе (14. и 15. век у средњовековној Србији) бити прекорачене зарад ширег сагледавања правног института који има своје паралеле и у средњовековним правним споменицима земаља у окружењу, те западној Европи, од римских времена до 19. века. Ово аутор оправдава схватањем да је феномен „добрих људи“ појава дугог трајања. *Аналисти* броделовског кова, који су прихватили Броделов термин *дуго трајање* (la longue durée), свакако би се тешко осмелили да зађу у поље показане правне историје (сувише везане за политичку историју). Зато се аутору мора одати признање за употребу корисне теоријске поставке на пољу истраживања на коме њен творац то није чинио.

„Добри људи“ су у средњовековној Србији, према изворном материјалу који аутор анализира, учествовали у различитим правним радњама и судским споровима (нпр. утврђивање међа, поклањање баштине) као заклети сведоци и судски вештаци, па су чак били и нека

врста тржишне инспекције у појединим градовима. Поред термина „добри људи“ аутор анализира и њему сродне средњовековне термине (стариници, поротници, сведоци, итд.). Тако сазнајемо да су „добри људи“ били *достоверни*, одн. достојни поверења, а за термин „стариници“ смо упућени на чињеницу да су за ове правне послове бирани старији људи чије се сведочанство сматрало поузданим, јер је њихова дуговечност требало да обезбеди познавање прилика на терену (из истог разлога требало је да потичу из краја у коме се налазио спорни посед).

Аутор је у студију укључио и сажето излагање о улози „добрих људи“ и ван средњовековне Србије, показујући да је и у земљама у окружењу овај правни институт играо важну улогу (нпр. „добри Бошњани“ из босанских повеља). Постоји и осврт на државе западне Европе (где су коришћени термини *boni homines*, *gachumburgi*, *scabini*, итд). Уочава се недостатак прегледа улоге „добрих људи“ у земљама најразвијенијег феудализма – Француске, Енглеске и Немачке (поменута је Бретања у Француској, и само градић Шрузбери у Енглеској, у контексту друштвеног и материјалног статуса „добрих људи“), као и у другим словенским земљама (поменута је поред Босне још само Пољска; не сазнајемо да ли су овај или њему слични правни институти постојали нпр. у Русији). Ово би била најкрупнија од малобројних замерки које се могу упутити аутору студије.

Аутор истиче да су у Западној Европи улогу „добрих људи“ обављале слободне особе, припадници властеле, клира и грађанства, док су у Србији поред ових категорија и зависни сељаци могли постати „добрим људима“ (стариницима, итд) – доказна снага њиховог сведочења била је иста без обзира на друштвени статус. Закључује се и да су у градовима „добри људи“ чинили хомогенију групацију него на селу, по питању друштвеног статуса – били су то углавном богатији и утицајнији грађани, који су обављали и јавне функције; ту аутор повлачи паралелу са западноевропским градовима.

Разлог трајању правног института „добрих људи“ (под различитим називима) на територији српских држава је, по тврдњи аутора, то што се током столећа која су уследила средњем веку судило углавном по обичајном праву, а већина становништва је била неписмена. Овај закључак нам се чини веома битним и наша замерка аутору била би да је требало овај закључак поновити и у одељку *Закључак*, а свакако га нешто јасније формулисати у одељку *Summary* (где је прилично недоречен).

У више наврата аутор износи и успешно, али опрезно, аргументује закључке који се косе са онима старијих истраживача или их допуњују –

попут закључка Милоша Благојевића да је у државама обласних господара утицај стариника смањен због јаче централизације. Аутор доказује да је случај био управо супротан, будући да су стариници могли и да износе доказе за своје тврдње. Такође, насупротив мишљењу Бранислава Ђурђева да су „добри људи“ из увода *Новобрдског законика* само поротници који су имали да потврде већ састављен законски текст, аутор је ближи мишљењу Ивана Божића који сматра да су они састављали законик, уз напомену да су то чинили према старијим одредбама. На недоумице Симе Тирковића око тога да ли су „добри људи“ који су имали да утврђују међе рудних окана били стални орган или су бирани за сваки случај појединачно, аутор студије аргументовано одговара да су ово била *ad hoc* тела.

Компаративни метод, те синхрона и дијахрона димензија истраживања чине ову студију изузетно значајном у правној историји српског средњег века. На крају ваља рећи и следеће: историчар феудализма Марк Блок је упозоравао да друштво није геометријска фигура, већ да постоји упорно шаренило услова. Па, ипак, историчари неретко силом међу феномене уводе јасноћу и правилност које су стране реалности тих појава. Милош Ивановић ниједном није поклекао пред потребом да генерализацијама и апстракцијама од термина „добри људи“ начини нефлексибилни појам, већ је, клонећи се оваквих поступака, управо очувао то шаренило услова који су постојали у стварности, док су истовремено његова објашњења остала концизна.

Бењамин Хеквић

Esad Kurtović,
Izvori za historiju srednjovjekovne Bosne I/1–I/2
(Ispisi iz knjiga zaduženja Državnog arhiva u Dubrovniku 1365–1521),
ur. Dubravko Lovrenović, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i
Hercegovine, Grada, knj. XXXI, Centar za balkanološka ispitivanja, knj. 2,
Sarajevo 2017, XII+969 str.

Давне 1956. године тадашње Научно друштво Народне републике Босне и Херцеговине (преименовано 1966. у Академију наука и умјетности Босне и Херцеговине) покренуло је серију под насловом *Грађа* у којој су објављиване монографије разнородног садржаја. Центар за балканолошка испитивања АНУБиХ је прву књигу у својој подсерији

објавио 2015, док се 2017. године појавила и збирка о којој ће овде бити речи. Тридесет и првом књигом *Грађе* (другом у подсерији Центра за балканолошка испитивања) покренута је нова, ужа подсерија под називом *Извори за историју средњовековне Босне*. Покретач и уредник *Извора* био је недавно преминули босанскохерцеговачки историчар и дописни члан АНУБиХ Дубравко Ловреновић, а прво, двотомно издање дело је Есада Куртовића, редовног професора Филозофског факултета Универзитета у Сарајеву и једног од најбољих познавалаца средњовековне грађе Државног архива у Дубровнику.

План покретача подсерије био је да се у њој систематски објављују извори за историју средњовековне Босне, пре свега документарна грађа из главних фондова и серија Дубровачког архива (*Debita notariae, Diversa notariae, Diversa cancellariae, Lamenta de foris, Lettere e commissioni di Levante* итд.) у којима се превасходно налазе подаци који могу занимати истраживаче босанске медијевистике. Прва књига је, у своја два обимна тома, на светлост дана изнела исписе из серије *Debita notariae* (тј. из књига задужења вођених од стране дубровачког нотаријата) за период од 1365. до 1521. године. Иако сведени и типски, уноси у наведену књигу вредан су извор за ономастику, топономастику, али и одређене аспекте економске историје (а пре свега за питање кредитирања). Управо је Куртовићево издање показало како наведени подаци, скупљени на једном месту и опскрбљени помоћним апаратом – ваљаним регистрима, могу бити корисни историчарима. Овако приређена грађа не само да олакшава приступ изворима и штеди време будућим истраживачима, већ представља и својеврстан лексикон, посебно користан за просопографске цртице.

Књига почиње ауторовим *Уводом*, који је преведен и на енглески језик (стр. IX–XII). У њему су изложена начела приређивања грађе, а читаоци обавештени о сазнајној вредности серије Дубровачког архива из које су начињени исписи. Наглашено је да су се у *Debita notariae* налазили претежно уговори о кредитном задуживању, али и одређени број купопродајних уговора, уговора о најму радне снаге и о трговачким друштвима, те више података о различитим врстама задужења. Највише података било је о људима из дубровачког залеђа које је припадало босанској држави, а поред већ поменуто ономастичке и вредности за економску историју, ти подаци важни су и за истраживање појединих политичких и друштвених питања, али и за шира проучавање језика. Истакнуто је да је серија најважнија за истраживаче босанских трговаца и трговине, због чега су је обилато користили знаменити економски историчари и просопографи (Д. Ковачевић Којић, И. Воје, Б. Храбак, П. Живковић и Ђ. Тошић).

Сваки запис који се односио на средњовековну Босну исписан је као посебна целина, а свака таква јединица је добила свој засебни број. На странама 3–860 (други том, начињен само ради лакшег повезивања, почиње страном 483 и исписом бр. 2522, односно 50. књигом *Debita notariae* за раздобље 1484–1486) налази се укупно 4592 исписа. Сви исписи потичу из серије *Debita notariae*, из књига 7–74 које покривају период од 1365. до 1521. године (укупно 157 година). Једини изузетак представља додаток одређеног броја исписа из 31. књиге серије *Diversa notariae* (почетка 1446–почетак 1447) јер су у тој књизи регистрована одређена задужења која се нису нашла у 22. и 23. књизи *Debita notariae*. Како приређени уговори и задужења имају карактеристичну, типску форму, било би сувишно правити регесте који су, стога, изостали. Свака јединица, уколико изворни документ није био физички оштећен или из других разлога нечитљив, садржи целовит текст записа (ограничен паром наводника), датум дат у загради, пуну архивску сигнатуру (серија, књига, фолиј), те евентуалне допунске или додатне белешке уколико су се налазиле у оригиналу. Понегде је у угластим заградама назначавано нечитљиво место, омашка записивача или додатно објашњење приређивача. Јединице теку у континуитету од 1 до 4592, али су груписане према књигама из којих су исписане и временским распонима које су те књиге обухватале.

Као што и сам аутор наводи у *Уводу*, типичан испис из књига задужења које су водили дубровачки нотари садржи информације о дужницима, местима из којих они долазе, имена гараната, кредитора и њиховог друштвеног статуса, те о висини и року задуживања и о мерама којима се обезбеђивао договорени повраћај кредита. У документима су се могли наћи и додатни подаци – о извршеном враћању дуга, прокураторима или договорима у вези са исплатом заосталог дуга. Корисници ове збирке могу лако установити да се, са протоком времена, умножава број помена личности везаних за Босну, па тако највећи део сачуваних докумената потиче из времена када су читавом Босном већ завладале Османлије. Исписане јединице тичу се, пре свега, људи који су, на неки начин, били ближе одређени топонимима који су имали везе са средњовековном босанском државом, односно са местима која су тој држави припадала. У ретким случајевима уврштени су и уговори и задужења области суседних Босни, који могу послужити као својеврстан регионални оријентир. Аутор наводи да вероватно постоје још неки документи из серије *Debita notariae* који нису укључени у збирку услед ненамерног пропуста, а да се за одређене записе једноставно није могло утврдити да ли се односе на територију босанске државе.

Прилози на стр. 861–870 подразумевају десет факсимила у боји, снимљених у Државном архиву у Дубровнику, чија је сврха да читаоцима дочарају типичан изглед записа који су у овој збирци приређени. Сви факсимили потичу из 13, 14, 17, 22. и 23. књиге серије *Diversa notariae*. За *Прилозима* следе два опширна регистра – *Именски регистар* (871–961) и *Регистар мјеста* (962–969), којима се други том и читава збирка завршавају. Када је реч о именима, усвојен је принцип по коме је прво навођено презиме (уколико постоји), а затим име и евентуална ближа одредница. Презимена и имена наведена су у рашчитаном облику, након чега следи оригинална латинска форма (у загради), а затим одредница (тамо где је присутна и у самом извору) која се односи на топоним припадности, занимање и/или функцију, такође на латинском. Понегде је, у недостатку друге, конкретније одреднице бележена општа (нпр. *creditor*, *debitor*, *plegius*, *procurator*, *mercator*, властелин). И у географском регистру су убицирана места прво навођена у свом словенском облику, углавном оном који се користи и данас, а у загради су наведене све латинске варијанте забележене у оригиналним записима. Места која се нису могла поуздано рашчитати, остављана су у изворном латинском облику. Бројеви наведени у регистрима односе се на стране у књизи, а не на јединице (бројеве исписа).

Прва књига *Извора за историју средњовековне Босне* плод је мукотрпног вишегодишњег рада врсног познаваоца Дубровачког архива и сваки истраживач историје Босне, Дубровника, али и суседних земаља биће, по природи ствари, упућен на њено коришћење. Потписник ових редова већ се у првом сусрету са њоме уверио у њену вишеструку употребну вредност. У времену у коме се темељне едиције извора све мање објављују и слабије вреднују, овакав, слободно се може рећи, подухват завређује сваку похвалу. Надајмо се да ће АНУБиХ искористити овако достојан почетак, уважити ентузијазам и стручност истраживача средњовековне Босне и подржати наставак издавања ове подсерије, која би ускоро могла добити и своју другу књигу, а затим и остале које су планиране.

Невен Исаиловић

Grzegorz Jawor,
Osady prawa wołoskiego i ich mieszkańcy na Rusi Czerwonej
w późnym średniowieczu,
Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej,
Lublin 2004², 227 str.

Приказ књиге Гжегожа Јавора (Grzegorz Jawor) *Osady prawa wołoskiego i ich mieszkańcy na Rusi Czerwonej w późnym średniowieczu* („Насеља основана на влашком праву и њихови становници у Црвеној Русији у позном средњем веку”) захтева извештај увод, како би се унеколико назначили оквири шире проблематике унутар које аутор усредсређује пажњу на једну конкретну историјску земљу у позном средњем веку и обрађује читав комплекс питања.

У суседству Балканског полуострва, северно од доњег Дунава, почиње планински ланац Карпата, који је сегментиран на Јужне (*Трансилвански Алпи*), Источне, Средње (*Шумовите*) и Западне Карпате.¹ По многим природним карактеристикама овај планински систем сличан је планинским системима на Балкану (Динариди, Шарско-пиндске планине, Родопи, Стара планина), па и по великим површинама под високопланинским пашњацима (на 1.000 и више метара надморске висине), с тим што Карпати имају много више шума и површина подесних за земљорадњу (ратарство). У средњем веку високопланински пашњаци на Балкану и у карпатским областима нису искоришћавани за сточарство на идентичан начин. Претежан и аутохтон тип сточарства у средњем веку на Балкану чинила су сезонска кретања сточара с овцама и (у мањој мери) козама између усталених високопланинских пашњака (*летишта/планине*) и зимских пашњака у топлим котлинама и приморским крајевима (*зимишта/зимовишта*). Стока се узгајала пре свега ради добијања млечних производа. Карактеризација и разврставање сезонских кретања сточара зависе од примењеног критеријума (има их више), а наведени тип сточарства на Балкану примарно се квалификује као *номадизам*, с тим што се подразумева да је сточарство једино занимање носилаца сточарске делатности, који и немају своја стална насеља. А уколико пак сточари имају своја стална насеља, у којима се додатно баве и земљорадном и другим делатностима, тако да само део чланова њихових породица учествује у

¹ Уп: J. Langer, H. Bočková, *Obydli v Karpatech a přilehlých oblastech balkánských. Syntéza mezinárodního výzkumu*, Ostrava 2010, 809. J. Novak и др.: *Po stopách valachov v Karpatoch (Monografija)*, Brno 2013, 11.

сезонским сточарским кретањима – реч је *полуномадизму* (или *трансхуманци*). Номадизам је на Балкану дуго био доминантан тип сточарства и прелазео је током средњег века у полуномадизам постепено и неједнако, зависно од конкретних природних и друштвено-политичких услова у појединим областима. То се манифестовало кроз седентаризацију сточара, уз постепену модификацију њихових самоуправних институција, тако да је долазило до мешања полуномадских сточара с локалним земљорадничким становништвом, уз обострани уплив у економији и начину живота. Сличан процес одвијао се у областима Јужних и Источних Карпата (подручја Влашке, Трансилваније [Седмоградске] и Молдавије, односно данашња територија Румуније). Румунски историчари сматрају (на пример, П. П. Панаитеску [Panaitescu] да у историји Румуна раздобље 1300–1600. године представља период „седачког развоја“, тј. преласка румунског становништва с номадског на седачки начин живота. Тиме је у румунским земљама створено мешовито сточарско-земљорадничко друштво, оличено у слободним сеоским заједницама/општинама (румунски: *obște*). Те заједнице су, поред земљорадње, и даље биле упућене на сточарство и коришћење високопланинских пашњака у Јужним и Средњим Карпатима. Штавише, због тенденције феудализације слободних сеоских заједница (почев од краја XIV века), полуномадско сточарство је добијало све више на значају. То је условљавало интензивније коришћење расположивих високопланинских пашњака, па и трагање за новим слободним пашњацима и обрадивим површинама дуж лука Карпата. У међувремену се појавила османска експанзија на те просторе, што је додатно стимулисало мобилност ових полуномадских сточара.

Област Средњих Карпата обухвата данашње територије југозападне Украјине, североисточне Словачке и југоисточне Пољске, а област Западних Карпата обухвата данашње територије јужне Пољске, северне и северозападне Словачке и североисточне Чешке Републике, тј. Моравске. Високопланински пашњаци у областима Средњих и Западних Карпата (на украјинском: *poloniny*; на пољском: *hale*, *poloniny*; на словачком: *hole*; на чешком: *salaš* и *javořina*.), па и они на 800–1.000 метара надморске висине, нису били искоришћавани за сточарство полуномадског типа током већег дела средњег века. Овце посебне расе гајене су у нижим пределима, пре свега ради коришћења меса и вуне, а много мање ради добијања млечних производа.

Међутим, у областима Средњих и Западних Карпата поступно се ширио, почев од прве половине XIV до XVII века, нови тип сточарства (претежно овце посебне пасмине, мање козе), с основним карактеристикама

полуномадизма. Носиоци тог типа сточарства доносе и свој модел социјалне организације и обичајно право. Тај сложени процес оквалификован је у историографској литератури земаља којима припадају наведене области као *колонизација на влашком праву*, а његовим регионалним извориштем одавно се сматрају области Јужних и Источних Карпата. Разуђеном проблематиком колонизације на влашком праву бавили су се од прве половине XIX века до данас многи историчари, етнологзи, филолози, етимолози и антрополози из Румуније, Мађарске, Молдавије, Украјине, Русије, Пољске, Словачке, Чешке и Немачке, па и из других земаља. Међу историчарима поменимо само оне најистакнутије у земљама Средњих и Западних Карпата: у Чешкој: Карел Кадлец (Karel Kadlec) и Јосеф Мацуреk (Josef Macůrek); у Словачкој: Петер Раткош (Peter Ratkoš) и Јан Вењко (Ján Veňko); у Украјини: Јуриј Гошко (Юриј Гошко) и Васиљ Инкин (Васиљ Инкин); у Пољској: Казјимјеж Доброволски (Kazimierz Dobrowolski) и Гжегож Јавор (Grzegorz Jawor). Већ сто година дело К. Кадлеца *Valaši a valašské právo* (Praha 1916) представља темељ историографских изучавања колонизације на влашком праву у Средњим и Западним Карпатима. На основу бројних извора Кадлец је дефинисао влашко право, које је само местимично било правно регулисано у виду привилегија конкретне групације влашких сточара на територији Угарског краљевства и Црвене Русије, тада већ у саставу Пољског краљевства. Кадлецово дело код нас није преведено мада се наши медијисти радо позивају на приказ те књиге из пера романисте и етимолога Петра Скока (*Чешка књига о влашком праву*, Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини XXX [za 1918], Сарајево 1919, 295–316). Међутим, цела проблематика колонизације на влашком праву у Средњим и Западним Карпатима није ни изблиза довољно предмет пажње наших истраживача (па ни историчара) ма колико она била комплементарна с проблематиком сезонских сточарских кретања и социјално-политичког статуса сточара на Балкану у средњем веку и у раном османском раздобљу.

Процес колонизације на влашком праву у Средњим и Западним Карпатима имао је три главна аспекта (с целим комплексом питања): територијални, економско-социјални и етнички. Овај последњи аспект је најсложенији и најосетљивији, а не да се разумети ако се довољно не расветле прва два аспекта. Носиоци новог типа сточарства који се ширио луком Средњих и Западних Карпата означавају се у изворима најчешће као *Власи* (у угарским изворима: *Valachi*, *Olachi* sl.; словачки: *Valaši*; чешки: *Valaši*; украјински: *Волоши*; пољски: *Wolosi*), а понекад и као *Русини* (у изворима најчешће: *Rutheni*).

Насеља влашких сточара на југозападној страни Средњих Карпата (на територији данашње закарпатске Украјине и источне Словачке) посведочена су у документима из прве половине XIV века. Нешто касније, у документима из друге половине XIV века, посведочена су и на северној страни Средњих Карпата (на територији данашње Украјине и Пољске). У изворима се присуство влашких сточара може даље пратити сукцесивно: на истеку XIV века на северној страни Западних Карпата (на подручју Малопољске, територија данашње јужне Пољске); у другој половини XV века на јужној страни Западних Карпата (на територије данашње западне Словачке); на прелому XV и XVI века на северозападној страни Западних Карпата (у земљама чешке круне: у подкарпатској Шлезији, а мало потом и у Моравској; обе ове земље биле су у том периоду под угарском контролом). Поред тога што је прихватање влашких сточара и увођење новог типа сточарства доносило знатну корист локалним феудалним поседницима, власти Угарске и Пољске спроводиле су тиме заправо колонизациону политику од ширег државног интереса. После слома Угарске у сукобима с Османским царством током прве половине XVI века Хабзбуршка монархија је ставила под своју власт, између осталог, и угарске области на јужној страни Средњих и Западних Карпата (подручје данашње закарпатске Украјине и највећи део територије Словачке), као и подкарпатску Шлезију и Моравску. Тако је Хабзбуршка монархија наставила да стимулише започети процес колонизације на влашком праву на тим подручјима.

Књига проф. др (хабилитованог) Гжегожа Јавора „Насеља основана на влашком праву и њихови становници у Црвеној Русији у позном средњем веку” омогућава изврстан увид у сложену проблематику колонизације на влашком праву, и то не само на тлу историјске Црвене Русије већ знатним делом и у другим областима Средњих и Западних Карпата (на територији Украјине, Словачке и Чешке Републике) уз компаративне осврте и на подручја Молдавије, Трансилваније и Влашке, па местимично и Балкана. Она је настала као хабилитациона радња и плод дугогодишњих истраживања извора у архивским фондовима Пољске и Украјине, уз консултовање опсежне релевантне литературе настале не само у овим двама земљама већ и у Румунији, Молдавији, Мађарској, Словачкој, Чешкој, Русији, Аустрији, Немачкој и БЈР Македонији. Г. Јавор се заправо већ тридесет година бави проблематиком колонизације на влашком праву и то је његова централна истраживачка тема. Таква професионална оријентација Г. Јавора природно произлази из програмских усмерења универзитетске институције у којој он ради као редовни професор и чији је управник био до

пре пар месеци: Одсека за историју средњовековне Пољске и привредну историју Историјског института на Хуманистичком факултету Универзитета „Марија Кири-Склодовска“ у Лублину (Instytut Historii – Zakład Historii Polski Średniowiecznej i Dziejów Gospodarczych, Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin). Ова књига Г. Јавора има и румунско издање: *Așezările de drept valah și locuitorii lor din Rutenia Roșie în Evul Mediu târziu*, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza din Iași, 2013, p. 274, за коју је аутор 2014. године добио награду Румунске академије наука.

Књига има увод и шест поглавља, са закључним одељком (*Завршетак*). Свако поглавље има на крају кратке, веома концизно формулисане закључке.

У *Уводу* (стр. 7–15) аутор је дефинисао простор који је у пољској историографији познат под називом *Ruś Czerwona* (латински: *Russia Rubra*), а у нашој историографији се среће под називом *Црвена Русија*. У пољској литератури и пракси користе се такође синоними: *Ruś Koronna* / *Ruś Halicka* / *Halicz*, док је украјински еквивалент за тај простор: *Галичинá* (касније, за време хабзбуршке доминације, појавио се и термин *Галиција* с нешто ширим територијалним обухватом). Реч је о јужном делу ранијег Галичко-vlадимирског кнежевства који је у другој половини XIV века припојио Пољском краљевству краљ Казимир /Казјимјеж Велики (1333–1370), док је њен северни део – Волин (пољски: *Wołyń*) припао Великом литванском кнежевству. Црвена Русија је обухватала пространо подручје у сливу реке Сан (на територији данашње југоисточне Пољске) и подручје горњег слива реке Дњестар (на територији данашње југозападне Украјине). На западу се граничила с подручјем Малопољске, а на истоку с облашћу Подоље (латински: *Podolia*, пољски: *Podole*; украјински: *Поділля*), у сливу северних притока средњег Дњестра и горњег тока реке Јужни Буг (на територији данашње Украјине). Подоље је коначно припојено Пољском краљевству у првој половини XV века, чиме су се источне области пољске круне нашле у суседству територије Кримских Татара, турских вазала. Јужне границе Црвене Русије ишле су пак гребеном Средњих и делимично Источних Карпата, који их је делио од Угарског краљевства и Молдавије. Пољска је била заинтересована, нарочито после кракотрајне пољско-угарске уније (1370–1382), да подручје Црвене Русије дефинитивно интегрише у свој поредак. Стога је уводила своје право, институције и административне структуре, с тим што је њено колонизационо право било ослоњено на норму немачког (магденбуршког права). Ипак, и даље се одржавало старо русинско право, примењивано и у сфери оснивања насеља, што је водило стварању извесног правног хибрида на тлу Црвене Русије. У тако компликованој правној и друштвеној стварности, истиче аутор, појавио се, управо у другој половини XIV века,

и нови елемент – влашко право, са специфичним моделом оснивања сеоских насеља и њиховог правног функционисања, што представља основни предмет разматрања у овој књизи.

У првом поглављу (*Етнички аспекти влашких миграција у земље Пољског краљевства и у суседне земље у периоду од средине XIV до почетка XVI века*, стр. 17–40) аутор даје преглед влашких миграција у областима Средњих и Источних Карпата на основу опсежне релевантне литературе. Анализира локалне изворе и унутрашњу генезу влашког права и поставља питање да ли су Власи/власи само професионална корпорација. С тим у вези разматра питање етницитета влашких колонистичких села у светлу језичких података, као и антрополошких извора и сведочанстава из области материјалне и духовне културе. Закључује да постоји знатан удео романског етничког елемента у ширењу влашког обичајног права на тлу Црвене Русије и неких суседних области Малопољске унутар Пољског краљевства у позном средњем веку. Истовремено истиче и чињеницу да је дошло и до промене првобитног карактера влашког права тиме што га је постепено прихватало и локално становништво, тако да се мења и етницитет носилаца колонизације на влашком праву.

Разматрања у другом поглављу (*Елементи номадског и седентарног живота у историјату влашке колонизације*, стр. 41–57) аутор почиње критиком раније увреженог становишта да су први влашки сточари који су у позном средњем веку доспели у области Средњих Карпата били класични номади. То становиште се ослањало заправо на стање номадизма на Балкану, а није имало поткрепе у изворима у областима Средњих и Западних Карпата. Штавише, на основу налаза румунских истраживача, у то време је и на подручју Молдавије и Трансилваније, које се сматрају територијалним извориштем колонизације на влашком праву, номадизам већ био замењен полуномадизмом. Стога аутор подробно анализира стање сеоских заједница у Молдавији и Трансилванији у позном средњем веку. Затим у општим цртама осветљава организацију влашког сточарства у Црвеној Русији и Малопољској, да би се елементима те организације посветио понаособ у наредним поглављима књиге. Истовремено указује на околности које су утицале на избор места за стварање колонистичких насеља, као и на бављење земљорадничком делатношћу и занатством у најстаријим колонистичким насељима.

У трећем поглављу (*Војни узроци ширења насеља влашких колониста у средњем веку*, стр. 59–77) аутор идентификује, поред економских (експлоатација до тада некоришћених високопланинских пашњака), и војне узроке ширења влашке колонизације. Прво анализира

војне дужности влашких сточара у оквиру Угарског краљевства и Молдавије у XIV и XV веку. Тако идентификује тзв. војне округе (војне структуре које обухватају и старо ситно војничко племство – бојаре), на чијем су челу биле војводе. Затим осветљава тај пренесени модел војне организације на тлу Црвене Русије и Малопољске и војне дужности влашких колониста на краљевским и приватним добрима у XV веку, што је допринело побољшању опште сигурности у југоисточним граничним областима Пољског краљевства (па и у тешко приступачним карпатским пределима). Указује на рано нестајање функције војводе (почетак XV века), што је било последица предузетих реформи у Црвеној Русији, али и појединачне нобилитације влашких војвода.

У четвртом поглављу, које је најобимније (*Територијални обухват и привредни карактер влашке колонизације у Црвеној Русији од XIV до почетка XVI века*, стр. 79–125) аутор указује, на основу мноштва разноврсних извора које је испитао, да је територијални обухват влашке колонизације у Црвеној Русији много шири него што се раније тврдило у литератури. Колонизација је захватила не само планинске и подпланинске терене већ и терене под шумом, па и мочварне терене, где су влашки колонисти комбиновали истовремено сточарску и земљорадничку делатност (ти терени нису били интересантни за затечено локално земљорадничко становништво). Штавише, колонистичка насеља заснивана су и на валовитим подручјима знатно удаљеним (150–200 км) од планинских предела Карпата, као што су микрорегион Росточе (пољски: *Roztocze*) и Подољска висораван (пољски: *Wyżna Podolska*). Поред тога, влашки колонисти су понегде попуњавали постојећа земљорадничка села. Аутор је прецизно идентификовао сва колонистичка насеља у тзв. Белском војводству и у појединим „земљама“ (Халичка, Лавовска, Хелмска, Пшемислска, Саночка) тзв. Русинског војводства (ова два војводства чинила су простор Црвене Русије), као и у суседној Лублинској земљи, која је припадала подручју Малопољске. На крају је дао веома прегледну табелу тих насеља (укупно 292), специфицирајући период кад су настала: од друге половине XIV до 20-их година XVI века.

Разматрања у петом поглављу, које је такође веома опширно (*Друштвена организација и функционисање сеоских насеља основаних на влашком праву*, 127–165), пружа највише могућности за компарацију самоуправних институција влашких колониста у областима Средњих и Западних Карпата са самоуправним институцијама полуномадских сточара на Балкану. Пластично је приказан процес модификације институција које су донеле у нову средину прве генерације влашких колониста, односно сучељавање тих институција с институцијама немачког (магденбуршког) колонизационог права и локалног русинског права.

У процесу колонизације на влашком праву у Црвеној Русији, као и целој области Средњих и у већем делу области Западних Карпата, кључна улога припадала је влашком кнезу (пољски: *kniaź*), који је био оснивач и организатор колонистичког насеља (*lokator*) на одређеном поседу. То му је доносило знатне привилегије, а функција кнеза била је наследна (у оквиру истих родова). У колонистичком насељу кнез је вршио судску и полицијско-надзорну функцију, прикупљао је дажбине које су припадале феудалном поседнику и обављао друге административне дужности, а припадао му је и део убираних дажбина и наплаћених судских и административних казни. На територији Пољског краљевства поред термина *kniaź* јављају се и термини: *vicinus*, *director*, *factor*, *dux*, *oficialis*, *ksiądz*. Међутим, почев од средине XV века, у западним деловима Црвене Русије (око центара Санок и Пшемисл) термин *kniaź* се све више идентификује с називима *soltys* и *wójt*, преузетим из немачког колонизационог права. У источним деловима Црвене Русије (као и у суседној Молдавији) почиње пак поистовећивање термина *kniaź* с терминима *tywun*, *ataman*, *desiatnik*, који су били одомаћени у русинском праву (ти термини су иначе различитог порекла). Све то показује да је долазило до мешања термина из влашког, немачког и русинског права за означавање у суштини исте институције (кнеза), али су се разликовале обавезе зависног становништва утврђене различитим колонизационим правом: влашким, немачким и русинским. Временом расте феудални притисак да се влашким колонистима наметну обавезе које проистичу из немачког колонизационог права, уз увођење и одговарајућих институција. На подручјима Пољског краљевства постојали су савези селâ (надсеоских заједница) заснованих на влашком праву под називом *крајина* (пољски: *kraina*). На челу крајине налазио се крајник (пољски: *krajnik*), који је могао бити истовремено и кнез централног села, а у сваком случају потицао је из доминантних влашких кнежевских родова. Компетенције крајника односиле су се на привредну активност и коришћење природних ресурса на подручју крајине. Поред тога, крајник је вршио полицијско-надзорну функцију (укључујући и надзор над границама крајине), а учествовао је и у вршењу судске функције. Иако су се подручја на којима су војвода и крајник имали своје компетенције углавном подударала, они су ипак били на челу две различите друштвене структуре: једна је била војна, а друга претежно економска. Представници селâ у саставу крајине окупљали су се у одређеним годишњим терминима на скупштини крајине, која се називала *струнга* или *збор* (пољски: *strunga/zbor*). На скупштини су доношене судске и друге одлуке од интереса за целу крајину, посебно оне које су се тикале испуњавања заједничких обавеза становништва крајине.

Из разматрања у овом поглављу јасно следи да су и на подручју Црвене Русије постојале у почетку све три самоуправне институције влашких колониста као и код полуномадских сточара на Балкану (кнез, скупштина, војвода), али се у овој средини те институције додатно модификују у складу са постојећим феудалним условима, с тим што функција влашког војводе рано нестаје (што је заправо био случај и у неким областима Балкана).

После свестраних разматрања у претходним поглављима аутор је у шестом поглављу (*Интеграција и асимилација влашких колониста у локалном окружењу на прагу новог века*, стр. 167–181) могао приступити анализи најосетљивијег аспекта колонизације на влашком праву: питањима интеграције и асимилације влашких колониста у локалном окружењу. Ти процеси су на појединим подручјима Црвене Русије били одмакли већ током XV века, а на некима у следећем столећу, што је повезано с губљењем ранијих привилегија влашких колониста и све изразитијим прихватањем земљорадње као основног занимања. Али, с територије Молдавије пристизали су у међувремену и нови влашки колонисти, који су дуже одржавали свој етнички идентитет у односу на раније генерације колониста. Поред тога, поједини огранци старијих и новијих влашких миграционих таласа излазе из граница Црвене Русије и, крећући се северном страном Карпата, заплускују суседне области: Малопољску и Подкарпатску Шлезују, па и Моравску. Међутим, то је већ етнички мешана популација, која новој средини (уз затечено становништво) даје специфичан етнички и културни колорит.

У кратком заључном одељку (*Завршетак*, стр. 183–186) аутор је издвојио главне закључке који произлазе из његових разматрања, настојећи да се уједно јасно одреди и према ставовима ранијих истраживача колонизације на влашком праву у областима Источних и Средњих Карпата. Наглашава да постојећи извори, које је детаљно испитао, омогућавају да се на један број питања које је покренуо пружи недвосмислен одговор, док за нека питања за сада још нема таквог одговора, већ се оперише мање или више основаним хипотезама. Подвлачи, такође, да се показала неоснованом ранија претпоставка у пољској историографији да су први влашки колонисти били класични номадски сточари јер извори јасно показују да су се они, уз сточарство, већ бавили и земљорадњом. У почетној фази колонизације доминирали су војни и безбедносни мотиви локалних феудалних поседника и краљевске власти за насељавање влашких сточара, а касније преовладавају економски. Територијални обухват колонизације је много шири него што се раније сматрало, а захвата и удаљене пределе у односу на гробен Карпата. Влашки колонисти доносе до тада непознат

модел социјалне организације, који се користи у процесу оснивања и функционисања колонистичких насеља, али се он временом модификује и меша с институцијама немачког (магденбуршког) колонизационог и локалног русинског права. Временом институције и регуле влашког обичајног права, само понегде преточеног у привилегије локалних скупина влашких сточара, постају својина не само првобитног колонизованог становништва источнороманског порекла, већ свих поданика пољске круне који прихватају влашки тип сточарства и учествују у стварању колонистичких насеља према регулама влашког права. Свако насеље на влашком праву имало је свој циклус адаптације и интеграције с локалним окружењем, али се посебности примене и реликти влашког права провлаче дуго кроз нови век – закључује аутор.

На крају књиге налазе се: француски *Résumé* (стр. 187–192); списак употребљених скраћеница (193–194); библиографија – необјављени и објављени извори и литература (стр. 195–206); списак карата и табела у књизи (стр. 207); опсежан регистар местâ (стр. 209–215). Посебан прилог чини 11 карата подручја Црвене Русије и суседне лублинске „земље“ из састава Малопољске којима се илуструју разни аспекти колонизације на влашком праву. Уз те карте следи и списак свих колонистичких насеља (укупно 292) која су означена на приложени картама (стр. 226–227).

Медиевистима и свим историчарима који се баве разним апектима социјалне организације полуномадских сточара – а то значи и њихове интеграције у правно-политички поредак одговарајућих земаља – књига Г. Јавора пружа обиље аутентичног материјала и на њему заснованих закључака о колонизацији на влашком праву на подручју историјске Црвене Русије, али и шире у областима Средњих и Западних Карпата. Уједно, методолошки изврсно отвара сва питања која се тичу самоуправних институција и статуса полуномадских сточара било где у областима Карпата и на Балкану у позном средњем веку и раном новом веку.

После објављивања књиге о којој је овде реч, Гжегож Јавор је, поред других радова из медиевистике, објавио и двадесет посебних расправа о поједним подручјима или аспектима колонизације на влашком праву у областима Средњих и Западних Карпата (видети о томе детаљно на: <http://www.terramedievalis.pl>). Сав тај истраживачки резултат представља поуздан прилог научној бази за нове синтетичке студије о овој проблематици, које постају прека потреба у историографији земаља југоисточне и средње Европе.

Милош Луковић

**Борис Бабић,
Византија и Босна,
Филозофски факултет у Бањој Луци,
Бања Лука 2016, 196 стр.**

У издању Филозофског факултета у Бањој Луци, новембра 2016. године, објављена је књига *Византија и Босна*, доцента Бориса Бабића. Ова монографија представља срећен и допуњен истоимени магистарски рад, који је аутор одбранио на истом факултету јула 2008. године.

Бабић је у уводу објаснио како се родила идеја за настанак ове књиге и изразио захвалност породици, пријатељима и колегама, а највише свом дугогодишњем ментору и пријатељу проф. Радивоју Радићу који му је својим савјетима и приједлозима био највећа подршка при реализацији рада. Управо је идеју за рад осмислио проф. Радић на чији подстрек се Бабић упустио у овај нимало лак посао.

Односи Византије, као важног политичког и културног чиниоца на Балканском полуострву током средњег вијека, и јужнословенских земаља, проучавани су интензивно од самог зачетка српске историографије. И поред великог броја научних радова који су се бавили овим питањима, што домаћих, што страних историчара, да ли због комплексности теме, или недовољне заинтересованости, нико од њих није приступио темељној анализи односа Византије и Босне. Иако су се поједини историчари бавили овом темом, њихови чланци се односе на поједине сегменте односа ове двије државе. Бабић је први дао исцрпан преглед односа Византије и Босне од половине X вијека, када се име Босне први пут помиње у византијским изворима, па до половине XV вијека, када су обје државе пале под власт Османлија, и на тај начин дао не мали допринос српској медијевистици. Управо у њеној оригиналности се огледа највећа вриједност ове књиге.

Да посао није био једноставан и да је захтијевао доста упорности како би књига угледала свјетло дана, навео је и сам аутор, који је том приликом указао на главне препреке које су се појављивале приликом истраживања и писања. И поред византијских извора које је сакупио и критички проучио, проблем је представљало непостојање босанских извора помоћу којих би се процеси могли сагледати и из другог угла и тек онда добити потпунију представу. Други проблем који је чекао Бабића приликом рада било је непостојање константних интеракција између ове двије државе током цијелог проучаваног периода. С обзиром на

географску удаљеност ова два субјекта, али и због других фактора, постојали су периоди када Византија и Босна нису биле у директном контакту, што је оставило одраза и на византијске савременике у чијим се дјелима Босна у периоду XI, XIII и XIV вијека не помиње. Иако се на моменте чини да је, с обзиром на постојање овако озбиљних препрека, било немогуће рад привести крају, Бабић је успио да то премости и захваљујући свом оригиналном методу рада успјешно је уклопио све дијелове у цјелину.

У раду се могу уочити двије композиционе цјелине. У првом дијелу аутор је пружио преглед и критичку обраду византијских извора у којима се помиње Босна. Због недостатка босанских наративних и документарних извора, Бабић је искористио вијести страних извора, наративне изворе босанских сусједа, као и документарну грађу Дубровачког архива, упоредио их са вијестима византијских писаца и тако бар на неки начин употпунио представу овог комплексног односа. Прва композициона цјелина се састоји од четири поглавља. Свако поглавље представља хронолошки период. У првом поглављу аутор говори о првом помену Босне средином X вијека у дјелу *De administrando imperio* византијског цара писца Константина VII Порфирогенита (913–959). Аутор дјела, проучавајући поменути извор, још једном је потврдио постављену теорију да Босна у овом периоду није била самостална област, него саставни дио Србије. Иако након Порфирогенитове вијести византијски наративни извори у својим дјелима не помињу Босну све до XII вијека, Бабић је на основу критичке анализе *Барског родослова* успио да пружи преглед односа ове двије државе у том периоду.

Друго поглавље говори о поменима Босне у византијским изворима XII вијека, *Едикту Манојла Комнина*, дјелу византијског историчара Јована Кинама и реторском спису Михаила Анхијалског. Поновну заинтересованост византијских извора за Босну, аутор приписује активној освајачкој политици Манојла I Комнина (1143–1180) чији је циљ био обнова Римског царства. Манојло I Комнин је на кратко успио да под контролу Византије стави Балканско полуострво па се тако и Босна нашла у саставу Византије, што је византијски цар по сваку цијену у својој титулатури настојао да нагласи. Када је у питању историјско дјело Јована Кинама, оно Босну помиње два пута. Посебно је занимљив податак да се овдје Босна прије Манојловог освајања помиње као самостална државна творевина, која није потчињена архијупану Срба, што је још једном потврдило чињеницу да је некада била саставни дио Србије. Овом приликом византијски писац је поменуо као босанског владара бана Борића. Након ових података поново

долази до дужег ћутања византијских извора о Босни, све до XV вијека. Међутим, о посредном контакту Византије и Босне у овом периоду говоре два документа Дубровачког архива. У првом документу се говори о посланству које је упућено у Цариград како би пронашло босанске великаше заробљене у Косовској бици, и други документ који говори о византијском посланику који је преко Дубровника стигао у Босну, а за кога се претпоставља да је био упућен како би уговорио сарадњу Византије и Босне у пружању отпора Османлијама. Иако ово посланство није имало успјеха у својим намјерама, оно говори о неком виду покушаја успостављања контакта између двије државе.

Следећи дио се односи на помен Босне у дјелима византијских извора XV вијека, Критовула са Имброса, Георгија Сфранциса и Лаоника Халкокондила. Ово поглавље је посебно занимљиво јер, како сам аутор наглашава, у овом периоду византијски извори не говоре о директним византијско-босанским односима, него вијести о Босни доносе у склопу приповједања о османлијском освајању Балканског полуострва, а у складу са тим доносе податке и о борбама Босне за очување независности од Османлија и њен коначни пад под турску власт, а узгред помињу и унутрашње сукобе у средњовјековној босанској држави. Бабић је уочио разлику између византијских извора из XII вијека и извора из XV вијека када је у питању њихов однос према средњовјековној босанској држави. Док је у изворима XII вијека присутна тенденција византијских писаца да Босну представе као варварску и тиме нагласе супериорност Византије над осталим њој потчињеним народима, па са тим у вези и не пружају о њој много података, византијски писци XV вијека, с обзиром на промијењене политичке околности, представљају Босну као државу која пружа достојан отпор заједничком непријатељу, Османлијама.

У четвртом поглављу прве цјелине књиге, говори се о представи Босне у поствизантијским изворима – византијским *Кратким хроникама*, *Ектесис хроници*, *Хроници о турским султанима* и *Житију Свете Петке*. Ови извори, настали након пада Византије, такође пружају слику Босне у деценијама њене борбе са Османлијама и коначног пада 1463. године, као и накнадне сукобе. Иако поменути извори пишу са временске дистанце, аутор је уз њихову опрезну анализу успио да извуче вјеродостојне и аутентичне податке којима је допунио вијести византијских извора из XV вијека.

Друга композициона цјелина се односи на сагледавање дубљег цивилизацијског утицаја Византије на Босну, али не директним него индиректним путем преко Србије, која је, како се чини, константно представљала неку врсту споне између ове двије државе. Аутор је прво размотрио титуле византијског

поријекла – ставиоца, протовестијара и логотета које су биле у употреби и на босанском двору. Посебно су наглашене другачије функције истоимених титула, које су махом имале проширену дјелатност (дипломатске активности) у Босни, за разлику од Византије.

Говорећи о Босни није се могло прећи ћутке ни преко толико пута постављеног и обрађиваног питања босанске цркве. Аутор је истакао да се неће упуштати у контроверзне расправе о поменутој теми, али је зато дао преглед помена цркве босанске у византијским изворима. Ради се о помену кудугура (други назив за јеретике богумиле) у босанској држави код цариградског патријарха ГенADIЈА II Схоларија и код историчара Лаоника Халкокондила. Овдје се помиње и једини босански извор, натпис на гробу госта Милутина, који говори о византијско-босанским односима.

У последњем поглављу обрађене су историјскогеографске особености Босне из угла византијских историчара. Након навођења разних примјера, донесен је закључак да су Византинци који су писали у XV вијеку доста опширније описали босанску територију и дали богатију дескрипцију становништва које је насељавало Босну од византијских писаца ранијих епоха који су у том сегменту били веома оскудни.

На крају књиге, аутор у виду закључка износи своје утиске о раду, а затим се наводи обилан преглед извора и литературе коју је користио. Посебан значај представља чињеница да је Бабић поједине наведене изворе први пут у историографији критички обрадио. Ова књига би могла да представља подстицај другим историчарима да се упусте у писање сличне монографије која би исто овако исцрпно обрадила односе средњовјековне Босне и Угарске, што би, с обзиром на географску близину и тјешње узајамне односе, представљало у сваком смислу много лакши посао.

Мила Крнета

*State and Society in the Balkans
before and after Establishment of Ottoman rule,
editors Srđan Rudić & Selim Aslantaş,
Istorijски институт - Yunus Emre Enstitüsü,
Beograd 2017, 349 pp.*

Историјски институт и Јунуш Емре институт – Турски културни центар Београд, заједнички су објавили зборник радова насловљен *„Држава и друштво на Балкану пре и после успостављања османске*

власти“ (*State and Society in the Balkans before and after Establishment of Ottoman rule*). Зборник, који је писан на енглеском језику, представља домаћој и међународној научној јавности укупно 16 радова српских и страних аутора из области историје односа османских власти и становништва Балкана у хронолошком опсегу од 14. до 19. века. Поред аутора из Србије, прилоге су потписали и научници из Турске, Холандије, Румуније, Босне и Херцеговине, Македоније и Хрватске. Распон тема је широк и обухвата подједнако политичко-дипломатску као и културну, друштвену и економску историју Балкана у време османских освајања и успостављања пуне власти цариградских султана. Фокус истраживања је усмерен на раздобље од 15. до 17. века, које је услед недостатка или неприступачности грађе те изузетно замршених политичких прилика, и данас препуно недоумица, контрадикција и контроверзи у историографији. Прилози укупно 17 историчара посвећени су темама од највећег значаја за изучавање историје Балкана у османском периоду, презентујући нова сазнања из различитих аспекта. Редослед публикованих радова у највећој мери прати хронолошки принцип, а зарад боље разумљивости и приступачности, на крају сваког чланка се налази и кратак резиме на турском и српском језику.

Периоду раних османских освајања посветио је пажњу др Марко Шуица, професор Универзитета у Београду, чланком „*Последице раних османлијских освајања на државу и друштвену структуру области Лазаревића*“ (*Effects of Early Ottoman Conquests on the State and Social Structure of the Lazarević Pricipality*). Аутор идентификује пет различитих фаза у процесу промена српских властеоских структура током последње две деценије 14. века, које су највећим делом биле изазване великим страдањима на бојном пољу као и дипломатском активношћу Порте. Научни сарадник Историјског института др Невен Исаиловић у раду „*Законодавство о власима Балкана пре и након османског освајања: Преглед*“ (*Legislation Concerning the vlachs of the Balkans Before and After Ottoman Conquest: An Overview*) осврнуо се на компликовано питање генезе правног статуса групе људи обухваћене термином „влах“ у времену позног средњег и почетком новог века. Аутор констатује да су османске власти наследиле институцију „влашког права“ од средњовековних балканских држава те је додатно унапредиле и прошириле на знатно шири слој људи без обзира на њихово порекло или занимање. Дипломатским односима Дубровачке републике и Османског царства, кроз призму ћириличне преписке вођење на српском језику, пажњу је посветио научни сарадник Историјског института др Милош Ивановић у раду „*Тирилска*

преписка између Дубровачке комуне и Османлија од 1396. до 1458.“ (*Cyrillic Correspondence Between the Commune of Ragusa and Ottomans 1396-1458*). Према анализи расположиве грађе, уочљиво је да су Дубровчани избегавали директну комуникацију са султанима и високом османском управом, вероватно из страха да би то могло послужити као повод да им се наметне плаћање трибута. Кореспонденција је била ограничена на локалне османске управнике чији поступци су били од виталног значаја за дубровачке трговце на Балкану.

Сарадник Музеја Брдског Баната у Решици у Румунији др Адријан Мађина дао је допринос занимљивим чланком насловљеним „У рукама Турака - Заробљеници из јужне Угарске у Отоманском царству (14-16. век)“ (*In the Hands of the Turks - Captives from southern Hungary in the Ottoman Empire (14-16th Centuries)*). Мађина се дотиче мање познате теме континуираних упада османских трупа на подручје јужне Угарске зарад заробљавања становника и њихове продаје у робље. Много уноснији посао је, међутим, представљало заробљавање представника елита и њихово пуштање уз откупнину, што је у чланку илустровано са неколико примера. Професор Универзитета у Сарајеву др Емир Филиповић фокусирао се на демографске последице османских упада у Босну радом „Османско освајање и депопулација Босне у 15. веку“ (*The Ottoman Conquest and the Depopulation of Bosnia in the 15th Century*). Због недостатка грађе статистичког карактера, аутор се усредредио на описе општег стања у Босни тога времена који недвосмислено упућују на снажну депопулацију ове области услед непрестаних османских напада. Порта је настојала да спречи такав развој ситуације, али без успеха, те су напуштене области морале бити поново насељење другим становништвом. Стању босанске властеле у истом временском периоду посвећен је чланак др Срђана Рудића, директора Историјског института, „Босанска властела након пада босанског краљевства 1463. године“ (*Bosnian Nobility after the Fall of the Kingdom of Bosnia in 1463*). Аутор констатује да је виша властела готово уништена током ратних сукоба. Један део је погинуо, други је заробљен и одведен у ропство док су многи нашли уточиште у суседним земљама. Ситно племство је у знатно већем броју прихватило нове господаре и већ у првим годинама након пада Босне забележени су примери њихове исламизације. Део средњовековне босанске властеле ће тако постати и основ новог, муслиманског спахијског племства. Сличној теми, али из нешто другачије перспективе, посвећен је рад научног сарадника Историјског института др Александра Крстића „*Којем ћеш се приволети царству?*» - *Српска властела између*

Османлија и Угара у 15. веку (“Which Realm Will You Opt For?” - *The Serbian Nobility between the Ottomans and the Hungarians in the 15th Century*). У тексту је представљен преглед судбина више српских властеоских породица у турбулентном раздобљу 15. века, када су многи постајали и двоструки - османски и угарски вазали. Велики број српских племића није одмах избегао, већ је једно време служио новим муслиманским господарима, попут Белмужевића, да би касније, у другачијим приликама, у угарској служби војевали против Османлија. Значајан део преостале српске властеле на крају је у Угарској пронашао нови дом, те се постепено интегрисао у нову средину и структуре, што је неминовно водило до губитка идентитета, односно до њихове асимилације.

Допринос бољем познавању османског војног градитељства, на примеру фортификације Рама, изнео је у чланку „*Извештају о градњи османске тврђаве Рам на Дунаву 1491. године*“ (*The Ottoman Castle of Ram (Haram) in Serbia and the Accounts of its Construction, 1491*), познати ауторитет у области османистике, професор у пензији и сарадник Низоземског института у Турској др Махил Кил. На темељу оригиналног документа извештаја о трошковима градње, који се чува у Ататурковој библиотеци у Истанбулу, Кил је установио да је прави датум изградње османске тврђаве Рам од чврстог материјала (са десне обале Дунава) заправо 1491. а не, као што је до сада претпостављано, 1483. година. Преглед настанка и развоја Вишеграда у 15. и 16. веку представља рад професорке Универзитета у Анкари др Хатице Оруч „*Град Вишеград на основу пописних дефтера из 15. и 16. века*“ (*The City of Višegrad based on 15th and 16th Century tahrir defters*). Користећи више пописних дефтера из неколико турских архива, ауторка је описала општи развој града са посебним фокусом на демографске карактеристике које исказују тенденцију постепеног смањења удела немуслиманског становништва. Професори са Универзитета Катип Челеби у Измиру др Ајше Кајапинар и др Левент Кајапинар посветили су пажњу развоју старе институције „вигла“, која је под османском влашћу постала позната као „дербенцилук“, у чланку „*Примена дербендске организације на Балкану: Пример одржавања једне балканске установе у османском систему*“ (*Application of Derbend Organization in the Balkans: An Example of Continuity of Balkan Institutions in the Ottoman System*). На темељу османских пописних дефтера из 15. и 16. века, аутори су дефинисали суштинске карактеристике дербенцијског система, те оквире његовог ширења на Балкану у поменутом периоду. Професор са Института за националну историју Универзитета Ђирил и Методије у Скопљу др Драги

Георгијев у раду „Поједини аспекти ширења ислама у Македонији (XV-XVI век)“ (*Some Aspects of Spreading of Islam in Macedonia (XV-XVI C.)*), осврће се на карактеристике процеса исламизације у османској Македонији. Ислам се у западној Македонији почео ширити са запада, са подручја данашње Албаније, да би већ у 16. веку захватио шире слојеве становништва. У источној Македонији је ислам долазио са Јуруцима, заједно са османском војском и администрацијом, али се није значајно проширио међу становништвом у 16. веку. Научни сарадник Историјског института др Драгана Амедоски чланком „Појава пиринча на централном Балкану (15. и 16. век)“ (*Introduction of Rice Culture in the Central Balkans (15th and 16th Century)*), осветљава мање познату историју о узгоју пиринча на подручју данашње Србије. Због потреба османске администрације и досељеника навиклих на ову житарицу, у 15. веку настају у околини Ниша, а касније и Парафина, центри производње, који ће радити неколико векова. Упркос првобитној државној потпори, производња је остала лимитирана на локално тржиште, што не умањује њен значај за развој привреде области.

Историји пограничних веза и дипломатских односа између Османског царства и Млетачке републике у Далмацији посвећен је рад професора Универзитета Меденијет у Истанбулу др Гунеша Ишиксела „Руковођење суживотом и сукобима: погранична дипломатија на далматинској граници (1540-1646)“ (*Managing Cohabitation and Conflict: Frontier Diplomacy in the Dalmatian Frontier (1540-1646)*). Аутор описује комплексност реалних односа на терену где су формално повучене границе веома мало значиле за становништво које је своје свакодневне послове често обављало на обема странама. Локални управници, који су имали изузетно широка овлашћења да решавају спорове са колегама са друге стране границе, развили су занимљиву врсту дипломатије-сарадње са формалним непријатељима. Чланак професора Универзитета Онсекиз Март у Чанакалеу др Ашкина Којунџуа насловљен „Закони о јаничарима“ (*Kavânin-i Yeniçeriyân*) и разматрање проблема девширме босанске муслиманске деце“ (*Kavânin-i Yeniçeriyân and the Recruitment of Bosnian Muslim Boys as Devshirme Reconsidered*) тиче се увек актуелне теме јаничара и исламизације на Балкану. Којунџу се усредредио на област Босне где су у јаничаре примана и деца муслимана а тај поступак је експлицитно наведен и у „јаничарском закону“ чијих седам сачуваних рукописа је помно анализирано. Аутор на темељу пописних дефтера негира тезу о веома брзој и масовној исламизацији становништва Босне која се темељи и на „романтичном миту“ из „јаничарског закона“. На

питања зашто је у Босни било дозвољено одводити муслиманску децу у јаничаре и зашто је исламизација имала таквог успеха није дат коначан одговор, али је читаоцу представљен преглед распрострањених и прихваћених тумачења. Професор Универзитета у Загребу др Ненад Моачанин анализирао је османски систем плаћања цизије из призме аустријских извора о тек ослобођеним областима Славоније (1698/1702. године) у раду „*Подела обвезника цизије на три класе према назнакама из предреформских «псеудо-муфасала» из 17. века*“ (*Division of Cizye-Payers into Three Classes as Foreshadowed in the 17th Century “Pseudo-mufassals”*). Према аустријским испитивањима становништва Славоније о османској пракси опорезивања произлази, да је систем наплаћивања цизије према класама практикован на терену бар пола века раније него што је званично и уведен. Анализом пореских дефтера из различитих периода, аутор објашњава порекло и стварно значење наочиглед бесмислених израза и записа у пописима, те доприноси бољем разумевању суштине „пописних јединица“, попут „хане“. Проблематику реалног статуса немуслимана у османском друштву представила је професорка Универзитета у Београду др Ема Миљковић у раду „*Од «dhimmitude» до туркизма - конфесионална и етничка политика у Османском царству*“ (*From “dhimmitude” to Turkism - Confessional and Ethnic Policy in the Ottoman Empire*). Шеријатско право и систем деобе становништва Османског царства према верској основи представљали су основ друштвеног поретка империје све до 19. века. У склопу танзиматских реформи предвиђена је једнакост грађана без обзира на националну или верску припадност. Прокламовани приступ, који је имао за циљ стварање модерне и јединствене државе-нације, међутим, никада није примењен у пракси. Сама идеја основног стуба Царства рашчланила се у више смерова - политичких покрета. Од османизма, преко исламизма и туркизма, све до прозападног покрета, политичке елите су тражиле нов фундамент који би сачувао мрежи мозаик вишенационалног Царства.

Зборник *Држава и друштво на Балкану пре и после успостављања османске власти* представља успешан подвиг да се резултати научника из различитих земаља и средина саберу и уклопе у једну целину, што, када је у питању историја Османског царства на Балкану, није чест случај. Историографије су по овим темама углавном остале у сопственим, националним и етноцентричним оквирима. Такав партикуларни приступ не омогућава квалитетно сагледавање догађаја и процеса ширих оквира и дугог трајања. Презентација нових сазнања о појединим темама од стране историчара из различитих држава омогућује да се научној и широј јавности

представе тумачења из другачије перспективе која су често утемељена на до сада непознатој, или другим научницима неприступачној грађи. Комплексност историје Османског царства и њеног изучавања постављају кооперацију међу историчарима из више земаља као императив без којег није могуће доћи до одговора на кључна питања, те се надамо да ће издавање оваквих зборника од повременог случаја прерасти у праксу.

Нино Делић

Vesna Miović, Ivan Čerešnjesh,
Research, Inventory and Cataloguing Documents of the Criminal Court Register. Lamenta Criminalia post terraemotum, Diversi e possesso de Creminale et Criminalia in the State Archives of Dubrovnik involving Jewish litigants (1667–1808),
Research and Documentation Centre JAS,
Ljubljana 2016, ePub izdanje

Државни архив у Дубровнику представља ризницу од огромног значаја за све истраживаче средњовековне и ране модерене историје. Захваљујући документима који су у њему похрањени могуће је детаљно проучити различите аспекте историје Републике Св. Влаха. Показали су то још једном оријенталисткиња др Весна Миовић (Завод за повијесне знаности ХАЗУ у Дубровнику) и велики познавалаца јеврејске културне баштине архитекта мр Иван Черешњеш презентујући акта дубровачког Кривичног суда у којима се помињу Јевреји као парничари у периоду од 1667. до 1808. године.

Аутори су се одлучили да све такве документе попишу и дају њихов регест. Пре самог пописа докумената Миовић и Черешњеш су написали и краћу уводну студију. У оквиру ње најпре су појаснили да су прегледали регистре парница у архивским серијама *Lamenta Criminalia post terraemotum* и *Diversi e possesso de Creminale*, као и шест регистара пресуда које су унете у серију *Criminalia*. Назначили су да су се одлучили за период након 1667. пошто су од тог времена до 1808. сачуване све донете пресуде. Додали су и да су прве две серије често компламентарне. Према њиховом мишљењу архивски материјал који су одлучили да представе у својој књизи представља прворазредан извор за изучавање свакодневног живота Јевреја у Дубровнику, као и њиховог односа са властима и другим суграђанима.

Након тога аутори су се укратко осврнули на историју Дубровачке републике. Посебан одељак су затим посветили историји јеврејске заједнице у граду под Св. Срђем. Ослањајући се на релевантну литературу, представили су постепено насељавање Јевреја током XVI века у коме су важну улогу имале одлуке градских власти из 1538. о дозволи да се населе унутар зидина, као и она о фомирању гета из 1546. године. Значајна је, с обзиром на изабрану грађу, напомена аутора да су због неповољних трговачких прилика до средине XVII века многе истакнуте јеврејске породице напустиле Дубровник. Изузетак су у том погледу биле породице Маестрос и Коен. Током друге половине XVIII столећа број дубровачких Јевреја је лагано порастао, те је забележено да их је 1782. било 210, а 1807, пред пропаст Републике, 227. Скренили су аутори пажњу да су се у XVIII веку дубровачки Јевреји од трговине више окренули ка занатима.

Свакако најзначајнији део увода представља одељак *Ragusan Jews in the Criminal Court records, 1667–1808* (Дубровачки Јевреји у записницима Кривичног суда, 1667–1808) у коме су аутори анализирали документа која су презентовали у књизи. Њихово испитивање је показало да се у документима помињу чланови 61 јеврејске породице. Судски акти указују да су оне живеле поред гета, у Пилама и другим предграђима, као и на острву Лопуд. Трговачке радње Јевреји су имали махом у главној улици, а један број и у Пилама. Међу тужбама забележеним у серији *Lamenta Criminalia post terraemotum* највећи део се односи на физичко насиље, које је често било праћено и вербалним, док се мањи број парница тичао имовинских прекршаја. Туче су како сведоче тужбе доводиле и до проливања крви, мада је било спорова где је било речи о блажим облицима физичког насиља. Када је реч о вербалном насиљу, посебну пажњу суда су привлачиле оне које су биле на религијској основи. Велики број случајева унутар јеврејске заједнице, како аутори примећују, био је везан за кршење обичаја и непримерено понашање у синагоги. Брижљива анализа Весне Миовић и Ивана Черешења је показала да је био највећи број парница у којима су Јевреји тужили своје суграђане друге вероисповести (49,04%), док су на друго место долазили спорови између самих Јевреја (30,70%). Пресуда је по истраживањима аутора била донесена само у 9,2 % случајева, због чега претпостављају да су остали разрешени нагодбом. Посредно на такав закључак наводи и чињеница да чак ни истражна процедура није спроведа у 72,49% процеса. Пресудама су најчешће прописиване затворске казне и новчане глобе за осуђене.

Архивска серија *Diversi e possesso de Creminale* садржи пак одлуке о привременим мерама које је Кривични суд доносио по службеној

дужноси или на захтев неке од заинтересованих страна. Нешто више од 1/3 таквих одлука забрањивале су контакт страна у спору, лично или преко посредника, како би се спречило распиривање сукоба. Честе су међу овим мерама такође биле затворске и новчане казне. Уколико осуђени није испоштовао донету одлуку, тужилац је опет могао да покрене парницу која је поново бележена у *Lamenta Criminalia post terraemotum*, мада то није нужно значило да ће судије донети нову пресуду.

Попис истражене архивске грађе аутори су донели у три одељка. Први садржи податке о 608 тужби заведених у серији *Lamenta Criminalia post terraemotum*. За сваку од њих дати су подаци о времену подношења, тужиоцу, оптуженом, кривници за коју се он терети, као и времену и месту где је она наводно била почињена. Такође, наводе се имена сведока који су позвани од стране тужиоца, као и сведока и осталих особа које су испитане од стране суда. Означено је такође да ли је дошло до нагодбе, изрицања пресуде и њеног евентуалног извршења. Наравно, означена је и архивска сигнатура сваког акта. Наредну групу чини 209 докумената из серије *Diversi e possesso de Creminale*. У вези са сваким од њих донет је датум подношења тужбе, имена тужиоца и оптуженог, кратак садржај пресуде, време одређено за њено извршење, предвиђена казна. Забележена је и архивска сигнатура сваког акта. Треба рећи да су аутори у оба одељка назначили комплементарне документе из оне друге серије. Коначно, у трећој целини *Criminalia (verdicts)* налазе се најважнији подаци о 59 пресуда које је Кривични суд донео. Уз њих је наведен датум доношења пресуде, ко је осуђен и каква му је казна одређена, као и подаци о њеном извршењу. Уз архивску сигнатуру напоменуто је да ли је пресуда у вези са неким од обрађених аката из серије *Lamenta Criminalia post terraemotum*. Након пописаних докумената дат је индекс јеврејских и нејеврејских имена, као и места која се помињу у пописаним документима. Следи затим библиографија радова цитираних у уводном делу, а на крају су кратки резиме на енглеском и словеначком језику.

Регистар докумената дубровачког Кривичног суда који су приредили Весна Миовић и Иван Черешњеш знатно ће олакшати заинтересованим истраживачима проучавање свеукупног живота дубровачких Јевреја у периоду од 1667. до 1808. године. Треба рећи да су аутори испред себе имали тежак задатак с обзиром на количину сачуваних докумената. Мишљења смо да су га обавили на брижљив начин, не испуштајући из вида све потребне детаље. Напор који су учинили може бити подстрек за настанак сличних збирки, које би биле изузетно корисне.

Милош Ивановић

**Село Балкана. Континуитети и промене кроз историју,
уредници Недељко В. Радосављевић, Снежана Томић,
Историјски институт, Зборник радова књ. 34,
Музеј на отвореном „Старо село“,
Београд – Сирогојно 2017, 407 стр.**

Историјски институт и Музеј на отвореном „Старо село“ објавили су два заједничка издања – зборнике радова о српском селу. Први је изашао 2009. године (*Српско село, могућности и даљи правци истраживања*), а *Село Балкана, континуитети и промене кроз историју* појавио се 2017. Нови зборник већи је обимом, бави се селом у дужем временском периоду него први; није фокусиран само на српски етнички простор, већ доноси истраживачке прилоге који се односе на Бугарску и Албанију, има међународни карактер (истраживања у њему објавили су научници из девет европских држава) и садржи двадесет и четири прилога, не само из историје, већ и из других хуманистичких наука (етнологија, антропологија, архитектура, историја уметности, филологија, лингвистика, фолклористика), што му је обезбедило наглашен интердисциплинарни приступ теми. Хронолошки распон истражених тема обухвата седам векова, иако се већина радова бави истраживањем села у 19. и 20. веку.

Етничко и национално на селу интересовало је неколицину аутора. Рајмон Дертез истражио је начин формирања националног у прединдустријском друштву на примеру тзв. *гудила* града Пловдива, колективног идентитета чија је основна вододелница према сељацима био грађански статус и грчки говорни језик, што је продубило културни јаз с руралном околином и изродило сукоб „Грка“ и „Бугара“. Веселка Тончева бавила се традицијом мањинске заједнице Горанаца у Албанији, њеним променама током владавине Енвера Хоџе и у савремено доба, показавши да је традиционална култура остала у значајној мери очувана, док је Михај Н. Радан истражио историјске услове опстанка етничке енклаве Срба католика у Румунији и њихов утицај на формирање и специфичан развој етничке свести Карашеваца.

Средњовековним селом бавили су се Сениша Мишић и Гордана Бојковић, истраживши однос села, жупе и „земље“. Селим Асланташ је кроз анализу радова Халила Иналџика приказао важност села (становништво, привреда и, посебно, земљишни односи) за разумевање услова који су омогућили опстанак Османског царства. Процесима и

променама у 19. веку посвећено је неколико радова. Промене у архитектури и просторној организацији села истражили су Радомир Ј. Поповић и Ксенија Буњак, а перцепцију села у делима странаца приказао је Љубодраг П. Ристић. Сузана Рајић је истражила пореску политику према сеоском становништву крајем 19. века, нагласивши да је била толерантна и блага, али да ипак није значајније поправила економски положај сељаштва. Гордана Гарић Петровић је приказала мере за сузбијања филоксере и њихов утицај на виноградарство Краљевине Србије, а Миљан Милкић је указао на начине ангажовања припадника српске војске на пољопривредним радовима током затишја у Првом светском рату.

Становништвом села бавило се такође неколико радова. Снежана Шапоњић Ашанин скренула је пажњу на повратне миграције из града на село крајем 20. и почетком 21. века, које чине потпуно нови тренд у односу на историју нововековних миграција у Србији и Југославији. Милина Ивановић Баришић истражила је процесе интеграције околине и града Београда и њихов утицај на демографски и економски развој сеоског подручја. Демографске карактеристике сеоског становништва и промене у структури домаћинства приказали су Зигфрид Грубер и Александра Вулетић, чији се рад може сматрати и делом родних студија, којима су посвећени прилози Жарка Лековића и Ане Столић, од којих се први директно бави положајем и еманципацијом жене у дурмиторским селима, а други анализира однос водећих представница покрета за еманципацију жена према женама на селу.

Бојана Богдановић је радом о комерцијализацији традиције на примеру златиборских плетива, као основи еманципације жена у 20. веку, увела читаоца у теме одрживог развоја на селу. Снежана Томић је кроз анализу стварања ексклузивитета у области гастрономије на основу традиционалне производње указала на промене на селу и у граду, које су омогућиле развој села на новој основи. Милош Матић се бавио улогом традиције у савременим економским подухватима на селу са становишта неодојивости културе и економије, а Недељко Радосављевић историјом и савременошћу одрживог развоја села Сеча Река, док је Никола Крстовић истражио трансфере вредности између руралног и урбаног у савременом дигиталном и конзумерском постиндустријском добу, показавши да је са тог становишта поменута подела све мање релевантна. Савременим друштвеним животом у селу Звездан, пак, бавила се Сузана Антић.

Различити методолошки приступи, многобројне теме и велики временски оквир у коме је истражено село обезбедиле су да овим зборником једна запостављена тема у националним историографијама

балканских држава буде отворена са различитих аспеката, међу којима је најуочљивији аспект промена у 19. и 20. веку и одржавања традиције.

Бојана Миљковић Катић

Држава и политике управљања (18–20. век)
уредник Петар В. Крестић
Историјски институт Београд
Београд 2017, 301 стр.

Државност и политике управљања државом нашле су се у центру друштвених збивања крајем 18. и почетком 19. века, у епохи буржоаских револуција, пре свега француске, на прекретници друштвеног развоја из феудализма у капитализам, када су се јавиле и прве теорије нације, односно први покушаји да се одреди појам националне државе. Прелазак из старих религијских заједница у модерно замишљене заједнице – нације, протезао се потом кроз читав европски 19. и почетак 20. века, стварајући нове облике државности и нове политике управљања националном државом, у којој су различите политичке групације, странке и појединци учествовали у креирању различитих аспеката државног и друштвеног живота. Паралелно с тим, по угледу на развијене европске државе тога доба, текао је и процес обнављања српске државности у којем је Кнежевина Србија, као део европске заједнице народа, ослобађајући се постепено од турске власти и правећи све већи отклон од турског наслеђа, настојала да унапреди различите области сопствене државне управе. У том смислу, учешће државе, групе или појединца на развој српског друштва и нације у целини, у периоду буђења националних држава и друштава широм Европе 18–20. века, опште је место тематског зборника радова *Држава и политике управљања (18–20. век)*, насталог под уређивачком палицом др Петра В. Крестића, научног саветника Историјског института у Београду, и објављеног у издању истог института 2017. године.

Зборник се састоји од укупно тринаест научних радова насталих из пера различитих генерација истраживача Историјског института из Београда, Одељења за историју Филозофског факултета у Београду и Новом Саду и Балканолошког института САНУ. Како се наводи у предговору самог зборника, с обзиром на разнородност приређених радова, објављени текстови су груписани по тематским целинама у

оквиру којих су изложени хронолошким редоследом. У складу са тим, неку врсту увода у разматрања изнетих у зборнику представљају два рада посвећена односу државе према Србима на простору Хабзбуршке монархије у 18. веку. Први рад, ауторке Исидоре Точанац Радовић, у складу са својим насловом „Терзијанска црквена реформа и Срби“, бави се црквеном реформом спроведеном у Хабзбуршкој монархији током владавине Марије Терезије и Јосифа II, која је неминовно обухватила и Српску православну цркву, нарушавајући привилегијална права српске цркве и народа. У раду је приказан рад државних органа на спровођењу реформи, као и одјек који су оне имале код српског становништва у монархији. Рад Јелене Илић Мандић „Планско насељавање у Војној крајини: колонисти-ветерани у Немачко-банатској регименти (1764–1788), други је рад посвећен проблему Срба у Хабзбуршкој држави, овога пута планској изградњи и регулацији насеља, и насељавању у Војној крајини колонистима-ветеранима у Немачко-банатској регименти у оквиру чега је ауторка приказала услове насељавања, карактеристике које су колонисти морали да испуњавају како би им била додељена земља, као и резултате оваквог планског размештања ветерана.

Први рад у зборнику посвећен српској држави 19. века носи наслов „Преки суд и преко суђење у Кнежевини Србији“. У њему, аутор Владимир Јовановић, уз посебан осврт на Закон о преком суду из 1876. године, приказује институцију која је с једне стране уведена ради спречавања хајдучије и разбојништва, док је с друге представљала својеврсно средство обрачунавања државе с политичким противницима. Следећи прилог аутора Љубодрага П. Ристића „О државној управи у Кнежевини Србији: извори и закључци у делима Абдолонима Убисинија“ приказује запажања која је овај француски научник, публициста, путописац и историчар италијанског порекла изнео у својим чланцима и књигама у којима је нарочиту пажњу посветио анализи развоја државности Кнежевине Србије од 1815. до 1869. године. Мира Радојевић је, користећи дневничке белешке, сећања и успомене савременика, у раду „Самостална радикална странка у борби за препород унутрашње управе (1901–1914). Утисци и сећања“, изнела став самосталних радикала према државној управи у Краљевини Србији на почетку 20. века, разлоге њиховог незадовољства постојећим стањем, нарочито незадовољства режимом краља Александра Обреновића, истичући њихове планове за остварење политичких идеала којима су тежили а које на крају нису успели да достигну. Уредник зборника Петар В. Крстић је у свом раду „Милан Ћ. Милићевић о неким образовним и просветним питањима у

Србији (1869–1877)“, користећи такође дневник као извор, из угла Милана Ђ. Милићевића, дугогодишњег секретара Министарства просвете, те самим тим директног сведока и учесника у креирању образовне политике у земљи, представио функционисање школског система и стање просвете у Кнежевини Србији крајем шездесетих и током седамдесетих година 19. века. У чланку Ане Столић „Држава и Београдско женско друштво: (ре)продукција родних улога и друштвених позиција жена као део стратегија управљања (1875–1914)“ представљен је однос између државе и највеће женске хуманитарне организације у земљи до Првог светског рата, чиме је дат један специфичан поглед на државну управу тог периода. Интересантан је и прилог ауторке Бојане Миљковић Катић „Политике управљања пољопривредом у Кнежевини Србији“ у коме су представљени начини регулисања пољопривредне производње у земљи у којој није постојало надлежно министарство, нити одељење у оквиру министарства чија је првенствена надлежност била пољопривреда, што је по ауторки, политику управљања пољопривредом чинило недовољно ефикасном. Рад Момира Самарџића „(Не)управљање шумом и процес дефорестације Кнежевине Србије (1830–1878) – парадигма функционисања егзистенцијалне пољопривреде у сељачком друштву“ креће се у истим тематским оквирима, приказујући процес обешумљавања у оквиру законодавне регулативе као пример очувања континуитета и механизма функционисања егзистенцијалне пољопривреде у сељачком друштву. Тема рада Гордане Гарић Петровић „Сер Едвард Браун о живинарству у Краљевини Србији“ приказује научни приступ једној грани пољопривреде – живинарству, и то из угла највећег британског стручњака за живинарство сер Едварда Брауна, који је изнео своја запажања о живинарству у Србији након посете Краљевини 1904. године. У раду под насловом „Статистика у служби државне управе и унапређења народног благостања у Србији 19. века“ ауторка Александра Вулетић је представила улогу и значај статистике као дисциплине, осниваче српске статистике и развој статистичке службе као део процеса модернизације Србије у 19. веку. Нино Делић је у свом прилогу „Аустроугарски војници чешког порекла у српском заробљеништву 1914–1915. различита искуства и виђења“, на основу успомена петорице аустроугарских војника чешке националности, дао поређење услова у српском заробљеништву уз анализу сличности и различитости у перцепцији одређених феномена. Последњи прилог у зборнику носи наслов „Између моде и нације: национални костим и репрезентација кнегиња и краљица у Србији 19. века“. У њему је ауторка Ирена Ћировић,

на интересантан начин, приказала социо-културолошки аспект одеће владара као одраз не само свечане форме, већ пре свега као израз националног идентитета.

На овај начин окупљени у јединствен тематски зборник, наведени радови су адекватно представили до сада непознате погледе на учешће и улогу државе и појединца у различитим аспектима управљања државом и друштвом, доносећи занимљиве чланке из српске политичке, правне, привредне али и историје цркве и просвете на тлу Кнежевине и Краљевине Србије, и делом Хабзбуршке монархије, од друге половине 18. до првих деценија 20. века. Сви текстови су поткрепљени релевантним домаћим и страним објављеним и необјављеним изворима, архивском грађом, мемоарима, дневницима, аутобиографијама, оновременим периодичним публикацијама као и новијом и старијом литературом, и садрже неопходан научни апарат. Због тога, сви заједно представљају незаобилазну подлогу за даља научна истраживања у области политике управљања као све значајнијој и све заступљенијој научно-истраживачкој теми. Како се у предговору самог зборника и истиче, управо оваква историографска истраживања служе не само да расветле старе обрасце управљања државом, већ и да укажу модерним политичким структурама, културно-просветним и другим јавним радницима, на успехе или грешке њихових претходника у циљу јачања и модернизације целокупне државне структуре.

Јована Шаљић

Александра Колаковић,
У служби отаџбине: Сарадња француских и српских
интелектуалаца 1894–1914,
Институт за политичке студије
Београд 2016, 463 стр.

Крајем 2016. године објављена је прва монографија историчарке Александре Колаковић под насловом *У служби отаџбине: Сарадња француских и српских интелектуалаца 1894–1914*. Издавач публикације је Институт за политичке студије где је Александра запослена као научни сарадник. Књига представља допуњену и прерађену верзију докторске тезе коју је ауторка одбранила 2015. године на Филозофском факултету у Београду.

Александра Колаковић се у књизи *У служби отаџбине: Сарадња француских и српских интелектуалаца 1894–1914*. бави успостављањем и реализовањем сарадње француских и српских интелектуалца, од настанка француско-руског савеза 1894. до Сарајевског атентата 1914. године. Кроз везе француских (Луј Леже, Ернест Дени, Емил Оман, Шарл Лоазо, Огист Говен, Албер Мале, Виктор Берар, Андре Шерадам) и српских интелектуалца (Јован Авакумовић, Стојан Новаковић, Милутин Гарашанин, Михаило Вујић, Андра Николић, Јован Жујовић, Милован Миловановић, Миленко Веснић, Богдан Поповић, Михаило Гавриловић, Милан Грол, Гргур Јакшић, Јован Скерлић) Александра је осликала културни развој Србије и Француске током три деценије пред избијање Великог рата. Околност да су поменути интелектуалци услед заостравања међународних и унутрашњих односа искорачили из круга својих професија научника, професора, публициста и ухватили се у коштац са проблемима омогућила је ауторки да своју интелектуалну историју смести у шири оквир политичких и економских односа.

Истраживање презентовано у научној монографији др Колаковић је утемељила на богатој иностраној и домаћој архивској документацији. У Француској је истраживала у Archives des Ministère des Affaires étrangères – La Courneuve, Centre des Archives diplomatiques à Nantes, Archives nationales France, Bibliothèque nationale de France итд. Прикупљену грађу из француских институција употпунила је документима похрањеним у Архиву Србије, Архиву Српске академије наука и уметности, Архиву Југославије и Одељењу посебних фондова Народне библиотеке Србије. Поред архивских, др Колаковић је ради истраживачке свеобухватности анализирао и изворне текстове француских и српских интелектуалца објављене у периодици и дневној штампи, које је користила као извор првог реда, а који су од великог значаја за разумевање идеја које су њихови аутори заступали.

Књига *У служби отаџбине: Сарадња француских и српских интелектуалаца 1894–1914* састоји се од четири целине: *Француски и српски интелектуалци (1894–1914)* (стр. 19–167); *Мрежа контаката и сарадње француских и српских интелектуалаца* (стр. 167–229); *Српска елита и Француска – наде и очекивања* (стр. 229–277) и последње четврто поглавље носи назив *Срби и француски интереси на Балкану* (стр. 277–363). Основни текст, написан на 344 странице, допуњују још *Садржај* на српском, француском и енглеском језику, *Увод*, *Закључак*, резиме на француском и енглеском језику, списак коришћених извора и литературе, регистар појмова и кратка биографија ауторке. При презентовању

прикупљених сазнања ауторка се определила за хронолошко-тематски истраживачки приступ. На основу методолошко добро утемељене аргументације Александра нам је показала да су корени интересовања француских научника и публициста за Србију и Балкан повезани са стварањем Наполеонових Илирских провинција и периодом романтизма. Интересовање се појачало у време Кримског рата, Источне кризе 1875–1878, стицања независности Србије. Посебно значајан моменат на који нас ауторка упућује је стварање институционалног оквира за проучавање Словена (Катедра за словенске студије на *Француском колежу* и Школа за источне (оријенталне) језике). Са приближавањем XX века, ауторка је с правом значајну пажњу посветила настанку југословенске идеје и уделу француских интелектуалца у њеном обликовању.

Ауторка је истакла да је истражујући друштвено-културне везе између Француске и Србије имала за циљ да одговори на низ питања, попут питања шта је интелектуалац, каква је улога интелектуалца у друштву и држави у предвечерје Великог рата, које су разлике у дометима утицаја интелектуалца у Француској и Србији, како је дошло до успостављања сарадње између француских и српских интелектуалца, односно шта је мотивисало интелектуалце Француске да се интересују за Србију. Иако је реч о теми из интелектуалне историје, у свом истраживању ауторка је с правом посматрала културно-интелектуалну интеракцију Француза и Срба у контексту општих политичких прилика које су пресудно утицале на животе обе групе интелектуалаца. Под утицајем међународних догађаја као што су пораз Француске у рату са Прусом, Велика источна криза, формирање два блока великих сила, мароканска криза, Анексиона криза и балкански ратови ауторка је изучавала усмерења и интересовања интелектуалних кругова у Србији и Француској. За Француску пресудан догађај који је обликовао погледе и размишљања неколико генерација француских интелектуалца био је рат Француске и Пруске 1870–1871. године. Француска је тај рат изгубила заједно са двама провинцијама Алзасом и Лореном. На остацима разрушеног Другог француског царства проглашено је уједињење немачког. На сличан начин генерације људи у Србији обликовала је Велика источна криза и политички поредак створен на Берлинском конгресу. Премда су на први поглед Франкфуртски и Берлински мир проузроковали другачије последице, њихова заједничка црта је превласт германских сила. Продор пангерманизма ће у Србији и Француској развити отпор и заједничку тежњу да му се свим средствима одупру. Александра је показала да је страх од пангерманизма, који је у Француској

обликовао посебан политички правац – *реванишизам*, довео до стварања тачке сусрета интелектуалца Србије и Француске. Другу додирну тачку српски и француски интелектуалци пронашли су у Русији. Француска је од 1893/4. Године са Руском царевином у савезу који ће, упркос бројним спољнополитичким изазовима, опстати до 1917. и Октобарске револуције. Везе Русије са Србијом и балканским Словенима није потребно ближе појашњавати. Наредне три деценије политичка, економска и интелектуална прожимања Француске и Србије сустицаће се и преливати преко Русије. Трећа додирна тачка између ове две неформалне групе је школовање српских интелектуалца у Француској. Од 1884. до 1914. на француским универзитетима српски студенти су одбранили 72 доктората, углавном из области правних и медицинских наука. Иако су по бројности били далеко иза студената са немачких универзитета, *Паризлије* су по повратку у Србију заузимале истакнута места у државном апарату, активно су се укључивали у политички живот, ангажовали се у оснивању удружења и покретању часописа. Везе које су остварили током студија неговали су током читавог живота и врло често се утицај мале Србије у француској политичкој и културној средини мерио управо снагом њихових личних контаката.

Француско виђење Срба и српско виђење Француза у предвечерје Великог рата Александра је посматрала кроз различито историјско искуство два народа. Та различитост кроз историју је утицала на стереотипно и, можемо рећи, супротно виђење „оног другог“. Доказ тога видљив је данас. Код Срба и данас постоје остаци емотивног и блиског виђења Француза, док са друге стране већина Француза не само да није заинтересована за неговање сличног осећаја, већ заједничке везе и догађаје сматрају претераним, чак измишљеним. Александра Колаковић перципира ову различитост, али није дозволила да стереотипност утиче на њену дедукцију. Закључке је изводила на основу утемељене аргументације коју је подвргавала строгом критичком суду. Критичност, иновативност као и мултиперспективност у презентовању чињеница чине књигу др Александре Колаковић *У служби отаџбине: Сарадња француских и српских интелектуалаца 1894–1914* вредном сваке хвале, а ауторка овог приказа је слободна да је срдачно препоручи научној заједници и широј читалачкој публици.

Биљана Стојић

Зоран Мирковић,
Српска правна историја,
Правни факултет Универзитета у Београду,
Београд 2017, 276 стр.

Историја српског народа стварана је вековима. Она чини атрибут државности модерне српске државе, која не би била потпуна без записане историје. У њој је, с једне стране, приказан саморазвитак српске државе и њене правне културе током времена, а са друге, утицај правне културе других народа на изградњу исте. Стога је неопходно овом изузетно сложеном питању приступити темељно и озбиљно, анализирајући велики број извора, научних монографија и чланака домаћих и страних аутора.

С тим у вези, монографија проф. др Зорана Мирковића, редовног професора Правног факултета Универзитета у Београду, мада по обиму невелика, представља велики допринос нашој правноисторијској науци. Она је резултат ауторових вишегодишњих истраживања, а у извесном смислу и синтеза свих досадашњих правноисторијских радова на ову тему.

Монографија је подељена на три тематске целине, које означавају различите временске периоде стварања српских држава¹ и права.

Прва глава је посвећена настанку и развоју српских држава и права које се у њима примењивало у средњем веку. Ту се аутор најпре бави анализом извора права, потом државном организацијом, разним гранама права (грађанско, кривично, процесно) и на крају Српском православном црквом, аутономном организацијом која је у средњовековној Србији скоро имала положај државе у држави, *status in statu*. Посебан одељак у оквиру прве главе представља анализа државног и друштвеног уређења средњовековне Босне и Цркве босанске. Важно је напоменути да ову нимало једноставну материју Мирковић прилагођава данашњем времену, наводећи најпре данас општеприхваћену дефиницију одређених појмова (нпр. стварног, брачног или кривичног права), а потом и њено место и значење у средњовековној Србији и Босни. На тај начин, аутор непосредно упознаје или подсећа читаоца на значење одређеног правног појма. Као

¹ Овим аутор приказа жели да нагласи да се у историјском контексту српским државама могу сматрати Босна и Црна Гора, јер је у периоду њиховог настанка доминантан народ у овим државама био српски. Тиме аутор не жели да негира новонастали осећај припадности црногорској и бошњачкој нацији, већ само скреће пажњу да се у адекватној историјској анализи не смеју уносити и примењивати савремени појмови и категорије.

изврсни познавалац кривичноправне материје, аутор на изузетно квалитетан начин синтетиче све битно везано за кривично право и кривични поступак у средњовековној Србији и Босни. Мирковић најпре врши поделу кривичног права на општи део, у коме се бави појмом и пореклом кривичног права, али и дефинисањем појма кривичног дела, кривца и казне. Потом аутор анализира посебни део, односно бави се најзаступљенијим кривичним делима санкционисаним најчешће Душановим законом, као једним од најдоминантнијих извора права средњовековне Србије. У процесноправној анализи, акценат се ставља на само судство, односно врсте судова и судски поступак. Детаљно и темељно познавање самог кривичног права и кривичног поступка изложених у монографији не треба да изненађује, будући да се Мирковић доста бавио овом проблематиком, почевши од докторске дисертације (*Судије и суђење у Србији од XIII до XV века*), па преко бројних књига и чланака које је објавио. Стога не треба да чуди ни лакоћа излагања, једноставност стила и прецизност у излагању ове изузетно сложене материје.

У другом поглављу аутор најпре прави осврт на положај Срба под османском и хабзбуршком влашћу, не би ли акценат посветио стварању српске јавне власти, односно српске државе након Првог и Другог српског устанка. Правно гледано, овај период је био изузетно значајан у стварању и учвршћивању међународноправног положаја Србије, која се од вазалне кнежевине уздигла до ранга независне краљевине. Мирковић се и овде детаљно бави појединим гранама права, мада примат даје уставноправној материји, без које није било могуће коначно, формалноправно довршење модерне српске државе, започето Првим српским устанком. Детаљно и темељно, аутор анализира и грађанскоправу материју, односно настанак и значај Српског грађанског законика (1844), али и Трговачког законика (1860). Кривичноправна материја је и овде исцрпно анализирана. Квалитету ове монографије свакако доприноси и ауторово занимање за настанак и развој образовних и културних установа у тадашњој Србији. Посебну целину у оквиру нововековног проучавања српске правне историје чини Црна Гора, односно анализа њеног (аутономног) статуса у оквиру Османског царства, све до стицања њене пуне независности на Берлинском конгресу 1878. године. Ту аутор посебно анализира законодавство, овековечено кроз Данилов законик (1855) и Општи имовински законик за Црну Гору (1888), који, написан на *народном* језику²,

² Примера ради: Што се грбо роди, вријеме не исправи – што је с почетка незаконито, то временом самим законито неће постати. Општи имовински законик, чл. 1006. Детаљније о правним изрекама: З. Мирковић, *Српска правна историја*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2017, 213.

представља један од правних драгуља српског народа. На крају се аутор бави кривичноправном материјом, која се доста угледала на ону донету у Србији.

Трећа глава ове монографије бави се савременим добом³, односно периодом везаним за настанак и развој прве заједничке државе јужнословенских народа.⁴ Ту Мирковић најпре прави осврт на све документе у којима је исказана тежња за ослобођењем и уједињењем, а потом се бави уставима новонастале државе. Аутор истиче да Видовдански устав (1921) није био примењив, будући да су његове одредбе биле прилагођене хомогеној, унитарној држави, а не држави препуној националне и страначке разноликости са шест правних подручја. Потом се Мирковић бави кризом парламентаризма, те доношењем такозваног Септембарског устава (1931), кога је краљ октроисао. Устав је био утемељен на идеји југословенског унитаризма по сваку цену, о чему сведочи одредба члана 1 у коме се Краљевина Југославија дефинише као „наследна и уставна монархија”, а изоставља парламентарна. У наставку, аутор врши анализу разнолике грађанскоправне материје и истиче постојање идеје за стварањем јединственог грађанског законика који је, из различитих разлога, остао само мртво слово на папиру. Мирковић се и овде, с посебном пажњом, бави анализом кривичноправне материје. На самом крају поглавља, аутор оживљава међуратни период Правног факултета Универзитета у Београду, истичући велики значај појединих професора (Слободан Јовановић, Живојин Перић, Тома Живановић) у обликовању права, правне свести и правне науке, уз велики допринос руских емиграната, професора права (Александар Соловјев, Сергије Троцки, Евгеније Спекторски...), који су напустили Русију након бољшевичке револуције.

Имајући све наведено у виду, аргументовано се може тврдити да је монографија професора Мирковића од великог значаја, јер је њоме

³ Под термином савремено доба подразумевамо временски период који је у блиској повезаности са садашњим временом и који представља извесну перспективу модерне историје. Већина историчара почетком савременог доба сматра 1918. годину, односно завршетак Првог светског рата. Ипак, постоји низ других историчара који сматрају да је немогуће сасвим јасно одредити почетак савременог доба. Детаљније о овоме: Љ. Кркљуш, С. Шаркић, *Опита историја државе и права*, Научна књига, Београд, 1986, 7.

⁴ Под првом заједничком државом јужнословенских народа, аутор овог приказа мисли на Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца односно Краљевину Југославију, чија је промена имена везана искључиво за јачање југословенске идеологије и народног јединства.

учињен крупан допринос доктринарној обради и теоријском приступу ове врло сложене материје. Јасност излагања и једноставност стила, уз систематичност обраде предмета, обезбеђују целовито, задуго корисно и актуелно штиво које ће задовољити све потребе факултетске наставе у правноисторијској области.

Алекса Николић

НАУЧНИ ЖИВОТ

**Treći Triennale međunarodnog znanstvenog skupa
Gradovi hrvatskog srednjovjekovlja: Grad i došljaci
[Towns and Cities of the Croatian Middle Ages: The City and the Newcomers],
Hrvatski institut za povijest,
Zagreb 25–26. listopada 2016.**

Након два успешна окупљања из 2010. и 2013. године (посвећена темама власти и власништва, односно слике града у наративним изворима), крајем октобра 2016. године одржано је треће Тријенале посвећено градовима хрватског средњег века, у организацији Хрватског института за повијест као носиоца пројекта „Градови хрватског средњовјековља: урбане елите и урбани простор (URBES)“ који финансира Хрватска заклада за знаност. Научни одбор скупа чинили су Станко Андрић, Ирена Бењовски Латин (Irena Benyovsky Latin), Зринка Пешорда Вардић, Ненад Векарић и Данко Зелић, док су се организационим питањима бавили Ирена Бењовски Латин, Зринка Пешорда Вардић и Бруно Шкроблин. Научни скуп је, са изузетком двојице учесника који су говорили на хрватском (Ивица Прлендер, Анте Бирин), у целости одржан на енглеском језику, пре свега како би учесници из иностранства, изван бившег југословенског простора, могли пратити излагања. Међународни карактер конференције потврђен је учешћем историчара и историчара уметности из Хрватске, Словеније, Србије, Аустрије и Мађарске. Због објективне спречености колега, Италија није имала представника на скупу, иако је то било предвиђено.

Рад скупа, који се све време одржавао у Златној дворани Хрватског института за повијест у загребачком Горњем граду, отпочео је уводном речју Ирена Бењовски Латин која се осврнула на важност и улогу придошлица у животу, привредном развоју и друштвеној динамици средњовековних урбаних насеља, износећи наде да ће актуелно Тријенале бити прилика за презентацију нових сазнања и резултата текућих истраживања урбане историје Хрватске у средњем веку.

У првој секцији под насловом *Град и дошљаци: Компаративни примјери*, наступило је четворо учесника. Каталин Сенде (Katalin Szende) са Централноевропског универзитета у Будимпешти поднела је реферат *Natives or Newcomers? 'Slavs' in the Towns of Medieval Hungary*. У њему је

било речи о разлици између затечених и касније досељених Словена, о регионима у којима је присуство Словена било веће (Словачка и јужни крајеви), те о интензивирању сеоба након османског освајања Бугарске и Србије. Истакнуто је постојање доминантно словенских насеља (нпр. у предграђу Будима или Српском Ковину), као и мешовитих средина (Градец, Жилина, Рожнава) и рударских центара у којима је словенско становништво имало важну улогу. Посебност се огледала кроз језик и писма, али су црквене заједнице деловале као интегративни фактор. То се пре свега односило на Словене-католике, док су православци пристигли касно да би издејствовали посебан статус, због чега су се нпр. Бугари у Брашову тешко интегрисали. Професор Ермано Орландо (Ermano Orlando), који наступа као истраживач и предавач у Венецији, Сијени и на Универзитету у Бечу, био је спречен да присуствује скупу, па је његово излагање *Dalmatians and Slavs in Venice during the Late Middle Ages: Between Integration and Assimilation* прочитао његов млади колега из Беча Фабијан Кимелер. Изнета је оцена да су Словени чинили нешто мање од 5% становника Венеције и да се углавном радило о досељеницима из приморских градова на источном Јадрану који су често били под млетачког влашћу. Били су важни као фактор обнове популације, а најчешће су деловали као радна снага, услужни делатници, привремена послуга, али и као робови. До интеграције је долазило временом, а она се могла убрзати мешовитим браковима са староседеоцима (посебно женама). Језик се чувао, али не доследно. Странци су у нешто већој мери чинили злочине у односу на староседеоце, али против њих нису уведене посебне мере.

Последња два излагања у овој секцији имало је двоје историчара из Словеније. Јанез Млинар са Филозофског факултета у Љубљани говорио је на тему *Newcomers in Ljubljana: Possible Comparisons*. Значај Љубљане расте од 13. века, а до краја 15. века она постаје важан *civitas*. У почетку досељеништво се своди пре свега на службенике (углавном кастелане) господара града који су се ту трајно населили из Корушке, Горичке, Тирола, Фурланије, Аустрије, Баварске, Чешке, Шлезације. Из Италије су долазили и Фирентинци, те Јевреји из Фурланије. Горички кнезови су први довели Италијане, Хабсбурзи људе из Приморја (Трст и околина), те друге Крањце. Интеграција је била брза, а у јавној употреби су били латински и немачки језик. Јевреји су једини били жртве нетолеранције и то у 16. веку. Дарја Михелич (Научно-истраживачки центар Словеначке академије наука и уметности, Љубљана) наступила је са саопштењем *Economic Newcomers in Medieval Piran and Their Inclusion in the Urban Setting*, пратећи развој Пирана на основу нотарских исправа

почев од 14. века. Главни досељеници били су из Истре, Италије и словенског залеђа. У време турске најезде, интензивирани су миграције из Далмације и Херцеговине. Највише придошлица било је из Копра, Изоле и Трста, а то су пре свега били занатлије и предузетници. Италијани су се највише бавили соларством и трговином сољу (као и дошљаци из Пага), грађевинарством и специјализованим занимањима (бербери, постолари). Истакнути су примери интегрисаних породица страног порекла – Перони (Фиренца) и Кавијано (Венеција).

Секција бр. 2 носила је назив *Нормативност и пракса везана уз дошљаке*, а сви учесници били су из Хрватске. Иван Мајнарић (Хрватско католичко свеучилиште, Загреб) изложио је реферат *The Social Position of Newcomers from the Hinterland in Eastern Mediterranean Cities: Norms vs. Practice*, у коме је разматрао административни и социјални статус досељеника, анализирајући и преиспитујући термине *cives*, *forenses* и *habitatores*. Истакнуте су промене у 13. и 14. веку кроз статуте градова и затварање градских већа. Пучани су били ван власти, али су били међусобно стратификовани. У почетку је, у нотарским списима *civis* био племић, а *habitor* сваки други становник, а после постоји разлика између термина *civis* и *nobilis civis*. Неки хрватски племићи из залеђа, чак и веома моћни били су *habitatores* и *cives*, али не и *nobiles cives* у градовима.

Зоран Ладић из Завода за повијесне и друштвене знаности ХАЗУ у Загребу говорио је на тему *Foreigners in the Late Medieval Poreč, Labin and Buzet: Terms Used to Identify Foreigners and Immigrants*, на примерима из северне Истре. Ограничавајући се пре свега на материјал из Пореча, и он је преиспитивао значење термина *civis*, *habitor* и *villicus* у овој комуни, истичући да су недовољно испитане титуле *egregius*, *circumspectus*, *spectabilis* и *providus vir*, те епитет „сер“ и питајући се да ли су значиле углед, ученост или нешто треће. Пореч је има највише придошлица градског дистрикта, као и из Хрватске и Далмације, који је порастао у време османских освајања. Постоје и информације о доласцима из Италије и Котора. Део становника је ту био привремено, због посла, док се дешавало и да комуна позива људе, посебно након епидемија. Углавном су долазили мушкарци, а термин *forenses* се ретко среће. Излагање Томислава Попића (Хрватски студији Свеучилишта у Загребу) носило је наслов *Court Trials Involving Foreigners in Late Medieval Zadar*. У њему је било речи о судској пракси и положају странаца. Домаћи становници нису могли заступати странце у тужбама против других представника локалног становништва. Странци су трпели ограничења у куповини некретнина, а постојала су и прека суђења за странце који су

били у пролазу. После смењивања млетачке власти у Задру, угарске власти су именовале четири професионалне судије који су били Италијани обучени за тај посао, као и нотари који су често деловали и као правници. Патрицији су, пак, водили грађанске парнице и без посебног формалног образовања.

Трећа секција – *Стратегије умрежавања* отпочела је рефератом Марије Карбић (Хрватски институт за повијест. Подружница за повијест Славоније, Сријема и Барање) под насловом *Forenses, aduene and novi concives nostri in the Medieval Urban Settlements of the Sava-Drava Interamnum*. Наглашавајући различит положај насеља у категорији *civitates* од оних који су били *oppida*, др Карбић се задржала на примерима слободних краљевских градова као што су били Градец и Вараждин, те Илока чији статут садржи елементе тзв. таверничког права. Постојали су трајно насељени и пролазни странци, а многи међу њима били су трговци. Упркос ограничењима у правима на трговину, кривично право било је исто за све, уз разлика у висини појединих казни. Услови за стицање грађанства били су поседовање некретнине, вера, дужина боравка и финансијска независност. Бракови са угледним локалцима били су катализатор стицања грађанства. Излагање Зринке Пешорде Вардић (Хрватски институт за повијест) – *The Social „Networking“ of Newcomers in Dubrovnik during the Late 14th and in the 15th Centuries* било је посвећено друштвеном положају придошлица у Дубровник. Долазак у град Св. Влаха се подржавао, али не масован. Долазили су, пре свега, радници, занатлије, трговци, службеници и стручњаци (магистри). Богатији грађани (*cittadini*) пре свега су били трговци из залеђа (Србије, Босне, данашњег црногорског приморја), а њихов долазак се интензивира од друге половине 14. века. Нису се могли уздизати у патриције, нити се са њима венчавати, али су се друштвено умрежавали између себе и завели подједнак степен ендогамије. Сачувано је много генеалогича из раздобља од 15. до 18. века, пре свега за групације антунина и лазарина. Дати су примери умрежавања у породицама Котруљи (пореком Которани), Салимбене (из Венеције), Бруњоли (из Мантове), Касела (из Рудника у Србији), Сфондратија (из Кремоне). Стицање грађанства било је у начелу везано за католицизам, иако је толерисано присуство других вера (пре свега Јевреја). Последње саопштење у овој секцији представља коауторски рад Марије Могоровић Црљенко и Данијеле Доблановић (Филозофски факултет Свеучилишта Јурја Добриле у Пули) – *Newcomers in Rovinj during the Late 16th Century*. Ауторке су проучавале брачне регистре Ровиња, утврђујући присуство странаца и њихово порекло. Углавном се радило о придошлицама из

непосредне околине града и ширих простора млетачке Истре. Венчавања представника племства и других грађана са придошлицама је било (за разлику од нпр. Дубровника), а неки од тих бракова били су уговорени. Утврђен је број различитих типова брачних дарова – басадего (поклон мужа жени), мираз (дар женине породице мужу), те *contradote* (дар мужеве фамилије жени) – и њихов износ.

Први дан скупа затворен је четвртом секцијом под насловом *Дошљаци и урбана елита*, која је почела саопштењем Зринке Николић Јакус (Филозофски факултет у Загребу) – *Integration of Immigrants among the Dalmatian Nobility before the Mid-14th Century*. Обрађујући изворну грађу из Задра, Трогира и Сплита, ауторка је закључила да је с временом долазило до прилива из залеђа јер број словенских имена и презимена расте. На основу примера породица Мартинушић-Печар (из рода Шубића), Контарини (који су могли имати везе са Венецијом) из Задра, те Витури (који су имали млетачко порекло по женској линији), Андреис и Ципико из Трогира она је показала да је интеграција била брза и да су везе са домаћим становништвом и интереси били изнад порекла које се није посебно истицало. Због тога је тешко проценити број придошлица из залеђа. Брачне везе са старом елитом градова убрзавају процес интеграције, а одржавање веза са залеђем га успорава. Бруно Шкроблин (Хрватски институт за повијест) изложио је своја истраживања у реферату *Newcomers Serving as Judges in Medieval Gradec (1350–1526)*. Најбогатији и најуглађенији дошљаци постојали су политичка елита – већници и судије. Највише је било Немаца, али и Италијана (међу којима су били и Фирентинци). Придошлица је било и из важнијих градова у околини, те мањих центара и тврђава (махом нижи племићи и градокмети) посебно од 15. века. Брак са представницима елите био је кључан за уздизање и важнији од наслеђивања. Неки старији угледници чак пролазе слабије од успешних и добро повезаних придошлица. Цељски доводе Немце, а фамилијари Иваниша Корвина људе из ширег региона. Отвореност према дошљацима била је знак и отворености, али и постојања клијентског система (фаворизације).

Ивица Прлендер (Филозофски факултет у Загребу) је у саопштењу *Srednjovjekovni Dubrovnik: pribježište elite srednjoistočne Europe* изнео запажање да су дошљаци одувек присутни у Дубровнику, те да се чак и оснивање града везује за долазак људи са стране. У изворима се поуздано помињу од 13. века. Дубровник је био заштићен зидинама и одредбама свог комуналног права. Дошљаци нижег рода махом су били радна снага, док се као привремени становници града помињу и владари суседних држава – пре свега Србије и Босне, са којима су одржавани и пословни

односи. Слобода прибежишта била је дата свој властели „Склавоније“, а дати су примери долазака представника српских династија Лазаревића и Бранковића и пратећих турских притисака на дубровачке власти. Невен Исаиловић (Историјски институт Београд), у свом излагању под насловом *Newcomers as Office Holders: The familiares of Hrvoje Vukčić in Central Dalmatian Towns during the Early 15th Century* говорио је о два раздобља у којима је Хрвоје Вукчић био водећи политички фактор у Далмацији и њеним градовима, доводећи своје фамилијаре, углавном из Босне, на важне положаје. На примерима сплитских кнезова Петрице Јурјевића и Цвитка Толихнића, те службеника попут Раупа Драговића, Ивана Мишљеновића, браће Латичића, Михаила Кабужића, Гојака Лалковића и кастелана Омиша Остоје и Билослава, размотрен је степен прихваћености и интеграције странаца у политички и друштвени живот комуна под босанском влашћу.

Други дан скупа отпочео је петом секцијом под називом *Дошљаци и јавне службе*. Лука Шпољарић (Филозофски факултет у Загребу) је у реферату *Humanist Chancellors of Venetian Dalmatia: Leonardo Montagna in Split* говорио о личностима које су обављале дужност канцелара кнеза и општина у млетачкој Далмацији, са посебним освртом на Леонарда Монтању у Сплиту. Радило се о људима који су имали хуманистичко образовање, преписивали класике, писали песме о савременим догађајима и остваривали тесне политичке, па и породичне везе са градском елитом. Анте Бирин (Хрватски институт за повијест) је у излагању *Notar Ser Indricus de Indrico de Venetiis habitator Sibenici* донео животопис Млечанина Индрика из породице Индрико, шибенског нотара и предузетника. У Шибеник је дошао најкасније 1430. године из млетачке Албаније у којој је његов брат раније службовао. Вршио је дужност нотара до 1435, а касније је имао пословну каријеру која је трајала све до смрти. Оженио се ћерком шибенског племића Стјепана Тишковића са којом је имао потомство. Вршио је разне службе у граду, поседовао бројне некретнине од којих је неке куповао, бавио се кредитном трговином, закупом општинских и црквених прихода, а имао је и свој брод. Наступао је и као врстан правник који је увек добијао парнице, осим једне – против свога таста. Мери Кунчић из Лексикографског завода Мирослав Крлежа поднела је саопштење *The Role of Foreign Intellectual Elite in Everyday Life of Late Medieval Rab* засновано на подацима из нотарских списа из средине 15. века. Утврђено је да су придошлице пре свега били професионалци (лекари, бербери, апотекари, травари, зидари, уметници, нотари) у служби општине којима је био забрањен рад са

стране. Поједини нотари су, међутим, били и домаћи људи. *Habitator* је постајао *civis* службом и добрим браком са угледном представницом домаћег становништва. Дошљаци су најчешће били из Копра, Јустинополиса, Корчуле, Задра, Ровиња, Трогира, Напуља, Венеције, али и Угарске. У време турске најезде, Раб је позивао поједине странце у општинску службу. Из ове секције из изостало првобитно најављено излагање Горана Будеча (Завод за повијесне и друштвене знаности ХАЗУ у Загребу) на тему сличну претходној – *Medicus, chirurgicus, barbitonsor... Newcomers as Health Care Providers in the Second Half of the 15th Century*.

Секција бр. 6 – *Дошљаци и градска економија* требало је да отпочне рефератом Паоле Пинели (Paola Pinelli) са Економског факултета Универзитета у Фиренци, али је она била оправдано одсутна. Исти је случај био са наредном учесницом – Тонијом Андрић (Филозофски факултет у Сплиту), али је њено саопштење – *Role of Foreigners in the Economy of Late Medieval Split* – прочитала Зринка Пешорда Вардић. На основу сплитске грађе из 15. века могло се утврдити да је број придошлица био велик и да су они пре свега имали улогу у економском животу града Сплита. Млетачко освајање, као и долазак Турака убрзали су прилив миграната, али и привремено успорили привредни раст. Међу дошљацима истичу се трајно насељени млетачки службеници (махом из саме Венеције), избеглице из Босне после 1463. године, досељеници из суседних градова и села око Сплита. Терминологија се разликује (*habitatores, cives et habitatores*). Најцељенији и најбогатији нови грађани били су трговци тканином и стручњаци (магистри) различитих профила. Демонстрирана је отвореност за потребне људе, упркос томе што нису имали приступ власти. Фабијан Кимелер (Fabian Kümmeler) са Универзитета у Бечу бавио се млетачком Корчулом у свом излагању „*The World in a Village? – A Microhistorical Perspective on the Socio-Political and Economic Influence of External Settlers on the Late Medieval Island of Korčula*“. Корчулани су одржавали живе веза са читавим Јадраном, али и са Јонским и Егејским морем. Острво је привлачило и странце-путнике (трговце, ходочаснике), упркос честим друштвеним немирима између племства и пучана и великом броју база за шверц робе. Дошљаци су, по потреби, и позивани у службу комуне – хирурзи, учитељи, занатлије, а долазили су и бројни трговци и морнари. Они су долазили са различитих страна – са ушћа Неретве, Крајине (Макарског приморја), Сења, Италије. Занимљиво је да није забележено насељавање из Босне. Дошљаци су махом навођени као *habitatores*, док је термин *civis* био редак. Млечани се нису досељавали у села, али јесу пословали са сељанима.

Свега два учесника имала је и секција бр. 7 – *Дошљаци и Црква*. Трпимир Ведриш (Филозофски факултет у Загребу) посветио је своје излагање теми *Saints as Newcomers: Mechanisms of Adaption and the Appropriation of Sainly Cults in Medieval Dalmatian Cities*. Утврђујући да су свеци-заштитници градова махом дошли с мора и да су култови углавном унети са стране, он је закључио да се то дешавало пре свега у време обновљеног византијског присуства на Јадрану (8–10. век) и трансформације тврђава и епископских градова у отворене градове. Састављене су нове хагиографије којима се, успешно, усадила свест о укореењености, па и домаћем карактеру увезених светачких култова. Франачки утицај, ако га је и било, није опстао у градовима, као у залеђу, а реликвије и култови су долазили пре свега из Рима и Цариграда. Душан Млацовић (Филозофски факултет у Љубљани) говорио је на тему *Franciscan Rab in the 15th Century*. Упоредујући литературу о Рабу и спорења између локалних историчара хрватског порекла (Брусић) и италијанске историографије (Прага), закључио је да је фрањевачки манастир на Рабу настао 1446. и да је његово подизање иницирао представник локалне заједнице. Данас су познате само компилације несачуваних фрањевачких хроника, као и извори који шкрто бележили прилив странаца, наводећи да је највећи прилив забележен након куге из 1450-их година и пада Босанског краљевства.

Последња секција носила је назив *Дошљаци и развој урбаног простора*, а прво саопштење у оквиру ње – *Newcomers and the Suburbia of Dubrovnik in the 13th Century* – поднела је Ирена Бењовски Латин (Хрватски институт за повијест). Први дошљаци у дубровачка предграђа експлицитно су забележени у 13. веку. Највећи део њих је долазио из градског дистрикта и непосредног залеђа, али и из Италије. Ратови са Србијом стимулисали су утврђивање града, али и дела предграђа, а нови подстицај за урбанистичко уређење дао је и пожар из 1296. С временом се интензивирао прилив словенског становништва из Хума и Босне које је брзо асимиловано, као и острвљана (нпр. са Ластова). Дошљаци из Астареје у познијем периоду сматрани су домаћим људима. Посебно су добродошле биле занатлије, али и стручњаци и кредитни трговци (пре свега из Италије). Ратко Вучетић (Институт за повијест умјетности) се у свом реферату *Newcomers and the Formation of Urban Space in the Medieval Towns of Continental Croatia* бавио развојем средњовековног и раног нововековног градског простора. Утврдио је да су предграђа првобитно настајала на подручју око градских врата, док се касније јављају издвојена предграђа око појединих цркава која се понекад утврђују.

Постојали су и простори за трговину и одржавање сајмова, а касније се јављају и делови града са војном наменом. У наставку излагања размотрен је урбани развој Каптола, Вараждина, Крапине, Копривнице, Крижеваца, Илока и Осијека, са посебним нагласком на фазе урбанизације Осијека који се од турске паланке претворио у утврђење по Вобановом систему, чија су три урбана жаришта касније колонизирана. Последње излагање на скупу био је реферат Ане Плоснић Шкарић (Институт за повијест умјетности) – *Builders of Trogir in the 15th Century*. Градитељи су се делили на две групе занатлија са звањима протомагистара и магистара – на „lapicidae“ који су се бавили обрадом камена и „marangoni“ који су обрађивали дрво. Први су махом били странци, а други углавном домаћи људи. Утврђивање града је интензивирано у периоду 1400–1420, а након оштећења насталих 1420. долази до изградње новог каштела (око 1420–1436). Извесна пажња посвећена је и доградњи катедрале, а као важна личност наведен је мајстор Андрија Алеши из Драча.

Сваку од секција пратила је жива дискусија учесника и слушалаца међу којима је био и велик број студената и историчара најмлађе генерације, што, нажалост, више није честа пракса на научним скуповима. Скуп је, у својству првог организатора и руководиоца пројекта на коме је Тријенале организовано, затворила Ирена Бењовски Латин, позивајући учеснике да своја прерађена саопштења, опскрбљена критичким апаратом, приложе за тематски зборник радова који ће, након обављеног рецензентског поступка, бити објављен током 2018. године. На тај начин ће се успешно следити драгоцену праксу која је утврђена након прва два Тријенала.

Треће Тријенале о градовима хрватског средњег века може се, на сваки начин, сматрати успешним научним скупом. Излагања су била оригинална, произашла су из темељних истраживања извора и познавања релевантне литературе, а секције су биле добро замишљене и груписане. Тематски оквир зацртан насловом доследно је испоштован и није било лутања које карактерише многе научне конференције, посебно оне општијег карактера. Нема сумње да ће и зборник који ће произаћи из овде приказаног окупљања медијевиста бити подједнако успешан и вредан историографски резултат.

Невен Исаиловић

Међународна научна конференција
Русија/СССР и државност Србије/Југославије
(Россия/СССР и Государственность Сербии/Югославии)
Историјски институт Београд – Институт за славистику РАН Москва
Београд, 8. септембар 2017.

У организацији Историјског института из Београда и Института за славистику Руске академије наука из Москве, 8. септембра 2017. године у Београду, у малој сали Српске академије наука и уметности, одржана је једнодневна међународна научна конференција под називом *Русија/СССР и државност Србије/Југославије*. На скупу је учествовало осамнаест историчара са факултета и института из Русије и Србије. Циљ конференције био је да се представе најновија и истовремено преиспитају досадашња научно-истраживачка достигнућа из области историје српско-руских односа у XIX и XX веку.

У име Организационог одбора, учесницима скупа обратили су се директор Историјског института Београд др Срђан Рудић и директор Института за славистику Руске академије наука др Константин Владимирович Никифоров. Након тога, уследио је радни део конференције, који се одвијао у оквиру две сесије, преподневне и поподневне. Између излагања, као и пред крај сваке сесије, остављан је простор за питања, што је омогућило развијање плодне научне дискусије.

У оквиру прве седнице, хронолошки, разматрани су српско-руски односи у XIX веку. Седницом су председавали проф. др Љубодраг Димић, дописни члан САНУ, и др Јелена Јурјевна Гускова, инострани члан САНУ. Поднето је девет саопштења, а теме су биле веома разноврсне: дипломатски односи, војска, привреда, просвета и др. Реферате су поднели доц. др Михаил Ваљеревич Белов (Институт за међународне односе и светску историју Универзитета „Н. И. Лобачевски“, Нижњи Новгород) *Специфичност ране фазе формирања нове српске државности и улога Русије*, др Радомир Ј. Поповић (Историјски институт, Београд) *Карађорђево деловодни протокол 1816–1817. година и вождова активност у Санкт Петербургу*, др Константин Владимирович Никифоров (Институт за славистику РАН, Москва) *О српском националном програму у 19. веку у контексту руско-српских односа* и доц. др Данко Леовац (Филозофски факултет, Београд) *Русија и Србија у почетној фази Кримског рата (1852–1853)*. Након краће паузе, реферате су поднели Јована Блажић Пејић

(Историјски институт, Београд) *Русија и просветно питање код Срба (1856–1878)*, проф. др Момир Самарцић (Филозофски факултет, Нови Сад) *Русија и српска железница 1878–1881: о политичким и привредним аспектима руске политике према Србији после Берлинског конгреса*, др Андреј Леонидович Шемјакин (Институт за славистику РАН, Москва) *Русија, Никола Пашић и режим Милана Обреновића 1883–1889. (развој дискусије)*, проф. др Сузана Рајић (Филозофски факултет, Београд) *Владимир Всеволодович Жадовски и Павел Борисович Мансуров – антиподи руске дипломатске мисије у Србији (1898–1901)* и потпуковник др Миљан Милкић (Институт за стратегијска истраживања Министарства одбране Републике Србије) *Руски утицај на школовање официра војске Кнежевине и Краљевине Србије*.

У оквиру друге седнице изложено је такође девет саопштења, која су хронолошки припадала историји XX и и XXI века. Седницом су председавали др Радомир Ј. Поповић и др Андреј Леонидович Шемјакин. Реферате су поднели доц. др Јарослав Ваљерианович Вишњаков (Московски државни институт за међународне односе) *Унутрашњополитичко стање Србије 1914–1916. године у оценама руског војног агента*, др Горан Милорадовић (Институт за савремену историју, Београд) *Бројно стање српске војске на Солунском фронту 1916–1918. године и војно-политичка подршка Руске империје Краљевини Србији*, доц. др Алексеј Јурјевич Тимофејев (Филозофски факултет, Београд) *„Велика руска револуција донела је велико зло“: разочарење српске елите у привремену владу и револуционарну Русију у пролеће и лето 1917*, др Александар Александрович Силкин (Институт за славистику РАН, Москва) *Југословенски комунисти у СССР и „искуство руског пролетеријата“ (1917–1945)* и проф. др Александар Животић (Филозофски факултет, Београд) *Покушај успостављања дипломатских односа између Југославије и Совјетској Савеза (1923–1927)*. Након краће паузе реферате су поднели проф. др Љубодраг Димић (Филозофски факултет, Београд) *Последњи сусрет Леонида Илича Брежњева и Јосипа Броза Тита (Москва, 16. и 21. мај 1979. године)*, др Георгиј Николајевич Енгелгардт (Институт за славистику РАН, Москва) *На изворима односа Русије и Србије 1990-их година*, др Јелена Јурјевна Гускова (Институт за славистику РАН, Москва) *Српска државност крајем XX/почетком XXI века. Од идеје југословенства до идеје српства* и др Роман Николајевич Игнатјев (Институт за етнологију и антропологију РАН, Москва) *Уместо берлинске београдска?: размисљања антрополога да ли су Балкану потребне нове границе*.

Међународна научна конференција *Русија/СССР и државност Србије/Југославије* симболично је одржана само неколико месеци уочи

обележавања сто осамдесет година од успостављања дипломатских односа између Србије и Русије. Сходно резултатима, она представља својеврстан допринос проучавању историје српско-руских односа у последња два века и добар је показатељ успешне међународне сарадње две значајне научне установе, Историјског института Београд и Института за славистику РАН. Резултати конференције биће објављени у облику зборника радова, чије штампање се планира у 2018. години, чиме би се на достојан начин обележио поменути јубилеј.

Јована Блажић Пејић

**Међународна научна конференција
3th International Conference
RURAL HISTORY 2017
European Rural History Organisation – EURHO
11–14. септембар 2017, Лувен, Белгија**

У периоду од 11. до 14. септембра 2017. године одржана је трећа међународна конференција посвећена историји села у организацији Европске организације за историју села (European Rural History Organisation – EURHO). Конференција је одржана у Белгији, у универзитетском граду Лувену. EURHO је основана 2010. године на првом састанку европских историчара села, који је одржан у Брајтону, у организацији Британског друштва за историју пољопривреде (British Agricultural History Society). Након првог састанка, следиле су конференције у Берну (2013) и Жирони (2015).

Овогодишња конференција, као и претходне, имала је за циљ презентовање најновијих научних резултата и подстицање сарадње између научника који се баве историјом европског села и његове интеракције са другим деловима света у широком временском распону од антике до данашњих дана. Мултидисциплинарни приступ руралној историји резултирао је богатством и разноликошћу тема, од историјских, социолошких и антрополошких, преко културолошких, економских и политичких, све до еколошких. На конференцији су се могла чути излагања о производњи прехранбених производа и крмног биља, хортикултури, продуктивном коришћењу земљишта, пољопривредним технологијама, трансферу хране и биљних култура, доступности хране различитим друштвеним слојевима, сеоском туризму...

Главни организатор конференције био је Центар за аграрну историју Универзитета у Лувену, као један од чланова Европске организације за историју села. Радни део конференције одржан је у зградама Факултета уметности и Института за науку Универзитета у Лувену. Рад конференције је био организован у 66 панела на којима је учествовало 400 научника из 43 државе. Учесници су имали прилику да чују пленарно излагање „Memories of Hunger and its Many Framings“ др Оливера Шутера, професора на Католичком универзитету у Лувену и специјалног известиоца Уједињених нација. У оквиру конференције организован је и округли сто „Borders and Bridges: Rural History and its Neighbours” чијим је радом руководио проф. др Ернст Лангталер са Универзитета Јохан Кеплер у Линцу.

На панелу 50 „Farming culture and food transfers, Europe – America, 16th – 20th“, којим су руководили др П. Луна и др А. Tortolero, узела је учешће др Гордана Гарић Петровић, истраживач сарадник Историјског института у Београду. Она је презентovala излагање „Adoption of corn cultivation and its implications on the agricultural system in the territory of present-day Serbia (16th – 20th centuries)“. У њему је истакла значај кукуруза за земљорадњу Србије. Почетак узгоја кукуруза представљао је велику прекретницу у развоју ратарства на централнобалканском подручју. Са ширењем ове биљне културе, које започиње још у 17. веку, потискују се старе стрмне житарице, мења се ритам сезонских радова у пољопривреди, начин исхране и поједини обичаји.

Током конференције учесници су били у прилици да обиђу историјске знаменитости Лувена. Организовани су и излети у Парк опатију и пивару АВ InBev.

Гордана Гарић Петровић

Међународна научна конференција
Русско-турска војна (1877–1878) гг. и Восточный вопрос
(Руско-турски рат 1877–1878. и Источно питање),
Руска академија наука – Институт руске историје РАН – Амбасада
Републике Србије у Руској Федерацији
Москва, 18–20. септембар 2017. године

У организацији Руске академије наука (РАН), Института руске историје Руске академије наука (ИРИ РАН) и Амбасаде Републике Србије

у Руској Федерацији, у Руској академији наука је одржан научни скуп *Руско-турски рат 1877–1878. и Источно питање*, који су поздравили амбасадор Републике Србије Славенко Терзић (у име Одељења историјских наука Српске академије наука и уметности и у своје име) и директор Института руске историје РАН Јуриј Александрович Петров.

Рад конференције су отворила три предавања. Славенко Терзић (дописни члан САНУ) је говорио о Србији и Русији у две етапе Источне кризе: до избијања рата, и током ратних сукоба 1877–1878. године, посебно анализирајући како је дошло до својеврсног историјског парадокса када је Русија морала да склопи договор са Аустроугарском. Јелена Кудрјавцева (ИРИ РАН) се осврнула на Источно питање у периоду Бечког система међународних односа, говорећи о Русији која је номинално подржавала *status quo*, али је пратила и сопствене геополитичке и геостратешке интересе на Црном мору, Балкану и Блиском истоку. Светлана Орешкова (Институт за оријенталне студије РАН) је разматрала Источно питање у светлу руских разочарења 1878. године, питајући се колики је заправо био значај Русије у европској дипломатији.

У првој сесији конференције, под називом *Источно питање и порекло Источне кризе 1875–1878. године*, представило се шест излагача. Владимир Артамонов (ИРИ РАН) се бавио циљевима Русије почетком XVIII века и учешћем Срба у руском поданству у кампањама цара Петра Великог у Кијевској и Азовској губернији. Црноморски и балкански правац спољне политике Русије средином XVIII века била је тема Максима Анисимова (ИРИ РАН), који је истакао залагање руске дипломатије за дипломатско решавање питања православних у Османском и Хабзбуршком царству. Галина Гребешњикова (Санктпетербуршки државни поморски технички универзитет) се фокусира на Источно питање за време владавине Катарине II, односно на детаљну ратну доктрину против Турака, коју је осмислио и записао адмирал Григ 1783. и 1784. године. Марија Петрова (Институт опште историје РАН) је говорила о утицају трговачке политике Хабзбурга на простору од Шелде до Дунава на Источно питање у другој половини XVIII века. Верска политика великих држава на хришћанском истоку педесетих и шездесетих година XIX века била је тема Ирине Смирнове (ИРИ РАН), која је закључила да је деловање бројних протестантских и католичких мисионара довело до појаве антиправославних и антируских организација, док је руски утицај у Светој земљи почео да се шири релативно касно, тек оснивањем мисије 1843. године. Често разматрана тема у балканској историографији, а донекле занемарена у руској је питање грчко-бугарског црквеног раскола и Русије, односно црквено-политичка позадина Руско-турског рата 1877–1878.

године и питање Егзархије, што је у свом реферату размотрила Љубов Мељњикова (ИРИ РАН).

Тема друге сесије конференције била је *Источна криза 1875–1878. године у међународним и људским димензијама*. Говорећи о помоћи житеља Поволожја ослободилачкој борби Јужних Словена у време од 1875. до 1878. године, Јуриј Аншаков (Поволошка филијала ИРИ РАН, Самара) је истакао допринос В.И. Немирович-Данченка. Александар Растовић (Историјски институт, Београд) је оценио да је непријатељска и антисрпска политика Велике Британије према Србији од 1876. до 1878, која је кулминирала на Берлинском конгресу подршком окупацији Босне и Херцеговине, била директна последица британске русофобије. Бавећи се антируским устанком у Абхазији 1877. године, Јевгениј Мезенцев (ИРИ РАН) је обратио пажњу на утицај Турске на муслимански фактор у Русији. Бугари у перцепцији официра Руске гарде у рату 1877–1878. године нашли су се у фокусу Марине Фролове (Институт за словенске студије РАН), која је истакла сву непредвидљивост ратних дешавања, у којим руски војници спасавају Турке од Бугара, а Бугари се опиру Русима у страху од повратка Турака. Излажући о Скадру у Источној кризи на основу докумената црногорског агента Глиге Вулева Перовића, Биљана Вучетић (Историјски институт) се осврнула на улогу појединца у кључним историјским догађајима. Станислав Архипов (Московски финансијско-правни универзитет) је истраживао хуманитарну делатност Руске православне цркве током рата 1877–1878, закључивши да је пружала суштинску и потпуну подршку, као и да је активно учествовала у ослободилачком покрету на Балкану.

Трећу сесију конференције, *Утицај Источне кризе 1875–1878. године у решењу Источног питања*, отворио је Владислав Гросул (ИРИ РАН) са темом односа руског друштва према Источној кризи током 70-их година XIX века, посебно издвојивши јачање конзервативизма после Берлинског конгреса, када је Русија удаљена са Балкана и када су погоршани односи са свим балканским државама. Анализирајући однос управљачких елита Велике Британије према Санстефанском миру на основу записа Бенцамина Дизраелија и његових министара, Милош Ковић (Филозофски факултет, Београд) је оценио да је престиж Британије био циљ којем је тежио њен премијер. Љубодраг П. Ристић (Балканолошки институт САНУ) је говорио о међународном положају Србије у периоду од Санстефанског мира до Берлинског конгреса, истакавши да су велике силе уважавале интересе Кнежевине Србије само у оним оквирима у којима су то биле принуђене очувањем сопствених

интереса и настојањем да не дођу у међусобне сукобе. Ирина Рибачонок (ИРИ РАН) је истраживала однос јавног мњења у Русији према неуспеху на Берлинском конгресу на основу савремене штампе, која и поред појединих карикатура, није била обавештена о корацима дипломатије. У излагању о утицају Источне кризе и Берлинског конгреса на спољнополитичка опредељења Николе Пашића и радикала, Мира Радојевић (Филозофски факултет, Београд) је пратила како је Пашић, почевши од револуционарног, нашао реалан политички пут, при чему је схватио да је Аустроугарска за Србе далеко опаснији противник од посустале Турске, и разумео да је, и поред разочарења, једина сила која је Србији могла да помогне била Русија. Ирина Хормач (ИРИ РАН) се бавила неуспелом платформом Совјетске Русије на конференцији у Лозани (1922–1923), где су совјетски делегати захтевали забрану проласка бродова кроз мореузе ка Црном мору.

С обзиром на то да су изложене теме превазишле хронолошки оквир 1877–1878. године, обухватајући разне аспекте Источног питања, читав ток конференције је обележила жива дискусија. Учесници су закључили да су теме из области Источног питања бројне, и да сарадњу РАН и САНУ у организовању конференција треба наставити.

Биљана Вучетић

**Међународни научни скуп
БЕОГРАД 1521-1867 (BELGRADE 1521-1867),
Историјски институт Београд,
Турски културни центар Јунус Емре (Yunus Emre Enstitüsü)
Београд, Србија, 28–29. септембар 2017.**

У организацији Историјског института Београд и Турског културног центра Јунус Емре, у Београду је 28. и 29. септембра 2017. одржан међународни научни скуп *Београд 1521–1867 (Belgrade 1521–1867)*. Скуп, који је одржан у конференцијској сали хотела „Парк“ у Београду, отворили су амбасадор Републике Турске у Србији, Танжу Билгич, директор Историјског института Београд Срђан Рудић и директор Турског културног центра Јунус Емре у Београду Селим Асланташ.

Током дводневног рада, у четири сесије, представљено је укупно 25 реферата. Поред учесника из Србије, своје реферате изложили су и учесници из Турске, Немачке, Холандије. Званични језици скупа били су

српски, турски и енглески. Циљ организатора био је да се кроз дијалог научника из различитих области – историчара, археолога, историчара уметности, музиколога, музеолога, да мултидисциплинарни приказ историје Београда у периоду османске владавине, са краћим периодом аустријске власти (1718–1739).

Скуп је отворен уводним предавањем Макиела Кила (Холандски институт у Истанбулу) које је било насловљено *The Caravanserai of Tuvgun Pasha in Belgrade: Its description by Hans Dernschwam (1555) and some notes about its founder in the Ottoman Archives*. Ради се о каравансарају Тујгун-паше у Београду, објекту о коме се данас врло мало зна. Постојећа сазнања Кил је продубио новим подацима које доноси Ханс Дерншвам у свом опису, а који су нашој научној јавности досада били непознати, уз прављење паралеле са другим сличним објектима широм Царства из тог доба.

Радни део скупа започет је рефератом Марка Поповића (Археолошки институт Београд) насловљеним *Siege of Belgrade of 1521 and restoration of fortifications after the city conquest* у оквиру кога је представљено османско освајање београдске тврђаве 1521. године, а у светлу писаних и сликовних извора које је аутор настојао да поткрепи и упореди са археолошким налазима. У другом делу реферата је представљено како је текла рестаурација тврђаве, из које је непосредно после освајања расељено читаво хришћанско становништво. Указано је на нову сврху београдске тврђаве, будући да је постала упориште даљих османских освајања ка централној Европи. Поред Доњег града и тврђаве, војна функција је дата и делу фортификација поред река. Само је Доњи град са две главне царске цамије остављен турском цивилном становништву.

Наредно саопштење *An archeological perspective on the socil elite of ottoman Belgrade (the sixteenth and seventeenth centuries)* које је изложила Весна Бикић (Археолошки институт Београд) говори о утицају који је на више нивоа оставило османско освајање на развитак Београда. Ауторка истиче да је процес трансформације града, који је добро познат из писаних извора, оставио археолошке трагове (посебно су значајна истраживања у Доњем граду) који досад нису довољно анализирани. Уз то, она даље закључује да су локација, карактер нових домаћинстава и предмета луксуза одговарајући индикатор када се ради о концепту елите османског Београда, као и околних утврђених градова који су делили сличну судбину. У излагању су наведена и нека од питања на које треба дати одговоре, као што су на пример: да ли се може утврдити неки образац у потрошњи османске елите и да ли се може упоредити елита провинцијских градова,

попут Београда и Будима, са елитом Константинопоља, а у циљу бољег дефинисања концепта османске провинцијске елите.

Драгана Амедоски (Историјски институт Београд) саопштила је реферат *Belgrade women in the Ottoman society: Muslim women from Belgrade at the Sharia court (17th century)*. Она се осврнула на улогу жене у османском друштву, фокусирајући се на присуство муслиманки из Београда на шеријатском суду, како у Београду, тако и у другим деловима царства где су биле присутне. Она се дотакла најчешћих разлога због којих су се Београђанке обраћале кадији или биле позване код кадије. Ауторка скреће пажњу да се ту углавном радило о питањима наследства, потраживања, различитим брачним питањима, а неке од тих случајева представила је помоћу најсликовитијих примера.

Belgrade fortress before the peace of Požarevac (1697–1717) назив је излагања Махира Ајдина (İstanbul Üniversitesi, İstanbul) који истиче изузетан значај београдске тврђаве у Османском царству, указујући на податак да је Београд, поред Багдада, био највећа тврђава Османског царства. У светлу тога, аутор је говорио о значају Београда као стратешког центра, али и важне тачке у речном и копненом саобраћају. Посебно је истакнут значај Београда у Великом турском рату (1683–1699), у смислу логистичке подршке која је била обезбеђивана војсци. Аутор наглашава да је значај Београда постао још већи после Карловачког мира 1699. и даје осврт на збивања до времена преласка под аустријску управу.

О стратешком значају Београда, посебно у ратовима после друге опсаде Беча, било је речи у реферату Хакана Карагоза (Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta) насловљеном *The 1717 siege of Belgrade and the Ottoman war equipment captured by Habsburgs after the siege*. За Хабзбурговце Београд је био главна капија ка Балкану, а за Османлије пут ка централној Европи. Реферат се бави хабзбуршким вођом Еугеном Савојским и тиме како је поразио Османлије, односно ратним техникама које је користио приликом опсаде Београда 1717. У реферату је такође представљено како су Хабзбурговци успели да добију рат против Османлија када су претходно били у дефанзивној позицији у бици код Петроварадина 1716. године.

Преглед истраживања везаних за Београд у наведеном хронолошком оквиру дао је Селим Асланташ (Hacettepe Üniversitesi, Ankara) у саопштењу *A bibliography of the works on the Ottoman Belgrade* истичући да је османски Београд почео да привлачи пажњу српских, турских и западних историчара почетком 20. века, као и да је доста тога урађено на ову тему. Аутор је настојао да евалуира значај досадашњих радова, укаже на њихове

недостатке и пронађе њихово место у османској историографији, наводећи теме које су већ обрађене и теме које тек треба истражити.

Другу, поподневну сесију отворила је својим рефератом *Belgrade the seat of metropolis and archbishopric 1718–1739*. Исидора Точанац Радовић (Историјски институт Београд). Саопштење говори о томе како је 1718. године цар Карло VI установио Београдску митрополију и како је тиме Београд постао религиозни и политички центар Срба у новоосвојеним земљама. У излагању је било речи и о бројним саборима који су организовани у Београду, а који се нису односили само на црквена питања, већ и на политичку и законску позицију Српске православне цркве и народа у Краљевини Србији и темишварском Банату. Године 1731. Београд је званично постао седиште уједињене Београдске и Карловачке митрополије. Указано је и на то да је значај Београда током аустријске владавине (1717–1739) допринео да се у Београду изграде значајни црквени објекти у српском делу града.

Угур Куртаран (Kahramanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman) се у свом реферату *Ottoman-Austria border determination works and newly determined borders according to the 1739 treaty of Belgrade* бавио одређивањем аустријско-османских граница после Београдског мира 1739. године. Он истиче да су постојала три главна региона где је било потребно одредити границе између две државе: београдска област, границе Темишвара и босански регион. Аутор истиче да дипломатски систем који је примењен приликом одређивања граница доста говори о османској дипломатији. Саопштени подаци засновани су на радовима комисија, примењеним дипломатским методама и извештајима о одређивању граница, а све то је поткрепљено подацима из писаних извора и хроника.

The city of Belgrade according to the 1154 AH (1741AD) dated tahrir defters of the Smederevo Sanjak назив је реферата Хатице Оруч (Ankara Üniversitesi, Ankara). Она се у свом излагању фокусира на Београд као најнасељенији град у Смедеревском санџаку од кога су сакупљани највећи порези, дајући осврт и на околна београдска села. Рад је заснован на опширном катастарском попису становништва Смедеревског санџака који је сачињен 1741, након османског освајања 1739. године. Овај извор открива административну, друштвену, економску и демографску структуру санџака после рата, као и расподелу тимара.

Мехмет Тутунџу (Research centre for Turkish and Arabic World, Haarlem) је у свом саопштењу *Belgrade's Ottoman inscriptions as war booty* обрадио тему о којој до сада у нашој науци није писано. Ради се о османским натписима у Београду. Наиме, аутор наглашава да је једна од

последница смена власти у Београду било то што су знаци османске власти, натписи на београдским споменицима, сматрани ратним пленом и одношени у градове нових владара. Приликом поновног освајања, Османлије би створили нове натписе. Ауторова намера је била да направи инвентар ових натписа и скрене пажњу на њихов контекст и тренутно стање, као и на њихов значај за реконструкцију уништеног наслеђа.

Београдска митрополија била је тема реферата Недељка Радосављевића (Историјски институт Београд) насловљеног *Belgrade metropolitanate 1825–1831*. у оквиру кога је говорио о значају Београдске митрополије као једне од најважнијих епархија на европској периферији Османског царства. Аутор се осврнуо на митрополите који су били на челу Београдске митрополије у периоду од 1825–1831. и њихове односе са кнезом Милошем. Митрополити Кирил (1826–1827) и Антим (1827–1831) имали су добре односе са кнезом Милошем и све утицајнијим српским властима. То је био још један корак ка успостављању и утврђивању темеља српске аутономије. Митрополит Антим блиско је сарађивао са кнезом Милошем. Потврда тих односа огледа се и у чињеници да је извршио миропомазање кнеза Милоша за наследног владара новоформиране Кнежевине Србије 1830. То раздобље се завршава 1831. године. Београдска митрополија постаје део аутономне Православне цркве у Кнежевини Србији.

Први дан конференције завршен је рефератом Александра Фотића (Филозофски факултет, Београд) *The Belgrade kādī's mūrāseles from 1683: a mirror of the kādī's administrative duties*. У свом излагању Фотић је скренуо пажњу на мураселе, кадијска наређења, којима досада није била посвећена пажња у домаћој историографији, а које су као извори важне за проучавање кадијске административне улоге. Аутор је радио на корпусу докумената која се чувају у библиотеци Универзитета у Болоњи, а која су упућена мутевелији вакуфа Мехмед-паше у Београду. Кадијске наредбе односе се на дужности становника села Мирјево, Вишњица, Горње Сланце и Доње Сланце (изградња понтонског моста, транспорт дрвне грађе, песка и камена за изградњу султанског двора и двора великог везира, обезбеђивање воловских кола и радне снаге итд). Она сведоче о живој градитељској активности у очекивању османских војски и о кадијиној улози у организовању припрема за изградњу.

Други дан конференције започео је саопштењем Владимира Томића (Музеј града Београда) *Viennese view of Belgrade. Belgrade on the engravings of Viennese authors from the 17th to the 19th century (Collection of the Belgrade city museum)*. Он говори о познатим европским уметницима и израђивачима гравура који су кроз векове приказивали

Београд. У оквиру ове теме, Томић указује на колекцију Музеја града Београда која је оформљена 1930. године захваљујући поклонима Ђорђа Вајферта и Семинара за српски језик Универзитета у Београду. Посебан осврт Томић даје на гравуре венецијанских аутора и на то како су они видели Београд. Аутор закључује да ти прикази показују да Београд није био изолована тврђава на граници Османског царства и Хабзбуршке монархије, већ кључни град за ширу област између Беча и Истанбула и сцена важних европских догађаја у периоду 17–19. века.

Саопштење Михаила В. Белова (Lobachevsky State University of Nizhni Novgorod) *Belgrade of the first half of the XIX century in the testimonies of Russian travelers and diplomats*. прочитао је Радомир Поповић из Историјског института Београд. У реферату аутор представља наративна сведочења првих руских посматрача који су посетили Београд у првој половини 19. века и били заинтересовани за догађаје у Београдском пашалуку. Њихови утисци били су одређени објашњењима двојице конкурентних духовних вођа –митрополита Стратимировића и митрополита Леонтија. Због тога су ова сведочења контрадикторна, али ауторима је заједничко то што су обојица видели Београд као источни град. Турско присуство је доминантна тема у путописима читавог периода који се разматра. Аутор наводи да су касније реструктурирање Београда, које је започело крајем владавине Милоша Обреновића и наставило се 1840. године, неки (као Породин) видели као стварање нове престонице и упоређивали га са стварањем Санкт Петербурга.

О цивилном и војном животу у београдској тврђави у првој четвртини 19. века говорила је Нурбану Дуран (İstanbul Üniversitesi, Istanbul) у свом саопштењу *Life at Belgrade fortress at the first quarter of 19th century*. Ауторка наглашава да је Београд управо због своје стратешке важности био чест повод ратова између Османлија и Аустријанаца. Циљ њеног реферата је да објасни како је изгледао живот у београдској тврђави, уз осврт на администрацију, архитектуру, војне јединице.

Саопштење Бојане Миљковић Катић (Историјски институт Београд) *Contraverses of the Purchase of Muslim estates in Belgrade and Principality of Serbia* приказује како је текао процес исељавања муслиманског становништва из Кнежевине Србије и на који начин су они продавали своја приватна непокретна добра хришћанима. Катић истиче да се отворило питање беглучких земаља и пољопривредног земљишта, а убрзо су и османске и српске власти почеле да отежавају продају – прве забраном продаје, а друге нереално ниским проценама вредности. Читав овај процес био је праћен контраверзама, првенствено када је било у

питању газдовање бившим муслиманским поседима, чији је власник постала српска држава.

У свом реферату насловљеном *Belgradî Raşid and „Tarih-i vak'a-i hayretnüma-ı Belgrad“: A local perspective of Belgrade and Ottoman politics during dual administration*. Атила Ајтекин (Middle East Technical University, Ankara) говори о делу Белгради Рашида „*Tarih-i vak'a-i hayretnüma-ı Belgrad*“ (*Историја чудноватих догађаја у Београду*) које представља мешавину мемоара, политичког коментара и историјског писања и које покрива период 1802–1861. године. Ово дело представља једно од најзначајнијих сведочанстава двојне власти у Београду. У својој оцени овог извора који коментарише танзиманске реформе и српску политику, аутор закључује да је Рашид бранио интересе муслимана из виших слојева, као и средњу класу, са истанчаним осећајем политичара, и анализира како је то утицало на животе обичних људи.

Александра Вулетић и Нино Делић (Историјски институт Београд) представили су заједнички реферат *Population of Belgrade as a focus of administrative and political interest in the mid-19th century* у коме су се фокусирали на историјски и друштвени контекст у коме су се појавили први демографски подаци о Београду средином 19. века. Њихов циљ је био да помере фокус са демографских података на позадину њиховог појављивања, што је омогућило да се стекне шира историјска слика тог времена. Упоредивањем са другим градовима у региону, аутори долазе до закључка да у Београду постоји извесни демографски дефицит који је био последица тога што турски део популације није био укључен у пописе.

Једну од најзначајнијих грађевина османског Београда 19. века, нови пашин конак, представио је Ненад Макуљевић (Филозофски факултет, Београд) у свом реферату *Politic sof power: New Pasha's Konak in Belgrade* који је прочитала Ирена Ћировић из Историјског института Београд. Пажња је посвећена претходнику новог конака, који је порушен око 1860. и на чијем месту је подигнут нови. Нови конак је био у европском стилу, у складу са трендовима тадашње османске јавне архитектуре. Аутор закључује да он спада у најзначајнија сведочанства последњих декада османског присуства у Београду, али да је упркос томе углавном остао неистражен.

Трећа сесија завршена је врло занимљивим предавањем Гордане Каровић (Музеј науке и технике, Београд) које је насловљено *The establishment of steamships in the Principality of Serbia* и које говори како су и када пароброди кренули да плове Дунавом. У том светлу она описује настанак прве паробродске компаније у Кнежевини Србији, како је купљен први државни

пароброд по имену Делиград 1862. године, као и како је протекло првих пет година његовог пословања. Ауторка наводи и занимљивост да су главни делови турских гарнизона приликом предаје српских градова овим бродом извезени из Смедерева и Кладова изван српских граница.

Четврта, уједно и последња сесија конференције отворена је рефератом Сузана Рајић (Филозофски факултет, Београд) *Belgrade and the city question 1866/67 in confidential sorrespondence of Foreign Office*. Ауторка на основу поверљиве преписке Форин офиса приказује како је Велика Британија, преко свог министра иностраних послова Лорда Стенлија, утицала на предају београдске тврђаве. Наиме, када је српски захтев за уступање градске тврђаве представљен Порти, лорд Стенли је сматрао да то не захтева хитну акцију. Вести о наоружавању Србије и Русије и припреме за побуну против Турака натерале су Британију да престане да буде резервисана. У име британске владе Лорд Стенли је наложио Порти да без одлагања предају тврђаву српском принцу. Ауторка закључује да су управо инструкције из Лондона биле од изузетног значаја за српску дипломатску мисију.

Својеврсни куриозитет на овој конференцији представљао је реферат музиколога Еврен Кутлај (Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul) насловљен *Elements of Ottoman influence in Serbian music*. У саопштењу су испитани елементи османског утицаја на процес стварања српске националне музике током 19. века, путем проучавања османско-српских музичких интеракција у том периоду и упоређивањем хронолошких и историјских музичких чињеница које су се појавиле у обе земље готово истовремено.

Љубодраг П. Ристић (Балканолошки институт САНУ) у свом реферату *Bombing of Belgrade (1862) and surrender of towns to Serbia (1867) in British politics* позабавио се тиме каквог је одјека у британској политици имало бомбардовање Београда 1862. и какав став је заузела Велика Британија према тадашњој ситуацији на Балкану. После конференције у Канлици, на коју је доста утицала, Велика Британија је настојала да умањи одговорност Турске и умири распламсали национални дух у Србији. Турска је требало да спречи веће националне покрете и угрожавање нестабилног стања на Балкану. Један од првих уступака требало је да буде уступање градова Србији. Ристић запажа да је британска политика била предузимљива током бомбардовања Београда и Канличке конференције 1862. године, међутим 1867. године водећу улогу је препустила другим великим силама – превасходно Француској, које су настојале да сваку нову кризу избегну мањим Портиним уступцима.

Радни део конференције завршен је предавањем Ирене Ћировић (Историјски институт Београд) које је насловљено *Elite women and the*

Ottoman-Serbian dialogue: the Belgrade episode of Melek Hanum у коме је дат осврт на живот жене београдског паше Кибрисли Мехмед Емин-паше, а на основу њених књига “*Thirty Years in the Harem: or the Autobiography of Melek Hanum, Wife of H. H. Kibrizli Mehemet Pasha*” (1872) и “*Six Years in Europe: Sequel to Thirty Years in the Harem*” (1873). Ауторка наглашава вредност ових дела у смислу тога што говоре о османској позицији и власти у Београду у то доба. Као посебно значајне, ауторка истиче и запажања госпође Мелек о женској култури у различитим етничким заједницама у граду, што је посебно занимљиво, јер говоре о женској елити Београда.

Конференција је била врло успешна и плодносна. Излагања су била праћена живом и конструктивном дискусијом. Предавања одржана на овој научној конференцији биће објављена у виду зборника радова на енглеском језику.

Драгана Амедоски

БИБЛИОГРАФИЈЕ

Библиографија др Љиљане Алексић-Пејковић

Монографије:

- Став Француске према Србији за време друге владе кнеза Милоша и Михаила (1858–1868).* – Београд : Научно дело, 1957. – 173 стр. – Résumé. – (Посебна издања САНУ ; 298. Историски институт ; 8)
- Односи Србије са Француском и Енглеском 1903–1914.* – Београд : Исторички институт, 1965. – 961 стр. – Résumé. – (Југословенске земље у XX веку ; 3)
- Политика Италије према Србији до 1870. године.* – Београд : Народна књига : Исторички институт, 1979. – 390 стр. – Riassunto.
- Документи о спољној политици Краљевине Србије : 1903–1914.* Књ. 2, св. 3/1 : 1/14. јануар – 2/15. април 1907. / прир. Љ. Алексић-Пејковић, Живота Анић ; ур. Василије Крестић. – Београд : САНУ, Одељење историјских наука, 2004. – 736 стр.
- Документи о спољној политици Краљевине Србије : 1903–1914.* Књ. 2, св. 3/2 : 2/15. април – 30. јун/13. јули 1907. / прир. Љ. Алексић-Пејковић, Живота Анић ; ур. Василије Крестић. – Београд : САНУ, Одељење историјских наука, 2004. – Стр. 737–1393.
- Документи о спољној политици Краљевине Србије : 1903–1914.* Књ. 2, св. 1/1 : 1/14. јануар – 31. март/13. април 1906. : из фондова Архива Србије / прир. Љ. Алексић-Пејковић, Живота Анић ; ур. Василије Крестић. – Београд : САНУ, Одељење историјских наука, 2006. – 737 стр.
- Документи о спољној политици Краљевине Србије : 1903–1914.* Књ. 2, св. 1/2 : 1/14. април – 30. јун/13. јули 1906. : из фондова Архива Србије / прир. Љ. Алексић-Пејковић, Живота Анић ; ур. Василије Крестић. – Београд : САНУ, Одељење историјских наука, 2006. – Стр. 739–1505.
- Документи о спољној политици Краљевине Србије : 1903–1914.* Књ. 2, св. 2/1 : 1/14. јули – 30. септембар / 13. октобар 1906. : из фондова Архива Србије / прир. Љ. Алексић-Пејковић, Живота Анић ; ур. Василије Крестић. – Београд : САНУ, Одељење историјских наука, 2006. – 443 стр.
- Документи о спољној политици Краљевине Србије : 1903–1914.* Књ. 2, св. 2/2 : 1/14. октобар – 30. децембар / 13. јануар 1907. : из фондова Архива Србије / прир. Љ. Алексић-Пејковић, Живота Анић ; ур. Василије Крестић. – Београд : САНУ, Одељење историјских наука, 2006. – Стр. 445–1080.

- Документи о спољној политици Краљевине Србије : 1903–1914.* Књ. 2, Додатак 2 : *Организација Српска одбрана 1906. године : из фондова Архива Србије /* прир. Љ. Алексић-Пејковић, Живота Анић ; ур. Василије Крестић. – Београд : САНУ, Одељење историјских наука, 2007. – 746 стр. + [1] пресавијен лист с геогр. картама
- Документи о спољној политици Краљевине Србије : 1903–1914.* Књ. 2, Додатак 1 : *Организација Српска одбрана 1903–1905. године : из фондова Архива Србије /* прир. Љ. Алексић-Пејковић ; ур. Василије Ђ. Крестић. – Београд : САНУ, Одељење историјских наука, 2008. – 772 стр.
- Документи о спољној политици Краљевине Србије : 1903–1914.* Књ. 2, Додатак 3 : *Организација Српска одбрана 1907. године : из фондова Архива Србије /* прир. Љ. Алексић-Пејковић, Живота Анић ; ур. Василије Крестић. – Београд : САНУ, Одељење историјских наука, 2008. – 630 стр.
- Документи о спољној политици Краљевине Србије : 1903–1914.* Књ. 2, св. 4/1 : *1/14. јули – 30. септембар / 13. октобар 1907. : из фондова Архива Србије /* прир. Љ. Алексић-Пејковић, Живота Анић ; ур. Василије Крестић. – Београд : САНУ, Одељење историјских наука, 2008. – 577 стр.
- Документи о спољној политици Краљевине Србије : 1903–1914.* Књ. 2, св. 4/2 : *1/14. октобар – 31. децембар 1907 / 13. јануар 1908. : из фондова Архива Србије /* прир. Љ. Алексић-Пејковић, Живота Анић ; ур. Василије Крестић. – Београд : САНУ, Одељење историјских наука, 2008. – Стр. 579–1131.
- Документи о спољној политици Краљевине Србије : 1903–1914.* Књ. 4, св. 3/1 : *1/14. јануар – 30. март / 13. април 1911. године : из фондова Архива Србије и Архива Југославије /* прир. Љ. Алексић-Пејковић, Климент Џамбазовски ; ур. Василије Крестић. – Београд : САНУ, Одељење историјских наука, 2009. – 727 стр.
- Документи о спољној политици Краљевине Србије : 1903–1914.* Књ. 4, св. 3/2 : *1/14. јануар – 30. март / 13. април 1911. године : из фондова Архива Србије и Архива Југославије /* прир. Љ. Алексић-Пејковић, Климент Џамбазовски ; ур. Василије Крестић. – Београд : САНУ, Одељење историјских наука, 2009. – Стр. 729–1568.
- Документи о спољној политици Краљевине Србије : 1903–1914.* Књ. 4, св. 4/1 : *1/14. јула – 30. септембра/13. октобра 1911. године : из фондова Архива Србије и Архива Југославије /* прир. Љ. Алексић-Пејковић, Климент Џамбазовски ; ур. Василије Крестић. – Београд : САНУ, Одељење историјских наука, 2010. – 967 стр.
- Документи о спољној политици Краљевине Србије : 1903–1914.* Књ. 4, св. 4/2 : *1/14. октобра – 31. децембра 1911/13. јануара 1912. године : из фондова Архива Србије и Архива Југославије /* прир. Љ. Алексић-Пејковић, Климент Џамбазовски ; ур. Василије Крестић. – Београд : САНУ, Одељење историјских наука, 2010. – Стр. 970–1799.
- Документи о спољној политици Краљевине Србије : 1903–1914.* Књ. 3, св. 1/1 : *1/14. јануар – 15/28. март 1908. године : из фондова Архива Србије /* прир. Михаило Војводић, Љ. Алексић-Пејковић ; ур. Василије Крестић. – Београд : САНУ, Одељење историјских наука, 2010. – 760 стр.

- Документи о спољној политици Краљевине Србије : 1903–1914.* Књ. 3, св. 1/2 : 16/29. март – 31. мај/13. јун 1908. године : из фондова Архива Србије / прир. Михаило Војводић, Љ. Алексић-Пејковић ; ур. Василије Ђ. Крестић. – Београд : САНУ, Одељење историјских наука, 2010. – Стр 761 – 1416.
- Документи о спољној политици Краљевине Србије : 1903–1914.* Књ. 3, св. 2/1 : 1/14. јуни – 15/28. јули 1908. године : из фондова Архива Србије / прир. Михаило Војводић, Љ. Алексић-Пејковић ; ур. Василије Ђ. Крестић. – Београд : САНУ, Одељење историјских наука, 2011. – 547 стр.
- Документи о спољној политици Краљевине Србије : 1903–1914.* Књ. 3, св. 2/2 : 16/29. јули – 23. септембар/6. октобар 1908. године : из фондова Архива Србије / прир. Михаило Војводић, Љ. Алексић-Пејковић ; ур. Василије Ђ. Крестић. – Београд : САНУ, Одељење историјских наука, 2011. – Стр. 549–1243.
- Документи о спољној политици Краљевине Србије : 1903–1914.* Књ. 3, Додатак : *Организација Српска одбрана 1908. године : из фондова Архива Србије / прир. Љ. Алексић-Пејковић ; ур. Василије Ђ. Крестић.* – Београд : САНУ, Одељење историјских наука, 2011. – 420 стр. + [1] пресавијен лист
- Crna Gora u spoljnoj politici Italije.* Књ. 1 : *Od osnivanja Italijanskog konzulata u Skadru do razgraničenja Crne Gore na osnovu Berlinskog ugovora : 1861–1881.* Prvi dio : 1861–1875 / прир. Lj. Aleksić-Pejković, Slavko Burzanović ; одг. ур. Radoslav Raspopović. – Podgorica : Istorijski institut Crne Gore, 2011. – 615 str. – (Izvori za istoriju Crne Gore)
- Документи о спољној политици Краљевине Србије : 1903–1914.* Књ. 4, св. 1/1 : 1/14. јануар – 30. април/13. мај 1910. године : из фондова Архива Србије и Архива Југославије / прир. Љ. Алексић-Пејковић, Климент Џамбазовски ; ур. Василије Ђ. Крестић. – Београд : САНУ, Одељење историјских наука, 2012. – 818 стр.
- Документи о спољној политици Краљевине Србије : 1903–1914.* Књ. 4, св. 1/2 : 1/14. мај – 30. јуни / 13. јули 1910. године : из фондова Архива Србије и Архива Југославије / прир. Љ. Алексић-Пејковић, Климент Џамбазовски ; ур. Василије Ђ. Крестић. – Београд : САНУ, Одељење историјских наука, 2012. – Стр. 819–1428.
- Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914.* Књ. 1, св. 3/1 : 1/14 јануар – 31. март/13. април 1905. године : из фондова Архива Србије и Југославије / прир. Љ. Алексић-Пејковић ; ур. Василије Ђ. Крестић. – Београд : САНУ, Одељење историјских наука, 2014. – 568 стр.
- Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914.* Књ. 1, св. 3/2 : 1/14. април – 30. јуни/13. јули 1905. године : из фондова Архива Србије и Југославије / прир. Љ. Алексић-Пејковић ; ур. Василије Ђ. Крестић. – Београд : САНУ, Одељење историјских наука, 2014. – Стр. 569–1288.
- Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914.* Књ. 1, св. 4/1, 1/14. јули – 30. септембар/13. октобар 1905. године : из фондова Архива Србије и Југославије / прир. Љ. Алексић-Пејковић ; ур. Василије Ђ. Крестић. – Београд : САНУ, Одељење историјских наука, 2014. – 350 стр.

- Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914.* Књ. 1, св. 4/2 : 1/14. октобар – 31. децембар 1905 / 13. јануар 1906. године : из фондова Архива Србије и Југославије / прир. Љ. Алексић-Пејковић ; уредник Василије Ђ. Крестић. – Београд : САНУ, Одељење историјских наука, 2014. – Стр. 351–895.
- Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914.* Књ. 4, св. 2/1 : 1/14. јули – 30. септембар / 13. октобар 1910. године : из фондова Архива Србије и Југославије / прир. Љ. Алексић-Пејковић, Климент Џамбазовски ; ур. Василије Ђ. Крестић. – Београд : САНУ, Одељење историјских наука, 2015. – 661 стр.
- Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914.* Књ. 4, св. 2/2 : 1/14. октобар – 31. децембар 1910 / 13. јануар 1911. године : из фондова Архива Србије и Југославије / прир. Љ. Алексић-Пејковић, Климент Џамбазовски; ур. Василије Ђ. Крестић. – Београд : САНУ, Одељење историјских наука, 2015. – Стр. 662–1297.

Расправе, чланци и прилози:

- Српска штампа о енглеском јавном кнењу 1875–78. године* // Историски гласник 3–4 (1953) 67–81. – Résumé
- Шта је довело до стварања „Начертанија“* // Историски преглед I, 2 (1954) 68–71.
- Став Француске према захтеву Црне Горе за територијалним проширењем 1867 године* // Историски гласник 3–4 (1955) 123–135.
- Став Француске према турско-црногорском рату 1862 године* // Историски гласник 1 (1955) 23–43. – Résumé.
- О мисији Вука Караџића на Цетињу 1860–61 године* // Историски гласник 1–2 (1958) 77–84.
- О српско-црногорским преговорима о saveзу 1904–1905 године* // Istorija XX veka : zbornik radova I / ur. Dragoslav Janković. – Beograd : Institut društvenih nauka, Odeljenje za istoriske nauke, 1959, 327–357. – Résumé.
- Политика француске владе према Србији за време рата 1885 године* // Историски часопис 8 (1959) 173–182.
- Политика Француске према Херцеговачком устанку 1861–1862 године* // Историски часопис 9–10 (1960) 411–430. – Résumé.
- Тajна конвенција из 1881. године као оквир аустрофилске политике краља Милана* // Istorijski pregled VI, 1 (1960) 34–44.
- Француски утицај у спољној и унутрашњој политици Србије за време Кримског рата (1853–1856)* // Историјски часопис 11 (1961) 55–88. – Résumé.
- Rad srpske vlade na zajmu 1904–1906 године* // Istorija XX veka : zbornik radova IV / ur. Dragoslav Janković. – Beograd : Institut društvenih nauka, Odeljenje za istorijske nauke, 1962, 141–249. – Résumé.
- Балкански ратови (1912–1913)* // Преглед историје југословенских народа. II део (од 1849. године до 1959. године). – Београд : Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије, 1965, 137–146.

- La Serbie et les rapports entre les Puissances de l'Entente (1908–1913)* // *Balkans Studies*, vol. 6, № 2 (1965) 305–344.
- Београд у односима између великих сила и Турске од Једренског мира (1829) до 1867. године* // *Годишњак града Београда* 14 (1967) 5–21. – Résumé.
- Допринос Италије обнављању српско-енглеских односа (1903–1906)* // *Историјски часопис* 18 (1971) 429–449. – Résumé.
- Francusko javno mnjenje i Jadransko pitanje na Konferenciji mira do potpisivanja Versajskog ugovora 28. juna 1919. godine* // *Istorija XX veka : zbornik radova XII / ur. Živko Avramovski*. – Београд : Institut društvenih nauka, Odeljenje za istorijske nauke, 1972, 255–294. – Résumé.
- Српска штампа и ратови за ослобођење и уједињење Италије 1859–1866. године* // *Историјски часопис* 20 (1973) 251–306. – Résumé.
- Мисија Милоја Леуџанина у Паризу, Лондону и Торину 1862. године* // *Историјски часопис* 21 (1974) 125–164. – Résumé.
- Италија у источној кризи 1875–1878 године* // *Balkanica* 6 (1975) 147–166. – Résumé.
- „La Perseveranza“ e la questione orientale nel 1875–76* // *Italica Belgradensia*. 1. – Belgrado : Università di Belgrado. Facoltà di lettere. Dipertaminteo di lingua e letteratura italiana, 1975, 181–200.
- Планови о повезивању италијанског и источног питања и српско-италијански односи за време источне кризе 1861–1862. године* // *Историјски гласник* 1–2 (1975) 23–47.
- Из српско-италијанских односа 1875–1876. године* // *Симпозијум Ослободилачки покрети југословенских народа од XVI века до почетка првог светског рата : зборник радова / ур. Даница Милић*. – Београд : Историјски институт, 1976, 215–224. – Résumé. – (Зборник радова ; 1)
- Италијанско јавно мњење и аустро-угарски ултиматум Србији 1914. године* // *Велике силе и Србија пред први светски рат : зборник радова приказаних на Међународном научном скупу*. – Београд : САНУ, 1976, 463–487. – Résumé. – (Научни скупови ; 4. Одељење историјских наука ; 1)
- La question serbe et les intérêts des grandes puissances* // *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo* XXV, 1–2 (Београд 1978) 98–110.
- Srbija u događajima od izbijanja ustanka u Hercegovini (juli 1875) do ulaska Rusije u rat sa Turskom (aprila 1877)* // *Srbija u velikoj istočnoj krizi 1875–1878 godine : zbornik radova*. – Београд : Marksistički centar SKS, 1978, 1–39.
- Srpsko pitanje i interesi velikih sila* // *Gledišta* XIX, 9 (1978) 778–786.
- I rapporti fra l'Italia et la Serbia nel XX secolo 1903–1914* // *Annali della Facoltà di Scienze Politiche, Università degli studi di Perugia* 15 (Perugia 1978–1979) 41–103.
- I rapporti fra la Serbia e l'Italia negli anni sessanta del XIX secolo* // *Archivio storico italiano* CCXXXVIII, 502, Disp. IV (Firenze 1979) 581–589.
- La diplomatie française et le programme yougoslave du gouvernement serbe* // *Colloque sur : Les rapports entre la France et les Slaves du Sud: Les hommes et la terre dans les Balkans – (XIIIe–XVIIIe siècle)*. – Paris : Centre d'étude des civilisations de l'Europe Centrale et de Sud-Est, 1980, 83–98.

- Les pays yougoslaves et la crise d'Orient de 1875–1878 : Tendances politiques des diverses forces sociales* // Revue d'histoire moderne et contemporaine 27 (janvier–mars 1980) 52–59.
- Српско питање и интереси великих сила* // Научни скуп Србија у завршној фази велике источне кризе (1877–1878) : зборник радова / ур. Даница Милић. – Београд : Историјски институт : Просвета, 1980, 59–70. – Résumé. – (Зборник радова ; 2)
- Значај нишког питања за велике силе на Берлинском конгресу* // Нишки зборник 13 (децембар 1983) 43–47. – Summary.
- Србија и Црна Гора као центри национално-ослободилачке борбе јужнословенских народа до 1878. године* // Историјски часопис 29–30 (1983) 299–313. – Résumé.
- Francuska diplomatija i stvaranje Jugoslavije* // Stvaranje jugoslovenske države 1918 : zbornik radova podnetih na naučnom skupu / ur. Nikola B. Popović. – Beograd : Institut za savremenu istoriju : Narodna knjiga, 1983, 173–182.
- Историја Ниша, II : Од ослобођења 1878. до 1941. године.* – Београд : Историјски институт ; Ниш : Градина, 1984. – [Поглавља:] *Ниш на Берлинском конгресу*, 12–18 ; *Нишка пруга и њен значај*, 67–70.
- Односи Италије и Црне Горе до њеног разграничења 1881. године* // Црна Гора у међународним односима / ур. Јован Р. Бојовић. – Титоград : Историјски институт СР Црне Горе, 1984, 162–188.
- Les relations entre l'Italie et le Monténégro jusqu'en 1881* // Le Monténégro dans les relations internationales / rédacteur Jovan R. Bojović. – Titograd : Institut d'Histoire de la R. S. de Monténégro, 1984, 167–192. – (Éditions spéciales)
- Јован Ристић и Илија Гарашић (1861–1871)* // Живот и рад Јована Ристића : поводом 150–годишњице рођења : зборник радова са научног скупа / ур. Владимир Стојанчевић. – Београд : САНУ, 1985, 133–148. – Résumé. – (Научни скупови ; 5. Председништво ; 5)
- Nastanak nacionalnog i spoljnopolitičkog programa Kneževine Srbije iz 1844. Godine* // Myslenkovy vyvoj Čeha, Slovaku a Jihoslovanu od poloviny 18. století do buržoazni revoluce 1848–1849. – Praha : Ustav československých a svetových dejin ČSAV, 1985, 271–291.
- Ратни напори Србије у 1914. години и политика Француске и Италије* / Научни скуп Колубарска битка : ратни напори Србије 1914. године / одг. ур. Даница Милић. – Београд : Историјски институт, 1985, 169–187. – Résumé. – (Зборник радова ; 3)
- Италија и српско-турски ратови 1876–1878. године* // Историјски часопис 32 (1986) 153–186. – Résumé.
- Италијанска штампа о Србији и Црној Гори и југословенском питању* / Научни скуп Србија 1916. године / одг. ур. Славенко Терзић. – Београд : Историјски институт, 1987, 251–259. – Résumé. – (Зборник радова ; 5)
- Political and Diplomatic Importance of the Balkan Wars* // East Central European Society and the Balkan Wars / ed. Béla K. Király, Dimitrije Djordjevic. Boulder : Social Science Monographs ; Highland Lakes, N.J., 1987, 372–384. – (War and the Society in East and Central Europe ; 18)

- Узајамни утицаји италијанског и српског националног покрета (до 1878. године)*
// Идејна и политичка кретања код југословенских народа, Чеха и Словака у другој половини XIX века : зборник радова / ур. Љиљана Алексић-Пејковић. – Београд : Историјски институт : Југословенско-чехословачка комисија историчара, 1987, 109–120.
- Le capital francais en Serbie jusqu'a la Première guerre mondiale // Les relations ente la France et les pays Yougoslaves du dixhuitieme au vingtieme siecle : Actes du Colloque Franco-Yougoslave des historiens.* – Ljubljana : Centre culturel „Charles Nodier“, 1987, 73–80.
- Италија и Јадранска железница // Историјски часопис 34 (1988) 255–270.*
- Britansko-srpski odnosi i pregrupisanje velikih sila na početku XX veka // Jugoslovensko-britanski odnosi : saopštenja sa okruglog stola, povodom 150 godina od dolaska prvog britanskog konzula u Srbiju.* – Београд : Institut za savremenu istoriju, 1988, 151–166. – Summary. – (Posebna izdanja)
- Комуникације // Историја Титовог Ужица. 1.* – Београд : Историјски институт ; Титово Ужице : Народни музеј, 1989, 507–530.
- Србија и југословенско питање у италијанској и француској штампи 1918. године /* Научни скуп Србија 1918. године и стварање југословенске државе / одг. ур. Славенко Терзић. – Београд : Историјски институт, 1989, 109–118. – Résumé. – (Зборник радова ; 7)
- Uticaj Francuske revolucije na srpski nacionalni program // Gledišta 7–9 (1989) 73–85.*
- Attachement de la Serbie à la France et au bloc de l'Entente /* Научни скуп Југословенско-француски односи : поводом 150 година од отварања првог француског конзулата у Србији / одг. ур. Славенко Терзић. – Београд : Историјски институт, 1990, 168–173. – (Зборник радова : 10)
- Осврт на историографију о спољној политици Црне Горе у Историјским записима // Историјски записи 63, 1–2 (1990) 63–85.*
- Politique et amitié dans les rapports franco-yougoslaves /* Научни скуп Југословенско-француски односи : поводом 150 година од отварања првог француског конзулата у Србији / одг. ур. Славенко Терзић. – Београд : Историјски институт, 1990, 339–349. – (Зборник радова ; 10)
- Belgrado tra Medioevo e Ottocento // Sette città jugo-slave tra Medioevo e Ottocento : Skoplje, Sarajevo, Belgrado, Zagabria, Cettigne, Lubiana, Zara / a cura di Sergio Anselmi.* – Ancona : Istituto di Storia economica e Sociologia della Università di Ancona, 1991, 111–128. – (Quaderni di „Proposte e ricerche“ ; 9)
- Северна Албанија у спољнополитичким плановима Црне Горе и Србије // Становништво словенског поријекла у Албанији : зборник радова са Међународног научног скупа / ур. Јован Р. Бојовић.* – Титоград : Историјски институт СР Црне Горе, 1991, 611–642.
- Западне силе Антанте и Први балкански рат // Први балкански рат : округли сто поводом 75. годишњице 1912–1987. / ур. Владимир Стојанчевић.* – Београд : Српска академија наука и уметности, 1991, 25–32. – Résumé. – (Научни скупови ; 60. Одељење историјских наука ; 19)

- Novi kurs u spoljnoj politici Srbije početkom XX veka. Uklapanje u savremeno državno ustrojstvo i spoljno zaokruženje* // Србија у модернизацијским процесима XX века : (научни скуп). [1]. – Београд : Институт за нову историју Србије, 1994, 249–260.
- Босна и Херцеговина у спољнополитичким плановима Србије* / Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена : међународни научни скуп / одг. ур. Славенко Терзић. – Београд : Историјски институт САНУ ; Нови Сад : Православна реч, 1995, 338–341. – Summary. – (Зборник радова ; 12)
- Оријентација Србије на Западну Европу и Стојан Новаковић* // Стојан Новаковић : личност и дело : научни скуп поводом 150-годишњице рођења (1842–1992). – Београд : Српска академија наука и уметности, 1995, 31–42. – Résumé. – (Научни скупови ; 72. Одељење историјских наука ; 25)
- Италијански добровољци у Херцеговини, Црној Гори и Србији 1875–1876.* // Добровољци у ослободилачким ратовима Срба и Црногораца : зборник радова са научног скупа. – Београд : Институт за савремену историју, 1996, 27–43.
- Италијански и српски национални покрет – међусобни утицај и уклапање у европска политичка кретања* // Европа и Срби : међународни научни скуп : зборник радова / ур. Славенко Терзић. – Београд : Историјски институт ; Нови Сад : Православна реч, 1996, 245–260. – Summary. – (Зборник радова ; 16)
- Балкан балканским народима – Између легитимистичког и националног принципа* / Ислам, Балкан и велике силе : међународни научни скуп / одг. ур. Славенко Терзић. – Београд : Историјски институт, 1997, 139–156. – Summary. – (Зборник радова ; 14)
- Италија и српско-бугарска криза 1885–1886. године* // Историјски часопис 42–43 (1997) 125–145. – Summary.
- Пашић и опредељивање Србије између два блока великих сила* // Никола Пашић – живот и дело : зборник радова са научног скупа / редактор Василије Крестић. – Београд : Завод за уџбенике и наставна средства, 1997, 269–280. – Summary.
- Документи италијанског Министарства спољних послова о Црној Гори у Првом светском рату* // Црна Гора у Првом свјетском рату : зборник радова са округлог стола / гл. и одг. ур. Бранислав Ковачевић. – Подгорица : Историјски институт, 1998, 193–211. – Résumé.
- Слободан Јовановић о Србији у плановима великих сила у XX веку до краја Првог светског рата* // Слободан Јовановић – личност и дело : зборник радова са научног скупа / ур. Миодраг Јовичић. – Београд : Српска академија наука и уметности, 1998, 143–160. – Résumé. – (Научни скупови ; 90. Одељење друштвених наука ; 21)
- Разграничење Црне Горе на основу Берлинског уговора (1878–1881) као платформа за заокрет у источној политици Италије* // Међународно признање Црне Горе : зборник радова са научног скупа / ур. Бранислав Ковачевић. – Подгорица : Црногорска академија наука и умјетности : Историјски институт Црне Горе ; Никшић : Филозофски факултет, 1999, 165–176. – Резюме. – (Библиотека Посебна издања)

- Италија и Црна Гора током последње две деценије XIX века* // Историјски часопис 45–46 (2000) 149–176. – Summary.
- Берлински уговор као међународни оквир спољне политике Србије / Европа и источно питање (1878–1923) : политичке и цивилизацијске промене : међународни научни скуп / одг. ур. Славенко Терзић. – Београд : Историјски институт, 2001, 107–126. – Summary. – (Зборник радова ; 18)*
- Француска и Италија и Други српско-турски рат 1877–1878. године* // Други српско-турски рат 1877–1878. и ослобођење југоисточне Србије : поводом 120-годишњице : зборник радова са научног скупа / ур. Владимир Стојанчевић. – Београд : Српска академија наука и уметности, 2001, 44–56. – Summary. – (Научни скупови ; 97. Одељење историјских наука ; 28)
- Савез Србије и Бугарске – окосница народносног решења на Балкану (Балкан балканским народима) / Национални идентитет и суверенитет у Југоисточној Европи : међународни научни скуп / одг. ур. Славенко Терзић. – Београд : Историјски институт, 2002, 119–139. – Summary. – (Зборник радова ; 19/1)*
- Престанак турске власти на Балкану и непосредне последице – нове перспективе за Србију и српски народ* // Србија и ослобођење српског народа у Турској 1804–1912 : зборник радова са научног скупа / ур. Владимир Стојанчевић. – Београд : Српска академија наука и уметности, 2003, 185–194. – Summary. – (Научни скупови ; 102. Одељење историјских наука ; 29)
- Српско-француски односи у 19. и 20. веку : каталог изложбе / изложбу и каталог припремили Јелица Рељић, Љиљана Благојевић, Александар Марковић, Александра Јаношев, Вјера Митровић, Љ. Алексић-Пејковић. – Београд : Архив Србије, 2004. – 46 стр.*
- Француска и Србија у јулској кризи 1914. године* // Наш траг : часопис за књижевност, уметност и културу 3 (Велика Плана 2004) 45–77.
- La France et la Serbie pendant la première guerre mondiale – alliance non-formelle d'intérêts d'états communs et d'amitié sincère des deux peuples* // Међународни научни скуп Српско-француски односи 1904–2004 / ур. Михаило Павловић, Јелена Новаковић. – Београд : Друштво за културну сарадњу Србија–Француска : Архив Србије, 2005, 33–42. – Резиме.
- Француска и Србија за време Првог светског рата : (неформалан савез заједничких државних интереса и искреног пријатељства два народа)* // Зборник Матице српске за историју 73 (2006) 141–154.
- La France et la Serbie durant la Crise de juillet 1914* // La Serbie et la France : une alliance atypique : relations politiques, économiques et culturelles, 1870–1940 / [sur la direction par] Dušan T. Bataković. – Belgrade : Académie serbe des Sciences et des Arts, Institut des Études balkaniques, 2010, 251–288.
- Покушаји оснивања Српског новчаног завода у Скопљу до 1912. године* // Вардарски зборник 9 (2012) 49–80. – Summary.
- Српско питање у стратешким опредељењима балканске политике Италије у 19. веку* // Глас САНУ CDXX. Одељење историјских наука 16 (2012) 295–318. – Summary.

- Уједињење Италије и национални програм Кнежевине Србије : (Дилема: Подунавско-балканске конфедерације. Аустро-словенско царство. Јужна Славија) /* Споменица др Данице Милић / ур. изд. Бојана Миљковић-Катић ; одг. ур. Срђан Рудић. – Београд : Историјски институт, 2013, 171–193. – Summary. – (Зборник радова ; 27)
- The Serbian Question in Italy's Balkan Policy until the First World War // Italy's Balkan Strategies : (19th – 20th Century) /* ed. Vojislav G. Pavlović ; ed. in chief Dušan T. Bataković. – Belgrade : Institute for Balkan Studies of the Serbian Academy of Sciences and Arts, 2014, 81–102. – (Special Editions ; 123)
- Покретање велешко-дебарског митрополитског питања : дипломатска активност српске владе 1906–1907. године //* Вардарски зборник 10 (2015) 1–43. – Summary.
- Преглед српско-бугарских односа 1904–1909. године //* Вардарски зборник 10 (2015) 61–83. – Summary.
- Српско питање и политика Италије после њеног уједињења (1870–1880) //* Глас САНУ CDXXV. Одељење историјских наука 17 (2015) 185–212. – Summary.
- Српско питање у политичким плановима Италије у 20. веку //* Први балкански рат 1912–1913. : историјски процеси и проблеми у светлости стогодишњег искуства : [зборник радова] / ур. Михаило Војводић. – Београд : Српска академија наука и уметности, 2015, 151–159. – Summary. – (Научни скупови ; 147. Одељење историјских наука ; 35)
- Митрополитско питање 1907–1910. године. Постављање Србина за хороепископа Велешко-дебарске епархије //* Вардарски зборник 11 (2016) 1–56. – Summary.
- О црквеној политици у Турској после увођења уставности (хуријета) //* Вардарски зборник 11 (2016) 121–130. – Summary.

Приредила Славица Мереник

Библиографија др Олге Зиројевић

Монографије:

- Турско војно уређење у Србији 1459–1683.* – Београд : Историјски институт, 1974. – 319. – Resume. – (Посебна издања ; 18)
- Цариградски друм од Београда до Будима у XVI и XVII веку.* – Нови Сад : Институт за изучавање историје Војводине, 1976. – 210 стр. – Zusammenfassung. – (Монографије ; 14)
- Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683. године.* – Београд : Историјски институт : Народна књига, 1984. – 308 стр.
- Поседи фрушкогорских манастира.* – Нови Сад : Покрајински завод за заштиту споменика културе, 1992. – 132 стр.
- Србија под турском влашћу (1459–1804).* – Нови Пазар : „DamaD“, 1995. – 183 str.
- Поседи манастира и Скадарском sandžaku.* – Нови Пазар : „DamaD“, 1999. – 93 str.
- Konvertiti – kako su se zvali : islamizacija na južnoslovenskom prostoru.* – Podgorica : Almanah, 2001. – 112 str. – Resume ; Schlussfolgerung.
- Булгур : (не)заборављена намирница.* – Сирогојно : Музеј „Старо село“ ; Београд : Друштво за балканске студије, 2002. – 54 стр.
- Dvovertje : islamizacija na južnoslovenskom prostoru.* – Београд : Srpski genealoški centar, 2003. – 94 str. – Summary.
- Србија под турском влашћу 1459–1804.* – Београд : Srpski genealoški centar, 2007², 2009³ – 370 стр. – [Друго прегледано и илустровано издање]
- Турци у Подунављу : први део.* – Панчево : Историјски архив, 2008. – 248 стр.
- Улицњ у прошлости / ур. Драган К. Вукчевић.* – Подгорица : Црногорска академија наука и уметности, 2009. – 114 стр. – (Посебна издања ; 64. Одјељење друштвених наука ; 18)
- Турци у Подунављу : други део.* – Панчево : Историјски архив, 2010. – 306 стр.
- Konvertiti – kako su se zvali : islamizacija na južnoslovenskom prostoru.* – Београд : Srpski genealoški centar, 2012². – 140 стр. – Summary ; Schlussfolgerung. – [Друго илустровано издање]
- Panonska urbana kultura.* – Београд : Helsinški obor za ljudska prava, 2015. – 109 str.

Расправе, чланци, и прилози:

- Један век турске владавине у Сланкамену (1521–1621) // Историјски часопис 14–15 (1963–1965) 29–54.* – Résumé.
- Рејнолд Лубенау о Београду и Србији 1587. године // Годишњак града Београда 13 (1966) 49–63.* – Zusammenfassung.
- Grad Kulič // Vojnoistorijski glasnik XVIII, 3 (1967) 233–246.* – Резюме ; Résumé ; Summary.

- Крушевачки санџак у светлости турског пописа 1530/31. године* // Лесковачки збоеник 8 (1968) 221–228. – Резюме.
- Попис области Крушевца, Топлице и Дубочице у време прве владавине Мехмеда II (1444–1446)* / О. Зиројевић, И. Ерен // Врањски гласник 4 (1968) 377–416. – Résumé.
- Сумарни преглед Врањског кадилука 1530/31. године* // Врањски гласник 4 (1968) 417–418. – Résumé.
- Лесковац у XV и XVI веку* // Лесковачки зборник 9 (1969) 165–170. – Résumé.
- Palanka* // Vojnoistorijski glasnik 1 (1970) 263–271. – Summary.
- Palanka* // La ville balkanique XIVe–XIXe ss. – Sofia : Académie bulgare des sciences, Institut d'études balkaniques, 1970, 173–180. – (Studia balcanica ; 3)
- Putopisi u ogleдалu deftera* // Prilozi za orijentalnu filologiju 16–17 (1966–1967) 125–134. – Summary.
- Смедерево од пада под турску власт до краја XVI века* // Ослобођење градова у Србији од Турака 1862–1867. год. : зборник радова приказаних на научном скупу / ур. Васа Чубриловић. – Београд : Српска академија, Одељење друштвених наука, 1970, 193–200. – Résumé.
- Управна подела данашње Војводине и Славоније у време Турака* // Зборник за историју МС 1 (1970) 11–26. – Zusammenfassung.
- Цариградски друм од Београда до Софије (1459–1683)* // Зборник Историјског музеја Србије 7 (1970) 3–196. – Summary.
- Шабац и његова нахија од 1600. до 1683.* // Шабац у прошлости, I. – Шабац : Историјски архив, 1970, 255–282.
- Крагујевац до 1817. године* // Историјски гласник 1 (1971) 73–79.
- Смедеревски санџакбег Али-бег Михалоглу* // Зборник за историју МС 3 (1971) 9–27. – Zusammenfassung.
- Три турска пописа у Софисјком санџаку у XVI веку* // Историјски часопис 18 (1971) 271–275. – Résumé.
- Вучитрнски и Призренски санџак у време владавине Сулејмана Величанственог* // Историјски часопис 19 (1972) 263–265. – Résumé.
- Dobijanje prava građanstva u Osmanskoj Imperiji (XV–XVII vek)* // Jugoslovenski istorijski časopis 3–4 (1973) 81–92. – Summary.
- Der Sandschakbey von Smederevo Ali-Bey Mihaloğlu* // VII. Türk Kongresi. Kongreye sunulan Bildiriler II. – Ankara : Türk Tarih Kurumu Basimevi, 1973– 567–577. – (Türk Tarih Kurumu Yayınlarından : IX. Serie-Sa. ; 7^a)
- Средњи век и период турске владавине* // Бор и околина : прошлост и традиционална култура, I. – Бор : Скупштина општине : Музеј рударства и металургије, 1973, 54–62.
- Ужице до 1683. године* // Ужички зборник 2 (1973) 41–47. – Résumé.
- Landstrassen auf der Balkanhalbinsel : Periode der Türken-herrschaft* // Bulletin de l'association d'études du sud-est europeen XII, 2 (1974) 37–40.
- Крушевац у XVI и XVII веку* // Зборник Историјског музеја Србије 11–12 (1975) 51–59. – Резюме.

- Напуштање села у XVI и XVII веку као израз покорене хришћанске раје // Симпозијум Ослободилачки покрети југословенских народа од XVI века до почетка првог светског рата. – Београд : Историјски институт, 1976, 63–68. – Résumé. – (Зборник радова ; 1)*
- Турска утврђена места на подручју данашње Војводине, Славоније и Барање // Зборник за историју МС 14 (1976) 99–143.*
- Белешке Евлије Челебије о насељима на путу од Београда до Будима у светлу савремених извора // Историјски часопис 24 (1977) 161–175. – Résumé.*
- Нови Пазар у турским изворима до краја XVI века // Новопазарски зборник 1 (1977) 111–119. – Résumé.*
- Bibliographia historico-oeconomica Iugoslaviae. – Zagreb : Komisija za ekonomsku istoriju Jugoslavije : Redakcija „Acta historico oeconomica Iugoslaviae“, 1978. – 229. – [Одељак:] Библиографија радова (турски период) [штампаних у СР Србији 1945–1975. године]*
- Млинови у време турске владавине (од XV до XVIII века) // Симпозијум Сеоски дани Сретена Вукосављевића 6 (1978) 153–161.*
- Мрежа путева (копнених и водених) и promet на подручју данашње Војводине и Slavonije // Acta historico-oeconomica Iugoslaviae 5 (1978) 57–70. – Summary.*
- The Ottoman Military Organization in Yugoslav Countries in the 15th and 16th Centuries // Ottoman Rule in Middle Europe and Balkan in the 16th and 17th Centuries. – Prague : Czechoslovak Academy of Sciences – Oriental Institute, 1978, 176–188. – (Disserationes Orientales ; 40)*
- Око имена Шехиркех (tur. Sexirköy) // Историјски часопис 27 (1980) 233–236.*
- Око naziva frenk i latin // Prilozi za orijentalnu filologiju 28–29 (1978/79) 375–385. – Zusammenfassung.*
- Роми на подручју данашње Југославије у време турске владавине // Гласник Етнографског музеја. Београд 45 (1981) 235–245.*
- Неке карактеристике нахије Поблаће у турским пописима / О. Зиројевић, Петар Влаховић // Сеоски дани Сретена Вукосављевића 10 (1982) 183–190.*
- Земун : период турске владавине до Бечког рата (1683) // Годишњак града Београда 30 (1983) 21–26. – Zusammenfassung.*
- Око имена Хамза // Историјски часопис 29–30 (1982–1983) 153–157. – Résumé.*
- Лесковац и његова нахија од 1455. до 1683. године // Лесковачки зборник 23 (1983) 211–268. – Résumé.*
- Mining from the 15th to the 18th Century // Mining of Yugoslavia. – Zagreb : NIRO Privredni vjesnik in cooperation with the Association of Mining, Geological and Metallurgical Engineers of Yugoslavia : Committee of the XI World Congress, 1983, 132–135. – [11th World mining Congress]*
- Rudarstvo u periodu od XV do XVIII veka // Rudarstvo Jugoslavije. – Zagreb : NIRO „Privredni vjesnik“ ; Savet inženjera i tehničara rudarske, geološke i metalurške struke Jugoslavije : Komitet XI svjetskog kongresa, 1983, 128–130. – [XI svetski rudarski kongres]*
- Mehmed Pascha Sokolli im Lichte jugoslawischer Quellen und Überlieferungen // Osmanlı Araştırmaları 4 (1984) 55–67.*

- Црква Чатал (kilisa-i čatal)* // Новопазарски зборник 8 (1984) 103–104.
- Die türkisch-ungarischen Kriege, Zusammenstöße und Streifzüge (1459–1526)* // Habsburgisch-osmanische Beziehungen. Colloque sous le patronage du Comité international des Études pré-ottomanes et ottomanes / Hrsg. von Andreas Tietze. – Wien, 1985, 1–15. – (Beihefte zur Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes ; 13)
- Један лист из историје манастира Раванице* // Зборник за ликовне уметности МС 21 (1985) 329–330. – Résumé.
- Јуруци у рудницима* // Етногенеза на Јуруците и нивното насељивање на Балканот / ур. Крум Томовски, Галаба Паликрушева, Александар Стојановски. – Скопје : Македонска академија на науките и уметностите, 1986, 49–56. – Summary.
- „Il famoso ponte d'Essek”* // Зборник Матице српске за историју 35 (1987) 83–90.
- Мрежа турских путева (копнених и водених) на подручју данашње Војводине и Славоније* // Историјски часопис 34 (1987) 119–129. – Résumé.
- Период турске владавине до Бечког рата (1683)* // Земун. – Београд : НИО „Пословна политика“ ; Земун, 1987, 67–71.
- Трагом Саса у Србији у XV и XVI веку* // Новопазарски зборник 11 (1987) 93–101. – Summary.
- Турски извори XV и XVI века о поседима манастира Милешење, Зограф* 18 (1987) 75–78. – Résumé.
- Ужице у светлу турских извора* // Ужички зборник 16 (1987) 91–105. – Résumé.
- Zur historischen Topographie der Heeresstrasse nach Konstantinopel zur Zeit der osmanischen Herrschaft* // Etudes balkaniques 1 (1987) 81–106 ; 2 (1987) 46–64.
- Имање манастира Гргетега (на основу турских извора XVI и XVII века)* // Зборник Матице српске за ликовне уметности 24 (1988) 99–101. – Zusammenfassung.
- Опширни дефтер Сегединског санџака* / Бранислав Ђурђевић, О. Зиројевић // Мешовита грађа (Miscellanea) 17–18 (1988) 7–79.
- Пећка патријаршија у светлости турских пописа 1485–1582* // Рашка баштина 3 / ур. Слободан Ђорђевић. – Краљево : Завод за заштиту споменика културе, 1988, 245–247. – Résumé.
- Пријепољски крај кроз турске изворе* / О. Зиројевић, Петар Влаховић // Сеоски дани Сретена Вукосављевића 12 (1988) 127–136. – Résumé.
- Чувари Дунава* // Старина Новак и његово доба : зборник радова / ур. Радован Самарџић. – Београд : Балканолошки институт САНУ, 1988, 29–37. – Résumé. (Посебна издања ; 35)
- Акиције између ратова* // Војне крајине у југословенским земљама у Новом веку до Карловачког мира 1699 : Зборник радова са научног скупа / ур. Ваца Чубриловић. – Београд : Српска академија наука и уметности, 1989, 93–100. – Zusammenfassung. – (Научни скупови ; XLVIII. Одељење историјских наука ; 12)
- Die Bewahrung und Erforschung der osmanischen Hinterlassenschaft in Jugoslawien : Archive und Forschungseinrichtungen* // Die Staaten Südosteuropas und die Osmanen / hrsg. von Hans Georg Majer. – München: Südosteuropa-Gesellschaft, 1989, 187–203. – (Südosteuropa ; Jahrbuch 19)

- Die letzten Jahrhunderte der fremden Herrschaft // Kosovo und Metochien in der serbischen Geschichte.* – Lausanne : L'Age d'Homme, 1989, 51–123.
- Имање манастира Дечана у светлу турских пописа (1485–1582) // Дечани и византијска уметност средином XIV века : међународни научни скуп поводом 650 година манастира Дечана, септембар 1985 / ур. Војислав Ј. Ђурић.* – Београд : Српска академија наука и уметности, 1989, 407–413. – Résumé. – (Научни скупови ; XLIX. Одељење историјских наука ; 13)
- Имање манастира Шишатовца у турским изворима XV и XVI века // Манастир Шишатавац : зборник радова / ур. Динко Давидов.* – Београд : Балканолошки институт САНУ, 1989, 327–332.
- Манастири у светлу турских пописа // Саопштења 20–21 (1988–1989) 231–235.* – [Résumé]
- Милош Обилић у турским изворима // Свети кнез Лазар : споменица о шестој стогодишњици Косовског боја 1389–1989.* – Београд : Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 1989, 249–260.
- Први векови туђинске власти // Косово и Метохија у српској историји.* – Београд : Српска књижевна задруга, 1989, 47–113.
- Сремске цркве и манастири у турским пописима из друге половине XVI века // Зборник Матице српске за ликовне уметности 25 (1989) 21–60.* – Zusammenfassung.
- Ужице у време турске власти : град и нахија до 1683. године // Историја Титовог Ужица (до 1918), I.* – Београд : Историјски институт ; Ужице : Народни музеј, 1989, 189–211.
- Das türkische Strassennetz (Land- und Wasserstrassen) auf dem Gebiet der heutigen Vojvodina und Slawooniens // Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae 33, 3–4 (1990) 393–403.*
- Günliük Yaşamda Dervişler : (Molla Mustafa Başeski'nin Vekayinamesine Göre) // V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi : Tebliğler.* – Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1990, 643–650.
- Имање манастира Гргетега (на основу турских извора XVI и XVII века) // Манастир Гргетег : прилог монографији.* – Нови Сад : Матица српска, 1990, 37–39. – Zusammenfassung.
- Кроз новобрдске махале 1664/65. године // Мешовита грађа (Miscellanea) 20 (1990) 7–14.*
- Les premiers siècles de la domination étrangère // Le Kosovo-Metohija dans l'histoire serbe.* – Lausanne : L'Age d'Homme, 1990, 40–87.
- Турске вести о Сопоћанима // Историјски часопис 37 (1990) 213–217.* – Résumé.
- Црква свете Варваре у селу Вареву // Новопазарски зборник 14 (1990) 55–57.* – Summary.
- Цркве и манастири у призренском санџаку // Косовско-метохијски зборник 1 (1990) 133–141.* – Zusammenfassung.
- Један пример (не)поузданости народне традиције // Зборник Матице српске за историју 43 (1991) 129–130.*

- Лазарево писмо Мурату или како је дошло до Косовског боја* // Косовска битка 1389. године и њене последице : међународни симпозијум Химелстир 1989 / ур. Веселин Ђуретић ; одг. ур. Никола Тасић. – Београд : Балканолошки институт САНУ, 1991, 29–34. (Посебна издања ; 44)
- Призрен у дефтеру из 1571. године* // Историјски часопис 38 (1991) 243–263. – [Résumé]
- Prizren, la ville de la continuité* // La culture urbaine des Balkans (XVe–XIXe siècles) 3. La ville dans les Balkans depuis la fin du Moyen Age jusqu’au debut du XXe siècle : recueil d’études. – Belgrade ; Paris : Institut des études balkaniques, 1991, 87–93. – Rézime. (Editiones speciales ; 46)
- Дервиши у свакодневном животу : (на основу Летописа Муле Мустафе Башекије)* // Новопазарски зборник 16 (1992) 95–101. – Résumé.
- Звоник у сенци минарета* // Социјална структура српских градских насеља (XII–XVIII век) : [радови са научног скупа] / ур. Јованка Калић, Милосав Чоловић. – Смедерево : Народни музеј ; Београд : Одељење за историју Филозофског факултета, 1992, 161–169. – Résumé.
- Кроз Бихорску нахију 1571. године* // Сеоски дани Сретена Вукосављевића 14 (1992) 173–190.
- Писани трагови Османског царства на тлу Југославије* // Зборник за оријенталне студије 1 (1992) 39–55. – Zusammenfassung.
- Питање гета у јужнословенским османским градовима* // Историјски часопис 39 (1992) 79–86. – Summary.
- Попис Нишког кадилука из 1498. године* / Милан Васић, Александар Стојановски, О. Зиројевић // Споменик СXXXI. Одељење историјских наука 7 (1992) 98–148. – Zusammenfassung.
- Царски поседи у Срему у време турске власти* // Зборник Матице српске за историју 45 (1992) 71–77.
- Zum Namen Schechirkej (türk. Şehirköy)* // Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes 82 (In memoriam Anton C. Schaendlinger) (1992) 449–453.
- Вакуф – угаони камен градова* // Новопазарски зборник 17 (1993) 67–71. – Summary.
- Један стари трг на Косову* // Balcanica 24 (1993) 225–228. – Resümme.
- Најранији турски попис Тутела* // Зборник Матице српске за историју 47–48 (1993) 133–135.
- О манастирској својини у време турске владавине* // Богородица Градачака у историји српског народа. – Чачак : Народни музеј 1993, 155–162. – Résumé.
- Прилог историји Качаника* // Гласник Етнографског института САНУ 42 (1993) 156–160. – Summary.
- Трагом Саса у Србији* // Књижевна реч : лист књижевне омладине Србије 22, 415 (1993) 16.
- “Il famoso ponte d’Essek”* // СІЄРО Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi : VII. Sempozyumu bildirleri / (eds.) Jean-Louis Bacqué-Grammont, İlber Ortaylı, Emeri van Donzel. – Ankara : Turk Tarih Kurumu, 1994, 273–285.
- Imaret* // МАК : časopis za književnost i kulturu II, 5–6 (1994) 38–40.

- Насеља нахије Трговиште 1571. године* // Новопазарски зборник 18 (1994) 31–54. – Summary.
- Попис манастира Смедеревског саџака из 1516.* // Саопштења 26 (1994) 157–160. – Résumé.
- Prizren Şehri, İslamiyet ve Hıristiyanlığın Beraber Yaşamının Bir Örneği* // XI. Türk Tarih Kongresi : Kongreye Sunulan Bildiriler. V Cilt. – Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1994, 2115–2123.
- Риболов на средњем Дунаву (XVI и XVII век)* // Зборник Матице српске за историју 49 (1994) 111–120.
- Sveti Sava i muslimani* // МАК : časopis za književnost i kulturu II–4 (1994) 48–49.
- Турске вести о Раваници до краја XVI века* // Зборник Матице српске за историју 50 (1994) 99–109. – Summary.
- Auf den Spuren der Sachsen in Serbien (im 15. und 16. Jahrhundert)* // Türkische Wirtschafts- und Sozialgeschichte von 1071 bis 1920 : Akten des IV Internationalen Kongresses, München 1986 / hrsg. von Hans Georg Majer, Raoul Motika. – Wiesbaden : Harrassowitz Verlag, 1995, 383–392.
- Бечеј под Турцима* // Зборник за историју Матице српске 52 (1995) 41–53. – Summary.
- Денме (dönme)* // Новопазарски зборник 19 (1995) 103–107. – Summary.
- Ферхадија* // Даница 2 (1995) 311–313.
- Путовање исламизације Јевреја* // Историјски часопис 52–53 (1995–1996) 49–61. – Summary.
- „Брате мој, хане“* // Глас САНУ CCCLXXVIII. Одељење историјских наука 9 (1996) 151–156. – Summary.
- Kanitz – the Witness of the End of the Turco-Osmanlian Civilization in Serbia* / О. Зиројевић, Milan Prodanović // Bulgarian Historical Review 24/2 (1996) 107–111.
- Kosovo u kolektivnom памћењу* // Srpska strana rata : Trauma i katarza u istorijskom памћењу / прir. Nebojša Popov. – Beograd : Republika ; Novi Beograd : Vikom grafik ; Zrenjanin : Građanska čitaonica, 1996, 201–231.
- Најраније турске вести о Куршумлији* // Куршумлија кроз векове : зборник радова с научног скупа / ур. Славенко Терзић. – Београд : Историјски институт САНУ ; Куршумлија : Туристичка организација општине Куршумлија, 1996, 43–55. – Summary. – Београд : Историјски институт САНУ : Завод за уџбенике и наставна средства ; Куршумлија : Туристичка организација општине Куршумлија, 2000².
- Словенске лексеме у османском праву* // Новопазарски зборник 20 (1996) 93–101. – Summary.
- Феликс Каниц – сведок краја турско-османлијске цивилизације у Србији* / О. Зиројевић, Милан Продановић // Гласник Друштва конзерватора Србије 20 (1996) 195–198.
- За социјалната мобилност во Османското царство* // Гласник. Институтот за национална историја 41, 1–2 (1997) 121–128.
- [Превод текста објављеног у: Ислам, Балкан и велике силе]
- Крај турске владавине у Панчеву* // Зборник Матице српске за историју 55 (1997) 121–125. – Zusammenfassung.

- О социјалној мобилности у Османском Царству* // Ислам, Балкан и велике Силе (XIV–XX век) : међународни научни скуп / одг. ур. Славенко Терзић. – Београд : Историјски институт САНУ, 1997, 87–92. – Summary. – (Зборник радова ; 14)
- Попис џиџје Рудничке области из 1639. године* // Патријарх српски Арсеније III Чарнојевић и Велика сеоба Срба 1690. године : зборник радова о тристагодишњици Велике Сеобе / ур. Епископ шумадијски Сава. – Београд : Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 1997, 35–48.
- Slavic lexemes in Ottoman Law* // Arab Historical Review for Ottoman Studies 15–16 (Mélanges Halil Sahilioğlu) (1997) 265–272.
- Hrišćansko zadužbinarstvo u periodu osmanske uprave* // Prilozi za orijentalnu filologiju 46 (1997) 131–139. – Rezime ; Summary.
- Eigentumsformen der Klöster zur Zeit der Türkenherrschaft* // Archiv orientální. Quaterly Journal of African and Asian Studies, Supplementa VIII (Praha 1998) 417–423. – (Proceedings of the XIIth Congress of CIEPO)
- Попис џиџје београдске области из 1640/41. године* // Историјски часопис 44 (1998) 227–260. – Summary.
- Општина Кладово у периоду турске владавине (до 1683)* // Баштиник. Гласник Историјског архива у Неготину 1 (1998) 5–30.
- Свети Сава и наши муслимани* // Свети Сава у српској историји и традицији : међународни научни скуп / ур. Сима Ћирковић. – Београд : Српска академија наука и уметности : Балканолошки институт САНУ : Историјски институт САНУ ; Краљево : Народни музеј, 1998, 433–438. – Summary. (Научни скупови САНУ ; LXXXIX. Председништво ; 8)
- Турци у нашем огледалу : („Ропче моје, змијо од Турака!“)* // Етнички односи Срба са другим народима и етничким заједницама / ур. Никола Пантелић. – Београд : Етнографски институт САНУ, 1998, 107–113. – Summary. – (Посебна издања 44)
- „Бог убио Вука Бранковића“ // Даница 5 (1998) 88–91.
- Призрен – пример хришћанско-исламске коегзистенције* // Новопазарски зборник 23 (1999) 127–134. – Summary.
- Turci u našem ogledalu : „Ropče moje, zmijo od Turaka“* // МАК : časopis za književnost i kulturu 25 (1999) 127–134.
- Педесет година Оријенталног института у Сарајеву* // Годишњак за друштвену историју 7–2/3 (2000) 281–282.
- Словенске лексеме у османском праву* // Даница 8 (2001) 398–408.
- Приче о речима* // Даница 8 (2001) 409–413.
- Vakıflar : Eski Yugoslavya Topraklarındaki Mevcut Şehirlerin Temel Taşı* // Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri : Sofya, Nisan 21–23, 2000 / ed. Ali Çakşu. – İstanbul : İRCİCA, 2002, 413–419.
- Kosovo u kolektivnom pamćenju* // Srpska strana rata : Trauma i katarza u istorijskom pamćenju. Deo 1 / prir. Nebojša Popov. – Beograd : Samizdat B92, 2002², 234–264.
- On the Distinctive Feature of the Bosniacs* // Ottoman Bosnia : A History in Peril / eds. Markus Koller, Kemal H. Karpat. – Madison : Center of Turkish Studies. The University of Wisconsin, 2004, 167–170.

- Popis džizje kaze Bihor iz 1644/1645. godine* // Rožajski zbornik 11 (2002) 89–98.
- Prizren – ein Beispiel für christlich-islamische Koexistenz* // Ost-West Europäische Perspektiven 5, 1 (2004) 58–63.
- Черга* // Неохеленско наслеђе код Срба : зборник посвећен обележавању десетогодишњице оснивања Катедре и седамдесетогодишњици њеног првог управника професора Миодрага Стојановића, ур. Милена Јовановић. – Београд : Филолошки факултет, 2005, 354–357. – Перίληψη.
- Око кумства и побратимства* // Новопазарски зборник 29 (2006) 157–160. – Summary.
- Приватни живот у српским земљама у освит модерног доба* / прир. Александар Фогић. – Београд : Слио, 2005. – Поглавља: *Јело и ниће*, 233–258; *Двоверје*, 432–357.
- Стошездесетгодишњица Немачког источњачког друштва (Deutsche Morgenlaendische Gesellschaft)* // Новопазарски зборник 29 (2006) 249–251.
- Билни и сточни фонд у време турске владавине* // Сеоски дани Сретена Вукосављевића 23 (2008) 267–270. – Summary.
- Чија је турска мантија?* // Новопазарски зборник 31 (2008) 83–84.
- Бешка у време турске владавине* // Годишњак Завичајног друштва „Стара Бешка“ 1 (2009) 9–15.
- Дуго путовање кромпира* // Годишњак Завичајног друштва „Стара Бешка“ 1 (2009) 127–141.
- Шта је бо(у)ранија?* // Новопазарски зборник 32 (2009) 143–148. – Summary.
- Biljni i stočni fond u vreme turske vladavine* // Naučno djelo akademika Branislava Đurđeva : zbornik radova sa Međunarodnog okruglog stola održanog u Sarajevu 4. decembra 2009 / ur. Dževad Juzbašić. – Sarajevo : Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 2010, 117–124. – Zusammenfassung. – (Posebna izdanja 131. Odjeljenje humanističkih nauka ; 39)
- Burčak* // Prilozi za orijentalnu filologiju 60 (2010) 471–477. – Rezime ; Summary.
- Islam i reforme : Muslimanska društva prolaze kroz proces brzih promena koji obiluju izazovima u oblastima religijskog, političkog i ekonomskog razvoja* // Republika 22, 486/489 (oktobar – 30. novembar 2010) 17–24.
- Prilozi iz osmanske istorije : činija : vrste naselja u vreme turske vladavine : odlazak „poslednjeg Osmana“* // Новопазарски зборник 33 (2010) 85–90.
- Три појма из османске баштине* // Споменица Историјског архива „Срем“ 9 (2010) 123–126. – Summary.
- Из османске баштине – бурчак и бостан* // Годишњак Завичајног друштва „Стара Бешка“ 2 (2011) 119–127. – Резиме.
- Prilozi za istoriju privrede* [I: *Šta je boranija / buranija?* ; II: *Putevi krompira*] // Београдски историјски гласник 2 (2011) 231–249.
- Риболов на Дунаву* // Споменица Историјског архива „Срем“ 10 (2011) 13–31. – Summary.
- Prilozi iz osmanske istorije : Baklava* // Новопазарски зборник 34 (2011) 89–91.
- Turska kultura čaja* // Новопазарски зборник 35 (2012) 75–77.
- Vam(i)ja* // Новопазарски зборник 36 (2013) 161–164.

Библиографије

- Povratak mantije* // Београдски историјски гласник 4 (2013) 229–231.
- Турски попис Бешке из 1577/78. године* // Годишњак Завичајног друштва „Стара Бешка“ 3 (2013) 7–11. – Zusammenfassung.
- Ћурка* // Годишњак Завичајног друштва „Стара Бешка“ 3 (2013) 134–139. – Zusammenfassung.
- Качкаваљ* // Споменица др Данице Милић / ур. Бојана Миљковић-Катић ; гл. ур. Срђан Рудић. – Београд : Историјски институт, 2013, 167–178. – Summary. – (Зборник радова ; 27)
- Prilog za istoriju privrede: patlidžan* // Новопазарски зборник 37 (2014) 201–204.
- Повратак хелде* // Ужички зборник 39 (2015) 279–285.

Приредио Александар Јаковљевић

Библиографија мр Марије Јанковић**Монографије:**

Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку. – Београд : Историјски институт : Народна књига, 1985. – 227 стр.

Расправе, чланци и прилози:

Епископије Српске цркве 1220. године // Зборник радова са међународног научног скупа Сава Немањић – свети Сава, историја и предање / ур. Војислав Ј. Ђурић. – Београд : Српска академија наука и уметности, 1979, 73–84. – Résumé. – (Научни скупови ; 7. Председништво ; 1)

Липљанска епископија и Грачаничка митрополија // Историјски часопис 29–30 (1982–1983) 27–37. – Summary.

Саборне цркве Зетске епископије и митрополије у средњем веку // Историјски часопис 31 (1984) 199–204.

Милешевска митрополија // Милешева у историји српског народа : међународни научни скуп поводом седам и по векова постојања / ур. Војислав Ј. Ђурић. – Београд : Српска академија наука и уметности, 1987, 145–153. – Résumé. – (Научни скупови ; 38. Одељење историјских наука ; 6)

Поседи и привилегије српске цркве у Будви // Историјски часопис 35 (1988) 31–38. – Zusammenfassung.

Студенички архимандрит и протосинђел Јован // Историјски часопис 37 (1990) 205–211. – Résumé.

Данило, бањски и хумски епископ // Архиепископ Данило II и његово доба : међународни научни скуп поводом 650 година од смрти / ур. Војислав Ј. Ђурић. – Београд : Српска академија наука и уметности, 1991, 83–88. – Résumé. – (Научни скупови ; 58. Одељење историјских наука ; 17)

Топличка епископија и митрополија у средњем веку // Куршумлија кроз векове : зборник с научног скупа / одг. ур. Славенко Терзић. – Београд : Историјски институт САНУ : Куршумлија : СО Куршумлија, 1996, 2000², 33–42. – Summary.

Белешке са историјско-географских истраживања Призрена и околине од 18. до 24. маја 1997. године // Историјски часопис 44 (1997) 375–377.

Приредила Ивана Коматина

Библиографија др Марице Маловић Ђукић

Расправе, чланци и прилози:

- Стефан Дечански и Зета* // Историјски записи 4 (1979) 5–69.
- Константин, син краља Милутина* // Историјски записи 3–4 (1985) 69–75.
- Обрада средњовековне историје на страницама „Записа“ – „Историјских записа“* // Историјски записи 2 (1985) 164–169.
- Испаха на которској територији у XIII и XIV вијеку* // Acta historico-oeconomica Jugoslaviae 14 (1987) 65–68. – Zusammenfassung.
- Комарница – жупа и нахија у средњем вијеку* // Дурмиторски зборник. 1 : На извору Вукова језика. – Титоград : Историјски институт СР Црне Горе, 1991, 185–189.
- Пива у средњем веку* // Четиристо година Манастира Пива. – Титоград : Историјски институт Црне Горе, 1991, 43–50.
- Пилот у средњем вијеку* // Становништво словенског поријекла у Албанији : зборник радова са међународног научног скупа / ур. Јован Р. Бојовић. – Титоград : Историјски институт СР Црне Горе, 1991, 207–220.
- Средњовековна историја на страницама Годишњака Поморског музеја у Котору* // Историјски записи 1–2 (1990) 205–207.
- Привредне везе Улицња и Дубровника крајем XIV и почетком XV века* // Историјски часопис 40–41 (1993–1994) 57–70. – Summary.
- Белешке са историјско-географских истраживања средњег Полимља* // Историјски часопис 42–43 (1995–1996) 517–518.
- Дробњаџи у караванској трговини Полимља у средњем веку* // Милешевски записи 2 (Пријепоље 1996) 25–33. – Summary.
- Српски приморски градови и Медитеран у средњем веку* // Европа и Срби : међународни научни скуп / одг. ур. Славенко Терзић. – Београд : Историјски институт САНУ ; Нови Сад : Православна реч, 1996, 135–142. – Summary. – (Зборник радова ; 13)
- Делатност Стефана Маринова у другој половини 14. века* // Историјски часопис 44 (1997) 103–111. – Summary.
- Посебни приходи цркве Светог Луке у Котору у средњем веку* // Црква Светог Луке кроз вјекове : научни скуп поводом 800-годишњице цркве Светог Луке у Котору : зборник радова / ур. Војислав Кораћ. – Котор : Српска православна општина, 1997, 139–147. – Summary.
- Територије Црнојевића између Венеције и Турске* // Ислам, Балкан и велике силе (XIV–XX век) : међународни научни скуп / одг. ур. Славенко Терзић. – Београд : Историјски институт САНУ, 1997, 175–189. – Summary. – (Зборник радова ; 14)

- Комуне у Зетском приморју* // Средњовековна историја Црне Горе као поље истраживања : зборник радова са округлог стола Историјског института. – Подгорица : Историјски институт Републике Црне Горе, 1999, 141–151. – Résumé.
- Прилог историји Дробњака у средњем веку* // Гласник Завичајног музеја. Пљевља 1 (1999) 145–155. – Summary.
- Црна Гора у време Црнојевића у делу Јована Томића* // Историјски записи 1–2 (1999) 83–93. – Summary.
- Дробњак под турском влашћу у 15. веку* // Гласник Завичајног музеја. Пљевља 2 (2001) 117–127. – Summary.
- Которски властелин Тома Павла Тома* // Историјски часопис 48 (2001) 59–72. – Summary.
- Дробњаци у време Косача* // Српска проза данас : Косаче – оснивачи Херцеговине / текстове изабрао и приредио Радослав Братић. – Билећа : Просвјета ; Гацко : Просвјета ; Београд : Фонд „Светозар и Владимир Ћоровић“, 2002, 452–463. – (Ћоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи. Научни скуп историчара у Гацку)
- Кнез Павле Раденовић и Котор* // Земља Павловића – средњи вијек и период турске владавине : зборник радова са научног скупа / гл. ур. Милан Васић ; одг. ур. Рајко Кузмановић. – Бања Лука : Академија наука и умјетности Републике Српске ; Српско Сарајево : Универзитет Српско Сарајево, 2003, 203–210. – Summary. – (Научни скупови ; 5. Одјељење друштвених наука ; 7)
- Поклад жупана Десе* // Краљ Владислав и Србија XIII века : научни скуп. – Београд : Историјски институт, 2003, 31–39. – Summary. – (Зборник радова ; 20)
- Почеци исламизације у нахији Комарници у XV веку* // Гласник Завичајног музеја. Пљевља 3 (2003) 47–53. – Summary.
- Прилог о додељивању которског грађанства у средњем веку* // Историјски часопис 50 (2003) 53–66. – Summary.
- Село – град у Зетском приморју у средњем веку* // Српско село : могућности и даљи правци истраживања. – Београд : Историјски институт ; Сирогојно : Музеј на отвореном „Старо село“, 2003, 31–39. – Summary. – (Зборник радова ; 22)
- Додељивање которског грађанства Николи Квистићу* // Мешовита грађа (Miscellanea) 24 (2004) 117–122.
- Которски кумерак солски у средњем веку* // Зборник радова Византолошког института 41 (2004) 453–468. – Summary.
- Павле Томе Драго* // Истраживања 16 (Нови Сад 2005) 171–178. – Summary.
- Прилог настанку нахије Пива* // Историјски часопис 53 (2006) 165–172. – Summary.
- Тестамент Симона Миха Мекше* // Мешовита грађа (Miscellanea) 27 (2006) 101–104.
- Улога Дробњака у привредном животу пљеваљског краја у позном средњем веку* // Гласник Завичајног музеја. Пљевља 5 (2006) 25–28. – Summary. – (Тема броја: Средње Полимље и Потарје као истраживачки проблем : (поводом стогодишњице од смрти Танасија Пејатовића)
- Biste de Primutis, которски властелин* // Историјски часопис 55 (2007) 73–82. – Summary.

- Которска и дубровачка архивска грађа о Дробњацима у средњем веку* // Гласник Завичајног музеја. Пљевља 5 (2006) 9–14. – Summary.
- Которска породица Мекша у средњем веку* // Историјски часопис 56 (2008) 211–239.
- Прилог о миразу мираза у Котору у првој половини 15. века* // Мешовита грађа (Miscellanea) 29 (2008) 34–43. – Summary.
- Петар Катена, которски трговац (14. век)* // Историјски часопис 58 (2009) 79–91. – Summary.
- Прилог историји збора у средњем веку* // Средњовековно право у Срба у огледалу историјских извора : зборник радова са научног скупа / ур. Сима Ћирковић, Коста Чавошки. – Београд : Српска академија наука и уметности, Београд, 2009, 233–250. – Summary. – (Одељење друштвених наука. Извори српског права ; 16)
- Још једном о настанку нахије Пива* // Шћепан Поље и његове светиње кроз вјекове : зборник радова са научног скупа. – Беране : Свевиђе – манастир Заграђе, 2010, 151–158. – Summary.
- Породица Загуровић у Котору (XIV–XV век)* // Spomenica akademika Marka Šunjića (1927–1998) / ур. Dubravko Lovrenović. – Sarajevo : Filozofski fakultet, 2010, 243–256. – Summary.
- Прилог о наслеђивању у Грбљу у средњем веку* // Мешовита грађа (Miscellanea) 31 (2010) 7–22. – Summary.
- Тома Бугон, которски властелин и трговац (14. век)* // Историјски часопис 59 (2010) 141–153. – Summary.
- Брата, удовица Пашка Бугонова (Бугона)* // Историјски часопис 60 (2011) 113–122. – Summary.
- Deforis (de goris) у Котору у средњем веку (15. век)* // Мешовита грађа (Miscellanea) 32 (2011) 87–100. – Summary.
- Још једном о породици Загуровић у средњем веку* // Историјски записи 1–2 (2011) 7–15. – Summary.
- Котор и подела Грбља у средњем веку* // Просторно планирање у Југоисточној Европи : (до Другог светског рата) / ур. изд. Бојана Миљковић-Катић ; одг. ур. Срђан Рудић. – Београд : Историјски институт : Балканолошки институт САНУ : Географски факултет Универзитета у Београду, 2011, 285–304. – Summary. – (Зборник радова ; 24 / Историјски институт) (Посебна издања ; 114 / Балканолошки институт САНУ)
- Породица Кимо-Климо из Улциња у средњем веку (14–15. век)* // Споменница академика Симе Ћирковића / ур. С. Рудић. – Београд : Историјски институт, 2011, 399–407. – Summary. – (Зборник радова ; 25)
- Прилог титули „dominus“ у Котору (14–15. век)* // Мешовита грађа (Miscellanea) 33 (2012) 9–20. – Summary.
- Делатност улцињског трговца Ника Рога у Котору у тридесетим годинама 15. века* // Историјски часопис 61 (2012) 105–114. – Summary.

Библиографије

Јован Бућа, которски властелин (14–15. век) // Зборник радова у част академику Десанки Ковачевић Којић / гл. ур. Рајко Кузмановић ; одг. ур. Драгољуб Мирјанић ; ур. Ђуро Тошић ; прир. Жељко Вујадиновић. – Бања Лука : Академија наука и умјетности Републике Српске, 2015, 381–390. – Summary. – (Зборник радова ; 10. Одељење друштвених наука ; 38)

Приредила Славица Мереник

Библиографија др Биљане Марковић

Монографије:

- Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића : превод и правноисторијска студија* // Споменик САНУ 126. Одељење друштвених наука 24 (1985) 1–64. – Résumé.
- Душанов законик* / прир. Б. Марковић. – Београд : Просвета : Српска књижевна задруга, 1986. – 135 стр. – (Стара српска књижевност у 24 књиге ; 8)
- Деспотов законик : Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића* / превод и коментар Б. Марковић. – Београд : Вајат, 1999. – 127 стр. – Résumé. *Предговор*, 9–52.
- Јустинијанов закон : средњовековна византијско-српска правна компилација.* – Београд : Српска академија наука и уметности, 2007. – 276 стр. – Summary. – (Одељење друштвених наука. Извори српског права ; 15)
- Душанов законик* / прир. Б. Марковић ; превод Никола Радојчић. – Београд : Просвета, 2008. – 167 стр. – (Библиотека Стара српска књижевност)
- Предговор*, 7–61; *Белешка о овом издању*, 122–122.

Расправе, чланци и прилози:

- Certaines remarques sur la loi sur les mines du despote Stefan Layarevic de l'année 1412* // *Balkan Studies* 22, 2 (1981) 269–274.
- Индекс чланова Душановог законика за рукописе Студенички, Хиландарски, Ходошки и Бистрички* // *Законик цара Стефана Душана. II.* – Београд : Српска академија наука и уметности, 1981, 266–271.
- Ефикасност рударске експлоатације у средњовековној Србији* // *Историјски часопис* 34 (1987) 75–85. – Résumé
- Дискусија* // *Два века савремене уставности : зборник радова са научног скупа* / ур. Миодраг Јовичић – Београд : Српска академија наука и уметности, 1990, 629–631. – (Научни скупови ; 47. Одељење друштвених наука ; 9)
- [*Расправа о неким одредбама Душановог законика које спадају у материју уставног права по каснијим класификацијама*]
- Стојан Новаковић и његов рад на Душановом законнику* // *Стојан Новаковић – личност и дело : научни скуп поводом 150-годишњице рођења (1842–1992)* / ур. Владимир Стојанчевић. – Београд : Српска академија наука и уметности, 1995, 317–323. – Summary. – (Научни скупови ; 77. Одељење историјских наука ; 25)
- Аграрни односи у средњовековној Србији према хиландарским рукописима Земљорадничког закона и Закона цара Јустинијана* // *Проучавање средњовековних јужнословенских рукописа : зборник радова са III међународне хиландарске конференције* / ур. Павле Ивић. – Београд : Српска академија наука и уметности, 1995, 251–260. – Summary. – (Одељење језика и књижевности)

- Расправа* // Сто педесет година од доношења Српског грађанског законика (1844–1994) : зборник радова са научног скупа. – Београд : Српска академија наука и уметности, 1996, 417–421. – (Научни скупови ; 81. Одељење друштвених наука ; 18)
- [*Расправа о искључивање женске деце из наслеђивања родитељског имања према чл. 396. и 397. Српског грађанског законика*]
- Подаци о рукописима* // Законик цара Стефана Душана. III, *Барањски, Призренски, Шишатовачки, Раковачки, Раванијки и Софијски рукопис* / ур. Митар Пешикан, Ирена Грицкат-Радуловић, Миодраг Јовичић. – Београд : Српска академија наука и уметности : Завод за уџбенике и наставна средства, 1997, 1–10. – (Извори српског права. Одељење друштвених наука ; 4)
- Душанов законик : поводом 650 годишњице од проглашења* : [CD-ROM] / увод и текст Радоман Станковић, Биљана Марковић ; гл. и одг. ур. Миломир Петровић ; ур. Србислав Букумировић. – Београд : Народна библиотека Србије, 1999.
- The codifying work of emperor Dusan* / В. Marković, Dimitrije Bogdanović // *Serbian literary magazine* 5–6 (Beograd 1999); 1–2 (2000) 333–343.
- Облици кривичног дела крађе у неким српским споменицима византијског порекла* // *Историјски часопис* 48 (2001) 97–116. – Summary.
- Из кривичног права у земљи Павловића* // *Земља Павловића – средњи вијек и период турске владавине* : зборник радова са научног скупа / гл. ур. Милан Васић ; одг. ур. Рајко Кузмановић. – Бања Лука : Академија наука и умјетности Републике Српске ; Српско Сарајево : Универзитет Српско Сарајево, 2003, 579–591. – Summary. – (Научни скупови ; 5. Одјељење друштвених наука ; 7)
- Зајам и залога у Јустинијановом закону као делу кодекса цара Стефана Душана* // *Историјски часопис* 52 (2005) 83–108. – Summary.
- Наследно право у Душановом законнику и у Закону цара Јустинијана* // *Законик цара Стефана Душана* : зборник радова са научног скупа одржаног поводом 650 година од проглашења / ур. Сима Ћирковић, Коста Чавошки. – Београд : Српска академија наука и уметности, 2005, 67–79. – Summary. – (Научни скупови ; 108. Одељење друштвених наука ; 24)
- То κληρονομικό δικαίο στον κώδικα του Δουσάν και στο νομο του αθηνοκράτορα Ιουστινιανού* // *Επετηρίς του Κέντρου Ερευνας της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου*, 39, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 2005/2006, 131–142.
- Право азила у византијско-српској правној компилацији Закону цара Константина Јустинијана* // *Историјски часопис* 53 (2006) 9–22. – Summary.
- О зидању куће према закону цара Константина Јустинијана* // *Историјски часопис* 55 (2007) 7–17.
- Кривично дело отмице девојака и жена у законодавству цара Стефана Душана* // *Историјски часопис* 56 (2008) 241–260. – Summary.
- Закон о рудницима у српском средњовековном законодавству* // *Деспот Стефан и његова Манасија* : научни скуп / гл. ур. Мирослав Пантић. – Деспотовац : Народна библиотека „Ресавска школа“, 2008, 65–75. – Резюме. – (Дани српског духовног преображења ; 15)

- Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића и резултати рударске експлоатације* // Деспот Стефан Лазаревић у науци, историји, књижевности и уметности : научни скуп / гл. ур. Мирослав Пантић. – Деспотовац : Народна библиотека „Ресавска школа“, 2009, 63–75. – Резюме. – (Дани српског духовног преображења ; 16)
- Улога државног службеника урбарара у Новом Брду, према рударском законнику деспота Стефана* // Средњи веку у српској науци, историји, књижевности и уметности : научни скуп. – Деспотовац : Народна библиотека „Ресавска школа“, 2010, 107–116. – Резюме. – (Дани српског духовног преображења ; 17)
- Ново Брдо – град и рудник, према Законнику деспота Стефана* // Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини. Косово и Метохија у цивилизацијским токовима 38 (Косовска Митровица 2009) 94–95.
- Право прече куповине према законодавству цара Стефана Душана* // Историјски часопис 58 (2009) 63–77.
- Уговор о купопродаји према законодавству цара Стефана Душана* // Средњовековно право у Срба у огледалу историјских извора : зборник радова са научног скупа / ур. Сима Ћирковић, Коста Чавошки. – Београд : Српска академија наука и уметности, Београд, 2009, 57–76. – Summary. – (Извори српског права ; 16. Одељење друштвених наука)
- Члан о школству у рукописима млађе редакције Јустинијановог закона* // Мешовита грађа 32 (2011) 51–73. – Summary.
- Кривично дело палевине у законодавству цара Стефана Душана према рукописим старије редакције* // Историјски часопис 60 (2011) 139–151. – Summary.
- Сведочење у судском доказном поступку према старијим рукописима Законодавства цара Стефана Душана* // Споменица академика Симе Ћирковића / ур. С. Рудић. – Београд : Историјски институт, 2011, 409–423. – Summary. – (Зборник радова ; 25)
- Утицај законодавства цара Стефана Душана на румунско право* // Очување и заштита културно-историјског наслеђа Србије у иностранству : зборник радова са научног скупа : [CD-ROM]. – Београд : Институт за међународну политику и привреду, 2011.
- The Constantine Iustinian's Law in Serbian and Romanian redaction* // Proceedings of the regional conference Research, Preservation and Presentation of Banat Heritage: Current State and Long Term Strategy. – Vršac : City Museum, 2011, 177–180.
- Лажно сведочење као кривично дело у законодавству цара Стефана Душана* // Октоих : часопис Одјелења за српски језик и књижевност Матице српске П/3 (Никшић 2012) 39–49.
- Рукописи Душановог закона који се чувају у иностранству – Збирка П. Ј. Шафарика у Прагу* // Зборник радова IV међународна научна конференција Очување и заштита културно-историјског наслеђа Србије у иностранству : [CD-ROM]. – Београд : Институт за међународну политику и привреду, 2013.
- Сведочење у судском доказном поступку према млађим рукописима законодавства цара Стефана Душана* // Историјски часопис 62 (2013) 139–159. – Summary.

- Уговор о купопродаји према рударском закону деспота Стефана // Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности. IV : научни скуп / гл. ур. Гордана Јовановић. – Деспотовац : Народна библиотека „Ресавска школа“, 2013, 29–39. – Summary. – (Дани српског духовног преображења ; 20)*
- Правни оквир развоја рударства у средњовековној Србији // Зборник радова у част академику Десанки Ковачевић Којић / гл. ур. Рајко Кузмановић ; одг. ур. Драгољуб Мирјанић ; ур. Ђуро Тошић ; прир. Жељко Вујадиновић. – Бања Лука : Академија наука и умјетности Републике Српске, 2015, 273–288. – Summary. – (Зборник радова ; 10. Одељење друштвених наука ; 38)*
- Правни и социјални положај рудара према Законику деспота Стефана за Ново Брдо // Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности. VI : научни скуп / гл. ур. Гордана Јовановић. – Деспотовац : Народна библиотека „Ресавска школа“, 2015, 19–28. – Summary. – (Дани српског духовног преображења ; 22)*

Приредила Славица Мереник

Библиографија др Данице Петровић Милојевић**Монографије:**

Југословени и Русија : Документи из Архива М. Ф. Рајевског 40-80-те године XIX века, том 2, књ. 1 / редактор и приређивач Д. Петровић-Милојевић [и др.]. – Београд : Историјски институт ; Москва : Институт за славистику и балканологију Академије наука СССР, 1990. – 375 стр.

Расправе, чланци и прилози:

О боравку Ђорђа Стратимировића у Италији 1864–1865. године // Историјски часопис 29–30 (1982–1983) 401–411. – Résumé.

Пет писама Владимира Јовановића Ђорђу Стратимировићу 1864–1866. године. // Мешовита грађа (Miscellanea) 12 (1983) 131–143.

Руски конзул А. И. Персијани о приликама у Србији почетком друге напредњачке владе // Историјски часопис 31 (1984) 239–248. – Zusammenfassung.

О борби Ђорђа Стратимировића за федерализацију Хабзбуршке монархије 1865–1867 // Идејна и политичка кретања код југословенских народа, Чеха и Словака у другој половини XIX века : зборник радова са XVIII научног скупа / ур. Даница Милић, Живко Аврамовски. – Београд : Историјски институт, 1987, 55–69.

Из „Мојих успомена“ Алимпија Васиљевића. У Русији 1850–1857, 1878, 1892–1893. и 1894. // Мешовита грађа (Miscellanea) 19 (1989) 73–105.

Приредила Славица Мереник

Библиографија др Миодрага Петровића

Монографије:

- ‘Ο Νομοκάνων εἰς ἸΔ’ τίτλους καὶ οἱ βυζαντινοὶ σχολιασταί. Συμβολὴ εἰς τὴν ἐρευναν τῶν θεμάτων περὶ σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας καὶ τῶν ἐπισκόπων Παλαιᾶς καὶ Νέας Ρώμης* [Номоканон у XIV грана и византијски коментатори. Прилог проучавању тема о односима Цркве и Државе и епископа Старог и Новог Рима]. – Аθῆνα : τυπ. Παπούλιας, 1970. – 266 σελ.
- Крмчија светога Саве о заштити обесправљених и социјално угрожених.* – Београд : Народна библиотека Србије : Народна књига, 1983, 1990². – VIII, 99 стр. – Summary.
- Света Гора и Хиландар до XVI века / Владимир Ђоровић ; припремио за штампу М. Петровић.* – Београд : Манастир Хиландар, 1985. – 215 стр.
- Студенички типик и самосталност Српске цркве.* – Горњи Милановац : Дечје новине ; Београд : Републички завод за заштиту споменика културе, 1986. – 184 стр. – Conclusion.
- Јеромонах Пајсије Хиландарац, преподобни Пајсије Велики, служба, акатист, молебни канони и житије / предговор, превод грчких текстова, редакција превода са црквенословенског богослужбеног текста и „О овом издању“ М. Петровић.* – Београд ; Сланци : Манастир Светог архијакона Стефана, 1989. – 119 стр.
- Корени црквендржавних односа у Србији за време кнеза Лазара.* – Краљево : Историјски архив : Народни музеј, 1989. – 16 стр. – Summary.
- О Законоправилу или Номоканону светога Саве :* расправе. – Београд : Култура, 1990. – 172 стр. – Summaries.
- Законоправило или Номоканон светога Саве :* Иловички препис 1262. године / приредио и прилоге написао М. Петровић. – Горњи Милановац : Дечје новине ; Београд : Историјски институт САНУ [и други], 1991. – 800, L стр. – Résumé. – Zusammenfassung ; Summary. – [Фототипско издање са поговором, речником, садржајем на српском језику, кратком белешком о светом Сави и илустрацијама]
- Помен богомила-бабуна у Законоправилу светога Саве и „црква босанска“.* – Београд ; Сланци : Манастир Светог архијакона Стефана, 1995. – 51 стр. – Summary.
- Законоправило светога Саве о Мухамедовом учењу.* – Београд ; Сланци : Манастир Светог архијакона Стефана, 1997. – 75 стр. – Summary.
- Законоправило светога Саве : најавна превода = The Zakonopravilo of Saint Sava : Translation Announcement / М. Петровић, Љубица Штављанин-Ђорђевић.* – Београд : Историјски институт САНУ, 1997. – 12 стр.
- Кудугери-богомили у византијским и српским изворима и „Црква босанска“.* – Београд ; Сланци : Манастир Светог архијакона Стефана, 1998. – 104 стр. – Summary.

- Законоправило Светога Саве*, 1 / приредили и превели М. Петровић, Љубица Штавланин-Ђорђевић. – Краљево : Епархија Жичка : Манастир Жича, 2003. – XXXV, 782 стр. – Summary.
- Законоправило Светога Саве на српскословенском и српском језику*, 1 / [приредио и превео] М. Петровић ; [цртежи Шандор Бурањ ; карте М. Петровић, Ивана Милијић ; фотографија Душан Милијић]. – Краљево : Епархија жичка ; Манастир Жича ; Београд : М. Петровић, 2004. – XLIII, 782 стр. – Summary.
- Христос и Христ : одговори др Атанасију Јевтићу, епископу у „оставци“ и члану Комисије Светог архијерејског сабора за измену и допуна Устава Српске православне цркве*. – Београд : Мисионарски и духовни центар Атос, 2004. – 102 стр.
- Тумачење „Молитве ума“ и Оченаша* / превео М. Петровић // Духовне поуке из Законоправила светог Саве, 1. – [Костолац] : Манастир Светог Николе, 2004. – 32 стр.
- Законоправило Светога Саве*, 1 / приредили и превели М. Петровић, Љубица Штавланин-Ђорђевић ; [предговор превео на енглески Веселин Костић]. – Београд : Историјски институт, 2005. – LI, 729 стр. – Summary.
- Поруке мудрих кроз векове : усмерених на сагледавању и решавању проблема у раду и животу : vadetesit* / [прир.] М. Петровић. – Исток ; Хвосно : Дом културе „Свети Сава“, 2005. – 156 стр.
- Одговори Атанасију Јевтићу, бившем епископу и црква у Ратини*. – Београд : М. Петровић, 2008. – 57 стр.
- Свети Сава у служби Цркви и Отачаству*. Књ. 1 : *Студенички типик и самосталност Српске цркве*. – Горњи Милановац : Лио, 2009. – 193 стр. – Summary.
- Свети Сава у служби Цркви и Отачаству*, књ. 2 : *Од Крмчије до Законоправила светог Саве : истраживања*. – Горњи Милановац : Лио, 2009. – 382 стр. – Summaries.
- Свети Сава у служби Цркви и Отачаству*, књ. 3 : *Србија на размеђу Истока и Запада*. – Горњи Милановац : Лио, 2009. – 216 стр. – Summaries.
- Свети Сава у служби Цркви и Отачаству*, књ. 4 : *Изворна сведочанства о богомилсколатинској јереси и мухамеданству*. – Горњи Милановац : Лио, 2009. – 308 стр. – Summaries.
- Свети Сава у служби Цркви и Отачаству*, књ. 5 : *Неколика црквеноканонска, богослужбена и језикословна питања*. – Горњи Милановац : Лио, 2009. – 253 стр. – Zusammenfassungen. – Резюме.
- Србија на размеђу Истока и Запада*. – Београд : М. Петровић, 2013. – 225 стр.
- Богомилсколатинска јерес, „Црква босанска“ и мухамеданство*. – Београд : М. Петровић, 2013. – 370 стр. – Summaries.
- Црквенограђански значај Законоправила светог Саве*. – Ратина : М. Петровић, 2013. – 352 стр.
- Студенички типик и самосталност Српске православне цркве*. – Ратина : М. Петровић, 2013. – 190 стр. – Conclusion.
- Неколика црквеноканонска, богослужбена и језикословна питања*. – Београд : М. Петровић, 2014. – 268 стр.

Расправе, чланци и прилози:

- Канони и њихова важност* // Гласник Српске православне цркве 48/5 (Београд 1967) 87–89.
- Улога византијског цара на саборима* // Гласник Српске православне цркве 50/8 (Београд 1969) 193–195.
- Положај и права византијског цара у цркви* // Теолошки погледи 4 (Београд 1971) 307–315. – Summary.
- О нашим контактима са иновернима* / Панагиотис Бумис ; прево М. Петровић // Теолошки погледи 5/2 (Београд 1972) 93–101.
- Размишљања пред Недељу православља* // Православље 144 (Београд 1973) 1–2.
- Мogućност рехабилитације рашчињених клирика* // Православна мисао 17/21 (Београд 1974) 5–13.
- Номоканонско учење о заштити социјално угрожених* // Теолошки погледи 7/1–2 (Београд 1974) 78–88.
- Снага и неопходност молитве* // Православље 179 (Београд 1974) 1–2.
- Та νομοκανονικα διδασκαλία περι της προστασίας των κοινωνικής απειλούμενων* [Номоканонско учење о заштити социјално угрожених] // „Κοινωνία“, Αθήνα, 1975, τεύχ 3, 182–186.
- Уједињење „цркава“* / др Георгиос Капсанис ; прево М. Петровић // Теолошки погледи 8/4 (Београд 1975) 245–247.
- Номоканонски прописи о попуњавању упражњених епархија (епископија) и премештају архијереја* // Православна мисао 18/22 (Београд 1975) 13–22.
- Из православних цркава* // Православна мисао 19/23 (Београд 1976) 151–158.
- Из православних цркава* // Православна мисао 20/24 (Београд 1977) 171–179.
- Из православних цркава* // Православна мисао 21/25 (Београд 1978) 175–183.
- Из православних цркава* // Православна мисао 21/26 (Београд 1979) 187–198.
- Повеља – писмо деспота Јована Угљеше из 1386. године о измирењу Српске и Цариградске цркве у светлости номоканонских прописа* // Историјски часопис 25–26 (1978–1979) 29–51. – Summary.
- Извори Закона проте Матије Ненадовића* // Историјски часопис 27 (1980) 111–123. – Zusammenfassung.
- М'ст'ници у Крмчији светог Саве* // Историјски часопис 29–30 (1982–1983) 21–26. – Résumé. – исто // Православна мисао 26 (Београд 1983) 63–66.
- „Челядин“ у Крмчији светог Саве* // Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор 47–48/1–4 (1981–1982) 74–82.
- О пореклу имена Аристин у Крмчији светог Саве* // Методије Солунски : Научни састанак слависта у Вукове дане 14. – Београд : Међународни славистички центар ; Филолошки факултет, 1985, 87–93. – Résumé.
- Студенички типик као темељ српске црквене самосталности* // Православље 20/460 (Београд 1986) 7–8.

- Црквенодржавна идеологија светогa Саве у Студеничком типуку* // Осам векова Студенице : зборник радова. – Београд : Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 1986, 75–98.
- Привата* // Историјски часопис 34 (1987) 21–28. – Zusammenfassung.
- Корени црквенодржавних односа у Србији за време кнеза Лазара* [без научног апарата] // Наша прошлост 4 (Краљево 1989) 7–18. – Summary.
- Потпис патријарха Спиридона на „писанију“ из 1380. године* // Историјски часопис 36 (1989) 171–175. – Résumé.
- Светосавско наслеђе* // Весник : орган Главног савеза удруженог православног свештенства СФР Југославије 41/4 (Београд 1989) 785–786.
- Титулатура патријарха Спиридона и преткосовске црквенополитичке промене у Србији* // Свети кнез Лазар : Споменица о шестој стогодишњици косовског боја 1389–1989. – Београд : Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 1989, 97–119.
- Крмчија светогa Саве (Иловички препис)* [проспект пресликан] // Православље 24/564 (Београд 1990) 12.
- Највећи међу великима* // Завичај : Homeland 14 (Београд 1990) 352–354. – исто [са исправкама] // Народни живот 12 (Београд 1997) 4–5.
- Свети Сава о властодрицима и достојанству човека* // Православље 24/548 (Београд 1990) 3.
- Велики дар светогa Саве* // Православље 25/585–586 (Београд 1991) 11.
- Законоправило или Номоканон светогa Саве : Иловички препис из 1262. године* // Православље 25/574 (Београд 1991) 3.
- „Законоправило“ светогa Саве* // НИИ 2107 (Београд 1991) 49–50.
- Цр'ков'ници у српским законским споменицима* // Археографски прилози 14 (1992) 15–23. – Резюме.
- Историјскоправни значај Законоправила светогa Саве* // Гласник права Правног факултета у Крагујевцу 2 (Крагујевац 1993) 15–22. – исто [без напомена] // Хришћанска мисао : Свечаник 1–3 (Београд 1994) 60–62.
- Положај и права византијског цара у цркви* // Градац 20/110 (Чачак 1993) 78–84.
- Рат Римокатоличке цркве* // Интервју 280 (Београд 1992) 57–59. – исто // Хришћанска мисао 3–5 (Београд 1993) 24–27.
- Црквенодржавна идеологија светогa Саве* // Српска Византија. – Београд : Дом културе „Студентски град“, 1993, 53–71.
- Заблуде око имена „Ситница“* // Археографски прилози 16 (1994) 7–13. – Резюме.
- Православна дијаспора* // Хришћанска мисао : Свечаник 4–6 (Београд 1994) 24–26.
- Сергије Троицки : истраживач Номоканона светогa Саве* // Руска емиграција у српској култури XX века 1. – Београд : Катедра за славистику ; Центар за научни рад Филолошког факултета, 1994, 163–168. – Резюме.
- Самосталност цркве и државе по законима светогa Саве* // Књижевне новине 46 (Београд 1994) 5–6. – Исто // Свети Сава. – Београд : Народно дело, 1995, 79–87.

- Омиљена молитва светога Саве* // Свети Сава. – Београд : Народно дело ;
Никшић : Унирекс, 1995, 51–56. – *Исто* // Књижевне новине 47/901 (Београд
1995) [+ слика]
- The Orthodox Diaspora* // Serbian Literary Magazine : Relations 1–2 (Belgrade 1995)
28–30.
- Помен богомила–бабуна у Законоправилу светога Саве и „црква босанска“* //
Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена. – Београд :
Историјски институт САНУ ; Нови Сад : Православна реч, 1995, 263–283. –
Summary. – (Зборник радова ; 12)
- Правила о неповредивости граница црквених области* // Хришћанска мисао :
Свечаник 1–3 (Београд 1995) 28–30.
- Прерастање Студеничке архимандрије у Жичку архиепископију* // Свети кнез
Лазар 3/2–3 (Призрен 1995) 41–48. – *исто* // Даница 3 (Београд 1996) 285–293.
- A Mention of the Bogomils–Babons in the Legal Codex of St. Sava and „the Bosnian
Church“* (1) // Serbian Literary Magazine : Relations 1–2 (Belgrade 1996) 367–380.
- A Mention of the Bogomils–Babons in the Legal Codex of St. Sava and „the Bosnian
Church“* (2) // Serbian Literary Magazine : Relations 3–6 (Belgrade 1996) 127–138.
- Председништву Српске академије наука и уметности : отворено писмо* //
Књижевне новине 49/933–934 (Београд 1996) 2.
- Спис о измаилћанској вери у Законоправилу Светога Саве* // Историјски часопис
42–43 (1995–1996) 5–23. – Summary.
- Србија : виноград светога Саве* // Књижевне новине 49/946–947 (Београд 1997) 1, 9.
- Црквендржавне идеје светога Саве између Цариграда и Рима* // Европа и Срби. –
Београд : Историјски институт САНУ ; Нови Сад : Православна реч, 1996, 99–114.
– Summary. – *Исто* // Даница 4 (Београд 1997) 175–191. – (Зборник радова ; 13)
- Кудугери–богомили у византијским и српским изворима и Црква босанска* //
Историјски часопис 44 (1998) 35–75. – Summary.
- Архимандритско достојанство Светога Саве* // Свети Сава у српској историји
и традицији. – Београд : Српска академија наука и уметности ; Историјски
институт САНУ ; Балканолошки институт САНУ ; Краљево : Народни музеј,
1998, 39–50. – Summary.
- Два основна значења речи епископ* // Археографски прилози 20 (1998) 259–263.
– Резюме.
- Србија : виноград светога Саве* // Даница 5 (1998) 61–66.
- Смисао речи исправление* // Археографски прилози 21 (1999) 9–15. – Резюме.
- Богомили и Црква босанска* // Даница 6 (1999) 152–157.
- Свети Сава на Жичком сабору 1221. године и латинска јерес* // Историјски
часопис 45–46 (2000) 11–30. – Summary.
- Златоустово тумачење Оченаша у Законоправилу Светога Саве* // Српски Сион :
Часопис за верску поуку и духовну надградњу Српске православне епархије
сремске 1 (2001) 58–61.
- Нови подаци Никодима Химнографа о јереси у Србији и Босни средњег века* //
Историјски часопис 47 (2002) 59–76. – Summary.

- Константин Филозоф–Костенечки о бабунима–богомилима у Београду у XV веку* // Историјски часопис 48 (2002) 73–88. – Summary.
- Владислав Граматик о богомилима у Сребреници у XV веку* // Словенско средњовековно наслеђе : зборник посвећен професору Ђорђу Трифуновићу / [ур. Зорица Витић, Томислав Јовановић, Ирена Шпадијер]. – Београд : Чигоја штампа, 2002, 437–441.
- Свети Сава као састављач и преводилац Законоправила : српског номоканона* // Историјски часопис 49 (2003) 27–45. – Summary.
- Бабунска реч у Законику цара Стефана Душана 1349. и 1354. године* // Археографски прилози 25 (2003) 143–161. – Резюме.
- Љубав Светога Саве према отачаству и суседним народима* // Књижевни лист : месечник за књижевност, културу и друштвена питања 2/13 (2003) 4.
- Законоправило Светога Саве* // Књижевни лист : месечник за књижевност, културу и друштвена питања 2/15–16 (2003) 1, 3.
- Извори Закона протe Матије Ненадовића* // Књижевни лист : месечник за књижевност, културу и друштвена питања 3/18 (2004) 1, 16–17.
- Одбрана православног исповедања вере од кривоверја проф. др Игњатија Мидића епископа браничевског / епископ Артемије ; предговор Максим Новаковић ; поговор М. Петровић. – Ниш: Удружење грађана Ревнитељ, 2014. – 271 стр. Поговор, 267–270.*

Приредио Драгић М. Живојиновић

Библиографија мр Милорада Радевића

Монографије:

- Bibliografija o ratu i revoluciji u Jugoslaviji : posebna izdanja 1945–1965.* / Borivoj Rajović, M. Radević. – Beograd : Vojnoizdavački zavod, 1969. – 786 str. – (Ratna prošlost naših naroda ; 98)
- Први српски устанак : акта и писма на српском језику.* Књ. I : 1804–1808 / у редакцији Радослава Перовића. – Београд : Народна књига, 1977. – 453 стр. Уз ово издање; Радови Р. Перовића о Првом српском устанку, рецензија и коректура Милорада Радевића.
- Дневни записи једног усташа из Босанско-херцеговачког устанка 1875–1876. године* / Петар Мркоњић (Петар А. Карађорђевић) ; припр. Милан Стевчић, М. Радевић // Мешовита грађа (Miscellanea) 7 (1979) 7–148. – Résumé.
- Из историје Првог српског устанка* / Душан Перовић. – Београд : Слово љубве, 1979. – 218 стр. Одабрао и редиговао текстове; написао *Напомену*, саставио *Библиографију радова Душана Перовића*; урадио Регистар личних имена и Регистар географских назива.
- Дјејанија отрјада војске српске Главне команде ваљевске противу непријатеља от 1. августа до 11. нојемврија 1811* / Прота Матија Ненадовић ; припр. М. Радевић. – Београд : Народна библиотека Србије, 1980. – 50 стр.
- Прилози за историју првог српског устанка* / Радослав Перовић. – Београд : Слово љубве, 1980. – 271. стр. Одабрао и редиговао текстове; написао *Напомену*, саставио *Библиографију радова Радослава Перовића* и урадио регистре.
- Пјесн храбрим Србијаном. Пресликано издање са рашчитаним текстом* / Георгије Михаљевић ; припр. М. Радевић. – Београд : Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 1980. – 29 стр. – (Публикације Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“ ; 10)
- Кнез Јанко из Коњске и дахија Аганлија* / Јован Стерија Поповић ; припр. М. Радевић. – Београд : Историјски музеј Србије : Народна библиотека Србије, 1981. – 38. стр.
- Дневни записи једног усташа о босанско-херцеговачком устанку: 1875-1876. године* / Петар Карађорђевић ; припр. Милан Стевчић, М. Радевић. – Београд : Новинско издавачка радна организација, 1983. – 148 стр. – Résumé.
- 1847. у српској књижевности, науци и публицистици* : каталог изложбе / [изложбу и каталог припр. М. Радевић]. – Београд : Народна библиотека Србије, 1987. – 43 стр.
- Народне умотворине у Шумадинчету и Шумадинки* / [прир.] М. Радевић. – Нови Сад : Матица српска ; Београд : Институт за књижевност и уметност, 1999. – 191 стр. – (Библиотека *Народне песме у српској периодици*)

- Народне умотворине у Летопису Матице српске* / [сакупили] Марија Клеут, Миодраг Матицки, Снежана Самарџија, М. Радевић ; прир. Миодраг Матицки. – Нови Сад : Матица српска ; Београд : Институт за књижевност и уметност, 2003. – 706 стр. – (Библиотека усмене књижевности ; 11)
- Житија устаника* / Сима Милутиновић Сарајлија ; прир. М. Радевић. – Коцељева : Библиотека „Јанко Веселиновић“, 2003. – 96 стр.
- Народне песме у српској периодици до 1864* / [прир.] М. Радевић, Миодраг Матицки. – Нови Сад : Матица српска ; Београд : Институт за књижевности и уметност, 2007. – 476 стр. – (Библиотека усмене књижевности ; 12)
- Народне песме у Српско-далматинском магазину* / [прир.] М. Радевић, Миодраг Матицки. – Нови Сад : Матица српска ; Београд : Институт за књижевност и уметност, 2010. – 315 стр. – (Библиотека усмене књижевности ; 14)
- Причте или ти по простому пословице тјемже сентенције или ти рјеченија* / Јован Мушкатировић ; прир. М. Радевић ; ур. Миодраг Матицки. – Нови Сад : Матица српска ; Београд : Институт за књижевност и уметност, 2011. – 255 стр. – (Библиотека усмене књижевности ; 15)

Расправе, чланци и прилози:

- Библиографија радова Милована Ристића* // Историјски гласник 3 (1963) 121–124.
- Вуково посредовање око издавања Ковачевићевог спева „Въгнаць цѣломудрия ...“*
// Књижевност и језик XII, 4 (1964) 98–100.
- О првом курсу руског језика при Великој школи у Београду* // Историјски гласник 2–3 (1964) 149–156.
- Светозар Марковић. Прилози библиографији 1945–1963* // Историјски гласник 1 (1964) 158–171.
- Први Руси професори у Београду* // Историјски гласник 1 (1965) 85–93.
- Социјалистички и раднички покрети у Србији до 1918. године : прилози библиографији 1945–1964. (I)* // Историјски гласник 2–3 (1965) 188–197.
- Правила Дружине младежи србске* // Настава и васпитање XVIII, 1 (1969) 97–107.
- Грађа за историју Дружине младежи србске (1847–1851)* // Настава и васпитање XVIII, 4 (1969) 458–477.
- Прота Матија Ненадовић о „Историји најважнији догађаја у Србији“ Павла Јоаноновића* // Зборник Историјског музеја Србије 6 (1969) 169–172.
- Др Љубомир Дурковић Јакишић научни саветник Универзитетске библиотеке „Светозра Марковић“ : (уз тридесетогодишњицу научног рада)* // Библиотекар 2 (1969) 256–273. – Summary. – Резюме.
- Великошколци и суспендовање Друштва србске словесности (1864)* // Историјски часопис 16–17 (1970) 133–141.
- Аутобиографија Јеврема Ненадовића* // Прилози за књижевност језик, историју и фолклор XXXVI, 1–2 (1971) 107–109.
- Аутобиографија Јована Гавриловића* // Зборник за историју МС 4 (1971) 121–130.

- „Кратак животопис” Константина Бранковића // Историјски часопис 18 (1971) 383–391.
- Licej i Velika škola 1838–1863* // *Studenti Beogradskog univerziteta 1838–1941* : Hronologija političkog života. – Beograd : Univerzitetski odbor za proslavu 50 godina SKJ i SKOJ, 1971, 11–28.
- Почеци наставе руског језика у Србији. Неколико докумената 1852–1864* // *Настава и васпитање XX*, 4 (1971) 493–505.
- Вуково посредовање око издавња Ковачевићевог спева „Въгнаць цѣломудрія“* // *Историјски гласник* 2 (1972) 109–111.
- Два ситна прилога за историју првог српског устанка* // *Историјски часопис* 19 (1972) 281–285.
- Издања „Мемоара” Проте Матије Ненадовића* // *Зборник Историјског музеја Србије* 8–9 (1972) 125–131.
- Петар Протић Сокољанин* : биографско-библиографски прилог // *Прилози за књижевност језик, историју и фолкор XXVII*, 3–4 (1972) 332–334.
- Завештање Проте Матије Ненадовића од 4. јануара 1852. године* // *Зборник Историјског музеја Србије* 10 (1973) 83–84.
- Петар Протић Сокољанин и Вук Караџић* // *Историјски часопис* 20 (1973) 377–384.
- „Србске новине“ о Вуковој посети Тршићу у мају 1849. године // *Ковчежић* 11 (1973) 182–183.
- Вест о Достојевском у „Словенском југу“ из 1850. године* // *Зборник МС за књижевност и језик XXII*, 1 (1974) 138.
- Социјалистички и раднички покрети у Србији до 1918. године* : прилози библиографији 1945–1964. (II), *Историјски гласник* 1–2 (1974) 183–203.
- Библиографија радова Радослава Перовића* // *Историјски часопис* 22 (1975) 289–296.
- Библиографија радова Душана Перовића* // *Историјски часопис* 23 (1976) 321–325.
- Животопис Симеона М. Сарайлие н’имъ истим’ састављнъ вѣрно и озбил’остно, та и совѣстно* / прир. М. Радевић // *Књижевна историја IX*, 33 (1976) 157–181.
- Прилог библиографији дела Љубомира П. Ненадовића. Посебна издања 1849–1975* // *Књижевна историја X*, 37 (1977) 157–179.
- Прилог библиографији радова о Доситеју Обрадовићу* // *Ковчежић* 14–15 (1977) 250–257.
- Дружина младежи србске (1847–1851)* // *Историјски часопис* 25–26 (1979) 133–138.
- Јован Стерија Поповић, Кнез Јанко из Коњске и дахија Ангалија* // *Глас САНУ СССХIV. Одељење језика и књижевности* 10 (1979) 3–8.
- Рускиј язык в белградских школах до 1878. года* // *Советское славяноведение* 6 (1979) 87–91.
- Библиографија радова Ђуре Гавеле* // *Огледи и критике / Ђуро Гавела* ; избор и предговор Јован Деретић. – Београд : Српска књижевна задруга, 1979, 327–348. – (Српска књижевна задруга. Коло 72 ; 478)
- Настава руског језика у београдским школама од 1849. до 1878. године* // *Историјски часопис* 27 (1980) 183–188.
- Попис радова др Владимира Стојанчевића о првом српском устанку* // *Лесковачки зборник* 21 (1981) 313–316.

- Библиографија југословенске литературе о великој источној кризи 1875–1878. : расправе, чланци и прилози у часописима 1878–1941. // Зборник Историјског музеја Србије* 24 (1987) 135–159.
- Биографски подаци и списак радова [Танасија Ж. Илића] // Историјски часопис* 35 (1988) 198–203.
- Књиге и брошуре штампане Вуковом азбуком од 1827. до краја 1863. године // Историјски часопис* 35 (1988) 175–194.
- Прилози библиографији дела штампаних Вуковом азбуком од 1821. до краја 1863. године // Историјски часопис* 36 (1989) 195–230.
- Попис радова штампаних Вуковом азбуком у новинама Видов Дан 1861. године // Ковчежић* 26–27 (1989/1990) 73–87.
- Одломак деловодног протокола Јакова Ненадовића из 1807. године // Гласник Међуопштинског историјског архива у Ваљеву* 26–27 (1992) 5–20.
- Владимир Карић // Даница* 2 (1995) 159–163.
- Бој на Карановцу 1805. / Божидар Грујевић ; [прир. М. Радевић] // Даница* 2 (1995) 331–335.
- Хаџи-Проданова буна и Други устанак / Герасим Георгијевић ; [прир. М. Радевић] // Даница* 2 (1995) 336–339.
- Јован Гавриловић // Даница* 3 (1996) 62–67.
- Белешка о писцу // Србија: опис земље, народа и државе / Карић Владимир. – Београд : Култура ; Нови Сад : Православна реч, 1997, 943–949.*
- Дружина младежи србске // Даница* 4 (1997) 67–74.
- Карађорђе о паденију Србије // Даница* 5 (1998) 419–420.
- Протести великошколаца 1864. године // Даница* 5 (1998) 172–184.
- Карађорђева смрт / Исидор Стојановић // Утемељивање нове српске државности : зборник радова са научног скупа и поводом њега / прир. Ненад Љубинковић. – Београд : Институт за књижевност и уметност ; Велика Плана : Скупштина општине, 1999, 41–56. – (У славу великог Војда) Објашњења ; Белешка о писцу.*
- Вредноћа гусала и како су ове постале / Исидор Стојановић // Даница* 6 (1999) 271–275. *Белешка о аутору.*
- Пресуда / Гавриловић Јован // Даница* 6 (1999) 380–381. *Белешка о писцу.*
- Библиографија радова Видосаве Николић-Стојанчевић научног саветника (1952–1996) // Лесковачки зборник* 39 (1999) 301–314.
- Миралај и старац Кулиза / [приредио Милорад Радевић] // Даница* 7 (2000) 492–494.
- Карађорђе и Сењо / Георгијевић Герасим ; [прир. М. Радевић] // Даница* 7 (2000) 488–491.
- Вести у Новинама српским / [прир. М. Радевић] // Настајање нове српске државе : зборник радова са научног скупа и поводом њега / прир. Ненад Љубинковић. – Београд : Институт за књижевност и уметност ; Велика Плана : Скупштина општине, 2000, 33–52. – (У славу великог Војда)*
- Манастир Вујан / [прир. М. Радевић] // Настајање нове српске државе : зборник радова са научног скупа и поводом њега / прир. Ненад Љубинковић. – Београд : Институт за књижевност и уметност ; Велика Плана : Скупштина општине, 2000, 203–206. – (У славу великог Војда)*

- О правима и дужностима човека* / Филип Христић ; [прир. М. Радевић] // Даница 8 (2001) 415–416.
- Знамени : Карађорђева сабља и застава : Застава из Устанка* / [прир. М. Радевић] // Даница 8 (2001) 443–445.
- Придворица* / Никола Вуловић ; [прир. М. Радевић] // Даница 8 (2001) 430–432.
- Натпис једног војника* / Никола Вуловић ; [прир. М. Радевић] // Даница 8 (2001) 434.
- Теодорово војевање* / Милош Ружић ; [прир. М. Радевић] // Даница 8 (2001) 441–442.
- Причање о смрти Јована Белова војводе тамнавског* / Коста Петровић ; [прир. Милорад Радевић] // Даница 8 (2001) 435–440.
- Знамени* / [прир. М. Радевић] // Даница 8 (2001) 443–445.
- Црква јежевачка* / Коста Поповић // Даница 9 (2002) 370–375.
- Белешка о писцу.*
- Предања о Милошу Обилићу* / Тодор Влајић ; [прир. М. Радевић] // Даница 9 (2002) 273–283.
- Белешка о писцу.*
- Уочи устанка* / Јован Хаџић ; [прир. М. Радевић] // Даница 9 (2002) 389–398.
- Белешка о писцу.*
- О узјатији Бјелграда* / Стефан Стратимировић, карловачки митрополит ; [прир. М. Радевић] // Даница 9 (2002) 382–388.
- Белешка о писцу.*
- Истина правда, слобода : пословице и изреке: 1787–1877* / [прир. М. Радевић] // Даница 10 (2003) 224–233.
- Хиљаду осамстотина тринаеста, 1813 – прикљученија у Србији* / [прир. М. Радевић] // Даница 10 (2003) 415–421.
- Пријатељство : пословице и изреке 1787–1877* / [прир. М. Радевић] // Даница 11 (2004) 269–276.
- Нешковић Јоаникије, Монастир и храм Жича* / [прир. М. Радевић] // Даница 11 (2004) 396–405.
- Свој-Туђ: пословице и изреке : 1787–1877* / [прир. М. Радевић] // Даница 12 (2005) 74.
- Језик и реч: пословице и изреке : 1787–1877* / [прир. М. Радевић] // Даница 12 (2005) 223–230.
- Проповед поводом ослобођења Београда* / Мелентије, студенички архимандрит ; [прир. М. Радевић] // Даница 13 (2006) 503–505.
- Мудрост: пословице и изреке : 1787–1877* / [прир. М. Радевић] // Даница 13 (2006) 357–365.
- Досетке Амиџине* / Сима Милосављевић ; [прир. М. Радевић] // Даница 14 (2007) 229–233.
- Новац: пословице и изреке: 1787–1877* / [прир. М. Радевић] // Даница 14 (2007) 234–269.
- Пословице* / Јован Јовановић Змај ; [прир. М. Радевић] // Даница 15 (2008) 274–284.

Приредио Радомир Ј. Поповић

Библиографија Душана И. Синдика

Монографије:

- Sećanja Jevreja na logor Jasenovac* / [ur. D. Sindik]. – Beograd : Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1972. – 325 str.
- Писци средњовековног латинитета* / прир. Д. И. Синдик ; у сарадњи са Горданом Томовић. – Цетиње : Обод, 1996. – 267 стр. – (Књижевност Црне Горе од XII до XIX вијека ; 1)
- Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника*, књ. 1 : 1186–1321. / прир. Владимир Мошин, Сима Ћирковић, Д. Синдик ; редиговао Д. Синдик. – Београд : Историјски институт, 2011. – 652 стр. – (Извори за српску историју ; 9. Ћирилички извори ; 1)

Расправе, чланци и прилози:

- Радови Др. Илије Синдика, дописног члана* // Историјски часопис 8 (1958) 361–365.
- Muzej Saveza jevrejskih opština Jugoslavije* // Jevrejski almanah 1959–1960. – Beograd : Savez jevrejskih opština Jugoslavije, [b.g.], 194–200.
- О јеврејским школама у Београду у XIX веку* // Јеврејски алманах 1961–1962. – Београд: Савез јеврејских општина Југославије, 1962, 98–109.
- Једна или две жичке повеље?* // Историјски часопис 14–15 (1963–1965) 309–315.
- Старине села Рогова* / Душанка Бојанић-Лукач, Д. Синдик // Зборник Филозофског факултета. Београд 10/1 (1968) 289–292. – Résumé.
- Ко је аутор оснивачке повеље храма св. Николе у Хвосну?* // Историјски часопис 19 (1972) 67–77. – Résumé.
- Простагма цара Јована VIII и Хоризма деспота Димитрија Палеолога* // Зборник Владимира Мошина. – Београд : Савез библиотечких радника Србије, 1977, 205–212.
- Српске повеље у светогорском манастиру Светог Павла* // Мешовита грађа (Miscellanea) 6 (1978) 183–205.
- Тестаменти Саве Владиславића* // Мешовита грађа (Miscellanea) 8 (1980) 141–159.
- Начин објављивања средњовековних споменика* // Међународни научни скуп Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности / ур. Димитрије Богдановић. – Београд : Српска академија наука и уметности, 1981, 433–435. – (Научни скупови ; 10. Одељење језика и књижевности ; 2)
- Завештање духовника Никанора из 1685. године* // Историјски часопис 29–30 (1982–1983) 207–222. – Résumé.
- Из Хиландарског архива* // Хиландарски зборник 5 (1983) 69–79. – [Résumé]
- Понтификал Которске бискупције у Лењинграду : претходно саопштење* // Историјски часопис 31 (1984) 53–66. – Résumé.

- Архив Константина Јуричека* // Историјски гласник 1–2 (1984) 109–119.
- Marginalia catharensia* // Историјски часопис 34 (1987) 29–35. – Résumé.
- О савладарству краља Стефана Радослава* // Историјски часопис 35 (1988) 23–29. – Résumé.
- Которска исправа из 1200. године* // Историјски часопис 37 (1990) 197–203. – Résumé.
- Две повеље у Хиландару о Ивану Кастриоту и синовима* // Становништво словенског поријекла у Албанији : зборник радова са међународног научног скупа / ур. Јован Р. Бојовић. – Титоград : Историјски институт СР Црне Горе, 1991, 171–178.
- Обнова и нормализација рада Гимназије : 1945–1956* // Сто година Треће београдске гимназије : прилози за историју : Треће, Класичне и Осме београдске гимназије. – Београд : Одбор за прославу : Осма београдска гимназија, 1991, 98–105.
- Значај жичких хрисовуља за историју српског народа* // Повеља 25/2 (1995) 64–68.
- Поводом писма Саве Владисављевића генерал–фелдмаршалу Борису Петровићу Шереметову 1713. године* // Зборник за историју Босне и Херцеговине 1 (1995) 175–190. – [Résumé]
- Рад Стојана Новаковића на издавању извора за историју српског народа* // Стојан Новаковић – личност и дело : научни скуп поводом 150-годишњице рођења (1842–1992) / ур. Владимир Стојанчевић. – Београд : Српска академија наука и уметности, 1995, 325–330. – Résumé. – (Научни скупови ; 77. Одељење историјских наука ; 25) 325–330.
- Светогорски архиви* // Казивања о Светој Гори. – Београд : Просвета, 1995, 207–218.
- Из преписке сарадника Историјског института* // Историјски часопис 42–43 (1995–1996) 327–330. – Summary.
- Јевреји и средњовековном Котору?* // Zbornik 7 (Beograd 1997) 102–104. – Summary.
- О политичким и друштвеним приликама у Котору крајем XII века* // Црква Светог Луке кроз вјекове : научни скуп поводом 800-годишњице цркве Светог Луке у Котору : зборник радова / ур. Војислав Кораћ. – Котор : Српска православна општина, 1997, 13–21. – Summary.
- Прилог биографији Саве Владиславића* // Сентандрејски зборник 3 (1997) 163–172. – Резюме.
- Повеље српских патријарха Саве, Спиридона и Никодима* // Хиландарски зборник 9 (1997) 99–117. – [Résumé]
- Наговештаји исламизације Босне* // Ислам, Балкан и велике Силе (XIV–XX век) : међународни научни скуп / одг. ур. Славенко Терзић. – Београд : Историјски институт САНУ, 1997, 159–163. – Summary. – (Зборник радова ; 14)
- Печати поглавара Српске православне цркве у средњем веку* // Спаљивање моштију Светога Саве: 1549–1994 : зборник радова / [уређивачки одбор зборника епископ шумадијски Сава и др.]. – Београд : Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 1997 [1998], 217–221.
- Печат светог Саве на Карејском типуку* // Међународни научни скуп Свети Сава у српској историји и традицији / ур. Сима Ћирковић. – Београд : Српска академија наука и уметности ; Краљево : Народни музеј, 1998, 135–140. –

- Summary. – (Научни скупови ; 89. Председништво ; 8)
Српска средњовековна акта у манастиру Хиландару // Хиландарски зборник 10 (1998) 9–134. – [Résumé]
- Значај которских извора за историју Црне Горе* // Средњовековна историја Црне Горе као поље истраживања : зборник радова са округлог стола Историјског института. – Подгорица : Историјски институт Републике Црне Горе, 1999, 35–43. – Résumé.
- Повеља ћесара Угљеше* // Зборник радова Византолошког института 38 (1999/2000) 385–394. – [Résumé]
- Српски средњовековни печати у манастиру Хиландару* // Међународни научни скуп Осам векова Хиландара, историја, духовни живот, књижевност, уметност и архитектура. – Београд : Српска академија наука и уметности, 2000, 229–237. – Summary. – (Научни скупови ; 45. Одељење историјских наука ; 27)
- Стефан Немања и Котор* // Међународни научни скуп Стефан Немања – Свети Симеон Мироточиви – историја и предање / ур. Јованка Калић. – Београд : Српска академија наука и уметности, 2000, 116–119. – [Résumé]. – (Научни скупови ; 94. Одељење историјских наука ; 26)
- Хиландарска библиотека : 8 векова : са мултимедијалним електронским каталогом рукописа Хиландарске библиотеке [мултимедија] : прва српска библиотека / уредник и координатор Србислав Букумировић ; аутори текста Надежда Синдик, Д. Синдик, Љупка Ковачевић; редактор Марина Митрић ; програмер Александра Турањанин ; дизајн Ненад Вучковић ; слајдови Душан Маровић и Славомир Матејић. – Београд : Народна библиотека Србије : Мултимедиа ; Бања Лука : Народна и универзитетска библиотека ; Београд : ЈУММ, 2002.*
- Которски документи из времена краља Стефана Владислава* // Краљ Владислав и Србија XIII века : научни скуп / одг. ур. Тибор Живковић. – Београд : Историјски институт, 2003, 25–30. – Summary. – (Зборник радова ; 20)
- Печати Павловића* // Земља Павловића – средњи вијек и период турске владавине : зборник радова са научног скупа / гл. ур. Милан Васић, одг. ур. Рајко Кузмановић. – Бања Лука : Академија наука и умјетности Републике Српске ; Српско Сарајево : Универзитет Српско Сарајево, 2003, 395–406. – Summary. – (Научни скупови ; 5. Одјељење друштвених наука ; 7)
- Которско Мало веће и црква Свете Тројице* // Зборник радова Византолошког института 41 (2004) 271–277. – Summary.
- Превлака 1124. и 1181.* // Бока 24 (2004) 127–133.
- Тестамент Јелене Балшић* // Никон Јерусалимац – вријеме, личност, дјело : зборник радова са међународног научног симпозиона / прир. јеромонах Јован (Ђулибрк). – Цетиње : Светигора, 2004, 151–165. – (Зборник Зетске Свете Горе. Посебна издања ; коло 1 ; 18)
- Одлука Которског већа из 1246. године* // Грбаљ кроз вјекове : зборник радова са научног скупа „Грбаљ кроз вјекове“ / ур. Мирослав Пантић, Весна Вучинић. – Грбаљ : Друштво за обнову манастира Подластва, 2005, 157–163. – Summary.
- О првом помену Брскова* // Историјски часопис 56 (2008) 305–309. – Summary.

- Осврт на црквено–правне одредбе Барањског зборника // Средњовековно право у Срба у огледалу историјских извора : зборник радова са научног скупа / ур. Сима Ћирковић, Коста Чавошки. – Београд : Српска академија наука и уметности, Београд, 2009, 199–204. – Summary. – (Извори српског права ; 16. Одељење друштвених наука)*
- Pogled na prošlost Jevreja Jugoslavije // Mi smo preživeli – : Jevreji o holokaustu. 5. – Beograd : Jevrejski istorijski muzej : Saveza jevrejskih opština Srbije, 2009, 1–26.*
- Занимљивости из живота грофа Саве Владиславића // Глас САНУ 420. Одељење историјских наука 16 (2012) 197–208. – Summary.*
- Jews in Serbian Medieval Written Sources // Menorah, collection of Papers, vol. 3 / ed. Eliezer Papo, Nenad Makuljević. – Beer-Sheva : Ben-Gurion University of Negrev : Moshe David Gaon Center for Ladino Culture : Menorah; Belgrade : Faculty of Philosophy, University of Belgrade, (2013) 11–25. – (El Prezente : studies in Sephardic culture ; 7)*
- Jevreji u pisanim pravnim spomenicima srednjovekovne Srbije // Zbornik. Jevrejski istorijski muzej – Beograd 10 (2015) 9–70. – Summary.*
- Znameniti Slovenci u Beogradu = Znameniti Slovenci v Beogradu : Društvo Slovenaca u Beogradu, Društvo Sava, Beograd 2014 : Univerzitetna knjižnica Maribor, Maribor 2015 / [tekst u katalogu Dušan Sindik, Slobodan Jakoš, Saša Verbič / prevod na slovenački Maja Đukanović]. – Maribor : Univerzitetna knjižnica Maribor, [2015]. – [31] str.*

Приредила Милица Јованчићевић

Библиографија др Гордане Томовић

Монографије:

- Морфологија ћириличких натписа на Балкану*. – Београд : Историјски институт, 1974. – 121 стр. – (Посебна издања ; 16)
- Monumenta cartographica Jugoslaviae, II : Средњовековне карте* / Гавро Шкриванић, Г. Томовић, Милица Николић / одабрао и приредио Гавро А. Шкриванић. – Београд : Историјски институт : Народна књига, 1979. – [Поглавље:] *Југословенске земље на средњовековним поморским картама*, 35–64. – Summary. – (Посебна издања ; 18)
- Србија и суседне земље на старим географским картама* / Сима Ћирковић, Г. Томовић, Жељко Шкаламера, Ђорђе Радивовић, Оливера Стефановић. – Београд : Српска академија наука и уметности : Народна библиотека Србије, 1991. – [Поглавље:] *Територија Србије на картама до 1600. године*, 21–52. – Summary. – (Галерија Српске академије наука и уметности ; 70)
- Писци средњовековног латинитета* / прир. Душан И. Синдик у сарадњи са Г. Томовић. – Цетиње : Обод, 1996. – 267 стр. – (Књижевност Црне Горе од XII до XIX вијека ; 1)
- Манастир Светог Николе у Подврху 1606–2006* / Г. Томовић, Јово Медојевић, Аника Сковран, Гордана Марковић / ур. Гордана Марковић. – Београд : Службени преглед, 2006. – [Поглавље:] *Из историје средњег Полимља од VII до XVIII века*, 23–57.
- Повеља краља Милутина манастиру Бањска : Светостефанска хрисовуља*, књига друга : Фототипије издања и пратеће студије / Ђорђе Трифуновић, Виктор Савић, Александар Лома, Г. Томовић / ур. Бранко В. Јокић, Мирјана Менковић ; прир. Ђорђе Трифуновић. – Приштина : Музеј у Приштини ; Београд : Центар за очување наслеђа Косова и Метохије – Mnemosyne : Службени гласник, 2011. – [Поглавље:] *Властелинство манастира Светог Стефана у Бањској*, 195–249. – (Библиотека Уметност и култура. Едиција Српске средњовековне повеље)

Расправе, чланци и прилози:

- Епиграфски прилози* // Историјски часопис 18 (1971) 201–205. – Résumé.
- Поморска карта Ангелина Дулицерта из 1339. г.* // Историјски часопис 19 (1972) 79–99. – Résumé.
- Повеља манастира Леснова* // Историјски часопис 24 (1977) 83–102. – Résumé.
- Надгробни натписи из Подриња* // Историјски часопис 29–30 (1982–1983) 47–62. – Résumé.

- Mining in the middle ages // Mining of Yugoslavia.* – Zagreb : NIRO Privredni vjesnik in cooperation with the Association of Mining, Geological and Metallurgical Engineers of Yugoslavia : Committee of the XI World Gongress, 1983, 127–132. – [11th World mining Congress]
- Srednjovekovno rudarstvo // Rudarstvo Jugoslavije.* – Zagreb : „Privredni vjesnik“ : Savez inženjera i tehničara rudarske, geološke i metalurške struke Jugoslavije : Komitet XI svjetskog rudarskog kongresa, 1983, 123–127. – [XI svetski rudarski kongres]
- Азбуковица : земља, људи и живот / ур. Павле Васић.* – Љубовија : Самоуправна интересна заједница културе Општине Љубовија, 1985. – [Поглавље:] *Средњи век*, 53–68.
- Istorija, 1 : Ilustrovana enciklopedija / [prevela G. Tomović].* – Beograd : „Vuk Karadžić“, 1985, 20–81
- Надгробни натпис Јефрема Ђурђа // Истраживања 2 (Ваљево 1985) 75–80.*
- Надгробни натписи из околине Лесковца // Лесковачки зборник 25 (1985) 457–463.* – Résumé.
- Сопотски забел Чрмањ // Историјски часопис 34 (1987) 37–59.* – Résumé.
- Средњовековно Браничево и турски попис 1467. године // Viminacium 2 (Пожаревац 1987) 192–194.*
- Историја Титовог Ужица, I : (до 1918).* – Титово Ужице : Народни музеј ; Београд : Историјски институт, 1989. – [Поглавља:] *Средњи век : Од касне антике до краја XII века ; У држави Немањића (XIII–XIV век) ; Обласни господари у XIV веку ; Ужице у Српској Деспотовини*, 117–163 ; (Извори и литература), 936–942.
- Глагољски натпис са Чечана // Историјски часопис 37 (1990) 5–19.* – Résumé.
- Одјеци Косовске битке на старим картама // Косовска битка у историографији : округли сто / ур. Славенко Терзић.* – Београд : Историјски институт, 1990, 41–58. – Summary. – (Зборник радова ; 11)
- Томашев натпис о оснивању цркве Благовештења Господњег 1427. године код Ораховца у Метохији // Косовско-метохијски зборник 1 (1990) 63–78.* – Summary.
- Алтин у XIV и XV веку // Становништво словенског поријекла у Албанији : зборник радова са међународног научног скупа / ур. Јован Р. Бојовић.* – Титоград : Историјски институт СР Црне Горе, 1991, 153–166.
- Жупа Црна стена // Симпозијум Сеоски дани Сретена Вукосављевића 14 (Пријепоље 1992) 161–171.*
- Српске цркве и манастири у Македонији : [карта са коментаром] / Бранка Кнежевић, Г. Томовић, Љубомир Гвоић // Политика (2. фебруар 1992).* – Исто, Етнички састав становништва Србије и Црне Горе и Срби у СФР Југославији. – Београд : Универзитет у Београду : Географски факултет, 1993, 242–243. – (Етнички простор Срба ; 1)
- Библиографија лексикографско-лексиколошких радова. Б. Остале области. V. Историја / Аница Лолић, Ема Миљковић, Миодраг Петровић, Душан Синдик, Бојана Катић, Г. Томовић // Сто година лексикографског рада у САНУ.* – Београд : Институт за српски језик САНУ, 1993, 95–103.

- Надгробни натпис војводе цара Душана из Чачка* // Богородица Градачка у историји српског народа. – Чачак : Народни музеј Чачак, 1993, 109–113. – Résumé.
- Врање и околина у средњем веку* // Врањски гласник 26–27 (1993–1994) 45–58. – Résumé. – [Научни скуп са темом Девет векова Врања]
- Српска средњовековна жупа у делима Стојана Новаковића* // Стојан Новаковић – личност и дело : научни скуп поводом 150-годишњице рођења (1842–1992) / ур. Владимир Стојанчевић. – Београд : Српска академија наука и уметности, 1995, 293–299. – Summary. – (Научни скупови ; 77. Одељење историјских наука ; 25)
- Српске земље у европској картографији до краја XV века* // Европа и Срби : међународни научни скуп. – Београд : Историјски институт САНУ ; Нови Сад : Православна реч, 1996, 189–198. – Summary. – (Зборник радова ; 13)
- Топлица у средњем веку* // Куршумлија кроз векове. – Београд : Завод за уџбенике и наставна средства : Историјски институт САНУ ; Куршумлија : Туристичка организација Општине Куршумлија, 1996, 2000², 13–21.
- Белешке са историјско-географских истраживања средњег Полимља* // Историјски часопис 42–43 (1997) 520–523.
- Натпис на цркви Светог Луке у Котору из 1195. године* // Црква Светог Луке кроз вјекове : научни скуп поводом 800-годишњице цркве Светог Луке у Котору : зборник радова / ур. Војислав Кораћ. – Котор : Српска православна општина, 1997, 23–32. – Summary.
- Почеци насељавања Овче* // Годишњак града Београда 44 (1997) 89–93. – Summary.
- Срби у дијаспори на картама XVI–XVIII века* // Сентандрејски зборник 3 (1997) 21–37. – Summary.
- Средњовековна рударска топонимија у околини Пријепоља* // Милешевски записи 2 (Пријепоље 1997) 91–99. – Summary.
- Белешке са истраживања Призрена и околине* // Историјски часопис 44 (1998) 377–382.
- Затрнавска жупа* // Косовско-метохијски зборник 2 (1998) 1–11. – Summary.
- На Романи Луце* // Историјски часопис 44 (1998) 89–101. – Summary.
- Брезница* // Гласник Завичајног музеја. Пљевља 1 (1999) 65–72. – Summary.
- Жупа Морава и нахија Морава* // Рудо Поље : Карановац : Краљево / ур. Љубодраг Ристић. – Београд : Балканолошки институт САНУ ; Краљево : Народни музеј Краљево, 2000, 33–45. – Summary.
- Косово на старим картама до краја XV века* // Насеља и становништво области Бранковића 1455. године / ур. Милош Маџура. – Београд : Српска академија наука и уметности ; Службени гласник, 2001, 139–147. – (Демографски зборник ; 6)
- Жупа Будимља* // Милешевски записи 5 (Пријепоље 2002) 63–75. – Summary.
- Provincia de Stefano* // Српска проза данас : Косаче – оснивачи Херцеговине / текстове изабрао и приредио Радослав Братић. – Билећа : Просвјета ; Гацко : Просвјета ; Београд : Фонд „Светозар и Владимир Ћоровић“, 2002, 351–362. – (Ћоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи. Научни скуп историчара у Гацку)

- Жуна Љубовића* // Краљ Владислав и Србија XIII века : научни скуп. – Београд : Историјски институт, 2003, 47–62. – Summary. – (Зборник радова ; 20)
- Крстац – средњовековно име Шар-планине* // Вардарски зборник 2 (2003) 11–18. – Summary.
- Provincia de Alegreto – земља Радослава Павловића* // Земља Павловића – средњи вијек и период турске владавине : зборник радова са научног скупа / гл. ур. Милан Васић ; одг. ур. Рајко Кузмановић. – Бања Лука : Академија наука и умјетности Републике Српске ; Српско Сарајево : Универзитет Српско Сарајево, 2003, 65–76. – Summary. – (Научни скупови ; 5. Одјелење друштвених наука ; 7)
- Средњовековна мајсторска села на размеђу сеоског и градског друштва* // Српско село : могућности и даљи правци истраживања. – Сирогојно : Музеј „Старо село“ ; Београд : Историјски институт САНУ, 2003, 7–17.
- Трагови старог рударења у топонимији пљеваљског краја* // Гласник Завичајног музеја. Пљевља 3 (2003) 55–61. – Summary.
- Ђураш – трећи витез у цара Душана* // Бока 24 (Херцег–Нови 2004) 105–113.
- Старосрпски натписи из Бијељине* / Мирко Бабић, Г. Томовић // Мешовита грађа (Miscellanea) 22 (2004) 81–104.
- Ко је био деспот Торник из записа граматика Нестора* // Зборник радова Византолошког института 41 (2004) 257–269. – Summary.
- Дабар* // Милешевски записи 6 (Пријепоље 2005) 35–45. – Summary.
- Грбаљ на старим картама* // Грбаљ кроз вјекове : зборник радова са научног скупа „Грбаљ кроз вјекове“ / ур. Мирослав Пантић, Весна Вучинић. – Грбаљ : Друштво за обнову манастира Подластва, 2005, 309–322. – Summary.
- Кричани и Кричак* // Гласник Завичајног музеја. Пљевља 4 (2005) 39–48. – Summary
- Микротопонимија око града Раса према турском попису из 1468/9. године* // Споменица Милана Васића. – Бања Лука : Академија наука и умјетности Републике Српске, 2005, 165–184. – Summary. – (Споменица ; 2. Одјелење друштвених наука ; 14)
- О глагољском натпису из Конавала* // Историјски часопис 52 (2005) 23–31. – Summary.
- Ресава на старим картама* // Ресава (Горња и Доња) у историји, науци, књижевности и уметности II : научни скуп / гл. ур. Мирослав Пантић. – Деспотовач : Народна библиотека „Ресавска школа“, 2005, 7–14. – Резюме. – (Дани српског духовног преображења ; 12)
- Два старосрпска натписа из Косаничке Раче* // Мешовита грађа (Miscellanea) 27 (2006) 105–129. – Summary.
- Нахија Кава (1468/9–1477)* // Гласник Завичајног музеја. Пљевља 5 (2006) 41–47. – Summary. – (Тема броја: Средње Полимље и Потарје као истраживачки проблем : (поводом стогодишњице од смрти Танасија Пејатовића)
- Kosovo and Metohija on old maps from the XV to the XVIII century* // Kosovo and Metohija : past, present, future : papers presented at the International Scholarly Meeting / ed. Kosta Mihailović. – Belgrade : Serbian Academy of Sciences and Arts, 2007, 49–60.

- Косово и Метохија на старим картама до краја XII века* // Археологија Косова и Метохије : зборник радова / ур. Александар Бачкалов. – Београд : Музеј у Приштини ; Центар за очување наслеђа Косова и Метохије Mnemosyne, 2007, 47–59.
- Косово и Метохија на старим картама од XV до XVIII века* // Косово и Метохија : прошлост, садашњост, будућност : зборник радова с међународног научног скупа / ур. Коста Михаиловић. – Београд : Српска академија наука и уметности, 2007, 61–71. – (Научни скупови ; 115. Одељење друштвених наука ; 28)
- Ресава у српској картографији XIX века* // Манастир Манасија (Ресава) у виђењима историјских и књижевних извора, путописаца, картографа и песника XIX–XXI века : научни скуп / гл. ур. Мирослав Пантић. – Деспотовац : Народна библиотека „Ресавска школа“, 2007, 15–24. – Summary. – (Дани српског духовног преображења ; 14)
- Црква Грлица* // Милешевски записи 7 (Пријепоље 2007) 69–73. – Summary.
- Детаљни опис санџака Пљевље 1899. године* // Гласник Завичајног музеја. Пљевља 6 (2007) 39–45. – Summary.
- Српски средњовековни црквени поседи у Горњем Полимљу* / Г. Томовић, Славољуб Пушица // Милешевски записи 7 (Пријепоље 2007) 31–67. – Summary.
- Дубровачка грађа о цркви Грлицу у Полимљу* // Историјски часопис 56 (2008) 261–278. – Summary.
- Kosovo and Metohija on old maps until the end of the twelfth century* // The Archaeology of Kosovo and Metohija : collection of papers / ed. Aleksandar Bačkalov. – Belgrade : The Priština Museum : Center for protection of natural and cultural heritage of Kosovo and Metohija Mnemosyne, 2008, 47–59.
- Ресавска Метохија и нахија Ресава* // Деспот Стефан и његова Манасија : научни скуп / гл. ур. Мирослав Пантић – Деспотовац : Народна библиотека „Ресавска школа“, 2008, 7–20. – Summary. – (Дани српског духовног преображења ; 15)
- Нормирање транскрипције и транслитерације старосрпских натписа* // Стандардизација старословенског ћириличног писма и његова регистрација у Уникоду : зборник радова са међународног научног скупа / ур. Гордана Јовановић, Јасмина Грковић-Мејдор, Зоран Костић, Виктор Савић. – Београд : Српска академија наука и уметности, 2009, 197–207. – Summary. – (Научни скупови ; 125. Одељење језика и књижевности ; 20)
- Деспотов канун* // Средњовековно право у Срба у огледалу историјских извора : зборник радова са научног скупа / ур. Сима Ћирковић, Коста Чавошки. – Београд : Српска академија наука и уметности, 2009, 291–300. – Summary. – (Одељење друштвених наука. Извори српског права ; 16)
- Посед српског властелина Детоша у XIV веку* // Историјски часопис 58 (2009) 93–108. – Summary.
- Средњовековне путне станице и коначишта у Полимљу* // Милешевски записи 8 (Пријепоље 2009) 69–96. – Summary.
- Ктитори манастира Свете Тројице Пљевањске* // Гласник Завичајног музеја. Пљевља 7 (2010) 37–55. – Summary.

- Надгробни натпис Петка крстјанина // Шћепан Поље и његове светиње кроз вјекове : зборник радова са научног скупа / ур. Г. Томовић. – Беране : Свевиђе : часопис епархије Будимљанско-никшићке : Манастир Заграђе, 2010 101–121. – Summary.*
- Војиновићи // Споменица академика Симе Ћирковића / ур. Срђан Рудић. – Београд : Историјски институт, 2011, 355–366. – Summary. – (Зборник радова ; 25)*
- Манастир Светог Ђорђа и село Уложистица на Дреници // Хиландарски зборник 13 (2011) 7–15. – Summary.*
- Смедерево на картама XV века // Пад Српске деспотовине 1459. године : зборник радова са научног скупа / ур. Момчило Спремић. – Београд : Српска академија наука и уметности, 2011, 351–364. – Summary. – (Научни скупови ; 134. Одељење историјских наука ; 32)*
- Старосрпски натписи из манастира Светог Ђорђа код Берана и из околине / Гордана Јовановић, Г. Томовић // Ђурђеви ступови и Будимљанска епархија : зборник радова / ур. Бранислав Тодић, Милан Радујко. – Беране : Епископија будимљанско-никшићка : Полимски музеј ; Београд : Филозофски факултет. Институт за историју уметности : Службени гласник : Православни богословски факултет. Институт за теолошка истраживања, 2011, 499–531. – Summary.*
- Жичко властелинство // Наша прошлост 13 (Краљево 2012) 9–52. – Summary.*
- Манастир Милешева и манастирски трг Пријепоље у средњовековној трговини Полимља // Осам векова манастира Милешеве : међународни научни скуп : зборник радова I. – Милешева : Епархија милешевска, 2013, 61–78. – Summary.*
- Надгробни натпис Воихне из Коњуха // Споменица др Данице Милић / ур. Бојана Миљковић-Катић. – Београд : Историјски институт, 2013, 147–166. – Summary. – (Зборник радова ; 27) .*
- Карта Босне Вакома Кантелија из 1689. године // Зборник радова у част академику Десанки Ковачевић Којић / гл. ур. Рајко Кузмановић ; одг. ур. Драгољуб Мирјанић ; ур. Ђуро Тошић ; прир. Жељко Вујадиновић. – Бања Лука : Академија наука и умјетности Републике Српске, 2015, 493–529. – Summary. – (Зборник радова ; 10. Одељење друштвених наука ; 38)*

Приредила Славица Мереник

IN MEMORIAM

Владимир Стојанчевић
(1923–2017)

Непуну недељу дана после напуњене 94. године живота преминуо је у Београду, 21. априла о. г., академик Владимир Стојанчевић, вишедеценијски редовни члан, а затим спољни сарадник Историјског института. Рођен је 16. априла 1923. године у Скопљу, у време када је овај град припадао српској (југословенској) држави, што ће до краја живота утицати на његов приступ у изучавању историје тог дела Македоније. Основну школу и гимназију завршио је у Велесу (1929–1941). Матурирао је у Другој мушкој гимназији у Крагујевцу (1941). Животни пут водио га је даље на север, ка Београду, одакле је могао да сагледа цео српски простор и да га, затим, обухвати у свом научном делу. За време рата живео је у Београду, радећи на железници. Јануара 1945. мобилисан је и упућен на Сремски фронт, где је остао до краја рата. Време проведено на фронту урачунато му је у војни рок. Новембра 1945. уписао је студије историје на Филозофском факултету у Београду. Дипломирао је на истом факултету 30. априла 1950. године. Од јуна 1948. радио је у библиотеци Семинара за општу историју средњег века, да би маја 1950. године прешао у Историјски институт Српске академије наука (САН, дан. САНУ). У истој установи (САН) одбранио је маја 1956. докторски рад: *Кнез Милош и источна Србија 1833–1838. године*.

За време рада у Институту (1950–1984) био је члан свих друштвено-управних и научних тела која су деловала у складу са законом о научном

раду: секретар Научног савета, председник Радне заједнице, члан Научног већа и члан редакције свих институтских издања (ИЧ, Мешовита грађа – *Miscellanea*, Посебна издања). Почетком седамдесетих година био је и кандидат за директора Историјског института, али је гласање запослених, што је тада било пресудно при избору, испало нерешено, па је за руководиоца установе изабрано треће лице. Сам је више пута причао да је у колективу он важио као српски кандидат за директора, за разлику од друге, југословенске опције, која је у то време политички била протежирана у целој држави. Убрзо после одбране докторске тезе биран је за научног сарадника, седам година касније за вишег научног сарадника (1963), затим и за научног саветника (1867). За дописног члана САНУ изабран је 16. новембра 1978, а за редовног 15. децембра 1988. године. Приступну беседу: *Србија и српски народ у Турској 1804–1878*. одржао је 10. маја 1989. године. Од пензионисања до 1998. године био је делегирани члан Председништва САНУ у Научном већу Историјског института. После пензионисања живео је у Београду. До неколико месеци пред смрт писао је нове и прештампавао своје раније радове.

У свом дугом радном веку академик Стојанчевић се бавио најразноврснијим темама из историје Србије у XIX и XX в. (до краја Првог светског рата) и везама српске државе са суседним државама и народима, посебно са Бугарима и Албанцима. Бавио се првенствено политичком и дипломатском, али исто тако и економском, црквеном и културном историјом. Велики број радова посветио је историји Срба у Османском царству: у Старој Србији, Босни и Херцеговини и Македонији. Писао је и о Србима у Сентандреји, Румунији, Војној граници, Славонији и Далмацији. Тематски се дотицао питања о пореклу и миграцијама становништва, управној подели и насељавању Србије у XIX в., ослободилачким настојањима српске државе и српског народа и улози војске и добровољаца. Бавио се и аграрним односима, законодавством, етничким мањинама на Балкану (Гоге, Цинцари, Арнауташи – у процесу њихове албанизације, и др.), развојем просвете и историографије и историјском географијом. Издавао је архивску грађу у Споменику САНУ, у посебним књигама и у више часописа (Мешовита грађа, Архивски преглед, Зборник Историјског музеја Србије, и др.). У више бројева Гласника САН (1956–1957) и у Историјском гласнику (1958) писао је о раду Историјског института, који је тада био у радном саставу Академије.

Бавећи се историјом српског народа дуже од шест и по деценија оставио је Стојанчевић по обиму и значају написаних радова велико дело, које обухвата 15 изворно писаних књига и још 38 посебних издања, књига

са прештампаним чланцима, расправама и прилозима, које избором радова и својим општим склопом, најчешће са придодатим уводом и објашњењима из његовог или нечијег другог пера, чине једну тематску целину. Са Р. Новаковићем, Г. Шкриванићем и Ж. Шкаламером приредио је 1965. године *Школски историјски атлас*. Прештампao је у сопственом издању и две књиге радова раније објављених на страним језицима (*Ouvrages en langues étrangères*, 2001, I–II). Једну књигу радова, такође као поновљено издање, издао је са супругом Видосавом Стојанчевић. Од 2009. године, у оквиру посебне едиције, којој је дао наслов: *Из српске историјске прошлости (1804–1918)*, почео је поново да објављује своје радове из разних периодичних публикација. До 2017. успео је у сопственом издању да објави 28 књига. У првом тому објавио је радове из Историјског часописа. Нажалост, овај свој издавачки подухват, веома користан за историчаре који се баве истом проблематиком, није успео до краја да оствари. Поред тога, написао је и објавио преко 700 чланака, расправа, прилога и историјских осврта, десетак предговора и поговора знаменитих дела из старије српске и европске историографије и око 170 предговора и оцена за новије књиге, штампаних рецензија, критика, приказа и забележених сећања о личностима и делу својих савременика. По броју објављених радова био је најплоднији писац у досадашњем раду Института.

Од многобројих посебних издања В. Стојанчевића (поред докторске тезе) наводимо неке наслове: *Кнез Милош и његово доба* (1966), *Јужнословенски народи у Османском царству од Једренског мира 1829. до Париског конгреса 1856. године* (1971), *Србија и Бугарска од Санстефанског мира до Берлинског конгреса* (1986), *Србија и Бугарска 1804–1878* (1988). У прво време штампао је своје књиге претежно у издањима Историјског института, да би их касније објављивао и прештампавао код разних издавача широм Србије. У новије време вредна је помена његова студија *Српско-бугарски односи у западној Бугарској (1804–1918)*, објављена у Београду 2005. године. У њој се позабавио једном, у српској историографији скоро потпуно запостављеном темом – остацима српског народа и српске свести у западним деловима Бугарске, где су Срби током векова насилно бугаризовани (Видински, Софијски санџак). Проблемима бугаризације, албанизације и грецизације Срба у источним, југоисточним и јужним граничним српским областима бавио се и у низу других својих радова. У више својих радова истраживао је процес албанизације, тзв. Арнауташа, који су чинили значајну етничку скупину на простору где су се дотицали Срби са Албанцима и Шиптарима. Сматрао је да је основна етничка подлога ове етничке

скупине била српска, али су они после исламизације, у општим околностима које су владале у Турском царству, касније били албанизовани. Својим истраживањима Срба у Бугарској био је на трагу лингвистичких закључака академика Александра Белића, који је територију западне Бугарске у дубини од 10 до 30 км од старе српске границе (из 1878) сврставао у српску говорну област.

Као већ потпуно зрео научник изабран је у Иницијативни одбор за писање Историје српског народа (ИСН). Овај одбор окупио се око Српске књижевне задруге и израдио Пројект о ИСН у шест књига (1971). Био је уредник пете књиге ИСН (I–II). У првом тому пете књиге написао је два поглавља (раздобље од краја XVIII в. до 1839. године) и дао нацрт за израду 10 историјских карата. Дао је нацрт и за пет карата у шестој књизи (VI–1). Учествовао је у писању уџбеника и приручника за ученике основних и средњих школа. Написао је пет поглавља у 2. тому *Историје Београда* (1974) и по једно или више поглавља у колективно писаним историјама градова у Србији (Ниш, Ужице, Шабац, Крушевац). Одужио се и писцима српске историје из своје и претходне генерације. Писао је о Мити Костићу, Драгољубу М. Павловићу, Душану Пантелићу, Виктору Новаку, Гаври Шкриванићу, Илији Синдику, Танасију Ж. Илићу, Васи Чубриловићу, Вуку Винаверу, и другима. Поред историчара писао је и о етнологима, међу којима и својој супрузи Видосави Стојанчевић, лекарима (академику Кости Тодоровићу) и лингвистима (академику Павлу Ивићу). У последњој деценији живота допунио је ову збирку портрета сећањима на више савременика, с којима се сусретао и сарађивао током радног века. Објавио их је у посебној књизи (*Моји савременици*, Пирот 2008), заједно са некролозима и прилозима о напред наведеним научним радницима. Истицао је да су ти, како их је назвао, писани „медаљони” памћења настали из сопствене „духовне потребе” и личне „моралне обавезе” да се не заборави ниједан значајнији истраживач српске прошлости. Стојанчевић је умео да оцени сваког истраживача, и да на мало простора истакне вредност његовог дела.

Академик Стојанчевић био је страстан истраживач новије српске историје, њен прави посвећеник. Стицао се утисак да је у дугом животном веку заборавио своју приватност и да се сав посветио науци. У свим периодима свога стваралаштва оставио је значајне, документовано писане радове, који ће бити незаобилазни у будућим истраживањима историје Србије и српског народа. Све радове писао је савесно, трагајући за чињеницама, а оне о југоисточној Србији, одакле је потицала његова мајка Лепосава (Лесковац) и Македонији, одакле је потицао његов отац

(Милош), писао је и срцем. Запретено дубоко у души носио је предања српског народа из некадашњих јужних српских области, где је Српство данас јако проређено или потпуно нестало. Распад Југославије пружио му је прилику да до краја уобличи своје научне и животне погледе на те крајеве. Последње две деценије живота скоро да је у потпуности посветио истраживању историје српског становништва у Македонији, посебно оном њеном делу који је 1912. године био укључен у српску државу. Знао је да око *Вардарског зборника*, чији је уредник био од покретања часописа до смрти, окупи истраживаче прошлости тих крајева.

У његовим радовима као да се стално осећа жал што је Србија стварањем Југославије испустила јужне српске области, у којима је српска свест била очувана, и поред столетних притисака турских власти и суседних инородних народа. Недовољно виспрен македонски српски елемент био је вековима препуштен насилној туркизацији, бугаризирању, албанизацији и грецизацији. Иако је примећивао да Срби у Македонији нису „пунокрвни” Срби као они на Косову и северније, он је дубоко веровао у њихово српско опредељење. Десетак година пред смрт, поклонио је већи део своје богате библиотеке (око 8.000 књига) Шумадијској епархији, чиме се уврстио у ред великих добротвора Српске православне цркве. На предлог Института одликован је 1984. Орденом заслуга за народ са сребрним зрацима. Одликован је и Орденом Светог Саве I степена (1999), Октобарском наградом Београда, за рад на тротомној *Историји Београда* (1974), и са шеснаест медаља, спомен-плакета, повеља и захвалница.

Ненад Урић

IN MEMORIAM

Душан Т. Батаковић
(1957–2017)

Дана 27. јуна 2017. године, преминуо је др Душан Т. Батаковић, дугогодишњи директор Балканолошког института САНУ и бивши амбасадор Републике Србије у Грчкој, Канади и Француској.

Др Душан Т. Батаковић је рођен у Београду 23. априла 1857. године, од оца Томислава, лекара на Војномедицинској академији, и мајке Милене, рођене Павловић. Студије историје завршио је на Филозофском факултету у Београду 1982, где је и магистрирао 1988. године. Докторске студије (1991–1996) завршио је на Сорбони у Паризу (Université Paris – Sorbonne), где је у јануару 1997. године одбранио тезу *Француска и стварање парламентарне демократије у Србији 1830–1914 (La France et la formation de la démocratie parlementaire en Serbie 1830–1914)*. Образовање и искуство стечено у Француској касније ће у значајној мери утицати на његова научна интересовања.

Научна каријера Душана Батаковића развијала се 1983–1992. године у Историјском институту, а затим у Балканолошком институту САНУ. Био је члан уредништва *Књижевне речи* (1985–1989), *Задужбине* (1990–1994) и *Књижевних новина* (1991–1998). На Филозофском факултету у Београду предавао је 1998. године предмете Увод у историјске студије и Општу историју новог века.

Дипломатска каријера уваженог српског историчара, ученика некадашњег генералног секретара Ке д'Орсеја Жан Мари Сутуа (Jean-Marie Soutou), започела је у Атини, где је 2001–2005. године обављао дужност амбасадора Србије у Грчкој. Након завршетка мандата, Батаковић је у јулу 2005. именован за саветника председника Србије, а у октобру исте године за директора Балканолошког института САНУ,

главног уредника годишњака *Balkanica* и посебних издања Института. У септембру 2008. године изабран је и за председника српског комитета Међународне асоцијације за проучавање југоисточне Европе (AIESEE). Био је члан државног преговарачког тима о будућем статусу Косова и Метохије од новембра 2005, у јулу 2007. је указом председника Републике постављен за амбасадора Србије у Канади, а у јануару 2009. за амбасадора у Француској. Био је и шеф делегације наше земље при Међународном суду правде у Хагу (2009–2011).

Научник широког хронолошког, тематског и територијалног захвата, Душан Батаковић је објавио и приредио већи број књига (монографија, зборника радова, мемоара и грађе) и преко стотину научних чланака. Његова истраживања посвећена су српско-албанским односима, проучавању утицаја религије и идеологије на балканске и јужнословенске национализме, европским оквирима српске историје, француско-српским односима, као и утицају комунизма на развој Србије. Одржавши серију предавања на више европских и америчких универзитета, он је, у оквиру Фондације за европску историју и цивилизацију (*La Fondation pour une histoire de la civilisation européenne*), са седиштем у Паризу, био представник Балкана у жирију за европску награду из историје (1995–2000). Највећи допринос Батаковић је дао на пољу француско-српских односа. У Паризу је недавно (2013), под другим насловом, објављена његова докторска теза *Les sources françaises de la démocratie serbe (1804–1914)*, која по речима ментора Жоржа Анрија Сутуа (*Georges-Henri Soutou*), приказује праву историју политичког и институционалног развитака Србије пре 1914. године, у контексту њених односа са Француском. Књига на сјајан начин приказује постепену еволуцију и модернизацију земље која је у исто време требало да реши унутрашњополитичке проблеме и национално питање, што је у овом раздобљу био чест случај у европским земљама. Др Душан Батаковић се истакао и као приређивач зборника радова *La Serbie et la France une alliance atypique. Relations politiques, économiques et culturelles 1870–1940* (Belgrade, 2010), окупивши у том тренутку најпознатија научна имена чији предмет проучавања представљају француско-српски односи. Атипичан али истински савез Кнежевине, касније Краљевине Србије и Француске, као главног извора политичких доктрина и револуционарних покрета у Европи у XIX веку, био је по мишљењу српског историчара заправо случајан и ненаговештен. Био је то савез који никада није формално закључен, чији оквири нису били тачно одређени, али чија је делотворност одолела свим искушењима и нарочито дошла до изражаја

у рововима Балканског фронта у Великом рату, где су сарађивале српска и француска војска.

Своја дугогодишња истраживања о делу једног од највећих српских државника Илије Гарашанина, Душан Т. Батаковић је 2014. године преточио у књигу на енглеском језику *The foreign policy of Serbia (1844-1867) Ilija Garašanin's Načertanije*. Почивајући на грађи из архива Адама Чарторијског у Кракову и, пре свега, на извештајима Фрање Заха, агента пољске емиграције у Београду, ова монографија говори о утицају *Начертанија* на обликовање спољне политике Србије. Батаковић је анализом показао да не стоји раширено мишљење да је Захов *План* јужнословенски а *Начертаније*, српски или „великосрпски“ програм: међупрожимање у току састављања не само ових, већ и неколико сличних нацрта о спољној политици, на којима су Зах и Гарашанин заједнички радили, јасно указује на снажну међузависност ових програмских докумената.

Велики одјек имале су Батаковићеве књиге на енглеском, француском и руском језику чија су тема Косово и Метохија: *Serbia's Kosovo Drama. Historical Perspective* (Belgrade, 2012); *Kosovo. Un conflit sans fin?* (Lausanne, 2008); Косово и Метохија: историја и идеологија (Екатеринбург, 2014). Посредством анализе одређених историјских феномена, српски историчар је готово у свим делима на ову тему желео да утиче на критичко сагледавање прошлости која је, како је то често истицано, „предсобље садашњости“. Ипак, међу књигама посвећеним Косову и Метохији издваја се монументално дело *The Christian Heritage of Kosovo and Metohija. The Historical and Spiritual Heartland of the Serbian People* које представља зборник докумената, научних студија и уметничких прилога, чији је приређивач био Батаковић. У овој публикацији енциклопедијског карактера, налазе се пробране научне студије водећих домаћих и страних стручњака за историју, уметности и културно наслеђе ове јужне покрајине Србије, прилози наших духовника, као и бројна сведочанства, од средњовековних повеља до записа и натписа, дипломатске преписке, духовних текстова, епске традиције и путописних записа.

Пред крај живота др Душан Батаковић је, у маниру великих познавалаца своје струке, изнео у делу *Дешифровање прошлости* (Београд, 2016), историографске огледе настале у последње три деценије, тежећи да пружи неке свеже и поуздане увиде у још увек неусаглашено тумачење српске прошлости. Осетивши потребу да преиспита дела појединих домаћих и страних историчара, он је представио своју визију крупних историјских догађаја и магистралних процеса, најчешће преломних раздобља у српској и балканској историји у последња два столећа.

За своје заслуге Душан Т. Батаковић одликован је високим домаћим и страним одликовањима: орденима Белог орла, Великог крста (Краљевски дом Карађорђевића), Академских палми, Официра Легије части, Феникса и Великог крста (Грчка). Године 2010. изабран је за члана Светске академије уметности и науке (World Academy of Art and Science, WAAS).

Одлазак др Душана Т. Батаковића ће, без сумње, представљати велики губитак за академску средину и српску историографију. Поред научних радова, одликовала га је велика енергија која је пратила сваки његов подухват. Повесник и дипломата заслужује признање и због дугогодишњег успостављања веза између научника из земље и иностранства, института и институција и различитих генерација српских историчара.

Урош Татић

IN MEMORIAM

Душан Синдик
(1933–2017)

У петак 30. јуна 2017, у осамдесет петој години живота, преминуо је Душан Синдик, стручни сарадник Историјског института Београд у пензији. Рођен је 16. априла 1933. године у престоници Краљевине Југославије. Потичао је из старе и угледне породице бокељских Срба римокатоличке вере, а његов отац, академик Илија Синдик (1888–1958), био је један оснивача Историјског института Српске академије наука и уметности (1947) и његов други директор (1954–1958). Млади Душан је своје школовање започео у Кикинди, а наставио у родном граду, где је завршио основну школу и гимназију, постао студент Филозофског факултета и дипломирао 1955. године на групи за историју. Прво запослење нашао је у Библиотеци града Београда, потом су уследила намештења у Југословенском библиографском институту и Јеврејском историјском музеју, да би од 1962. године до пензионисања (1998) радни век провео у Историјском институту.

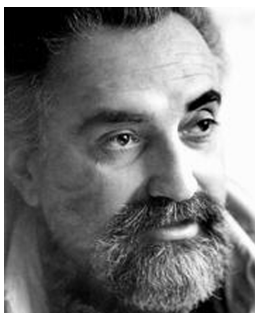
Научно-истраживачка интересовања Душана Синдика обухватала су разнолико проучавање прошлости Јевреја на тлу модерне Србије, бављење занимљивом личношћу грофа Саве Владиславића, али пре свега изучавање и издавање историјских извора за историју Срба у средњем веку, са особитим нагласком на дипломатичку грађу. Уз академике Владимира Алексејевича Мошина (1894–1987) и Симу Ћирковића (1929–2009) учествовао је у великом пројекту Историјског института, припремању и објављивању тзв. „Српског дипломатара“. Вишедеценијски труд делимично је капитализован 2011. године, када је први том *Зборника средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника (1186–1321)* напокон угледао светлост дана. Нажалост, од тројице аутора

само је један доживео да види плодове свог напорног рада. Током дугих година припреме овог монументалног дела, Синдик је обилазио архиве, расуте широм Европе, у којима се чувају српске средњовековне дипломатичке исправе. Из тих боравака на Светој Гори, у Венецији, Дубровнику, Котору, Москви и Санкт Петербургу (ондашњем Лењинграду), произишле су многе студије које су постале драгоцен лектира и обавезан приручник истраживачима српског средњовековља; на овом месту бисмо поменули само неке од наслова: *Српске повеље у светогорском манастиру Светог Павла, Понтификал Которске бискупије у Лењинграду, Marginalia catharensia, Српска средњовековна акта у манастиру Хиландару, Српски средњовековни печати у манастиру Хиландару*, итд. У сарадњи са Горданом Томовић приредио је књигу *Писци средњовјековног латинитета*, која је објављена 1996. године на Цетињу као први том у серији „Књижевност Црне Горе од XII до XIX вијека“.

Међу колегама остаће упамћен као несебичан пријатељ, поуздан сарадник и заљубљеник у живот који се духовито и храбро носио са дуготрајним и тешким обољењем. Патрицијска одмереност Душана Синдика остављала је утисак на све који би га упознали, а њега самог сврставала међу племените људе пре својствене, нажалост, прохујалим епохама него нашем добу.

Драгић М. Живојиновић

IN MEMORIAM

Ђорђе Станковић (1944–2017)

Дана 9. августа 2017. године преминуо је угледни историчар Ђорђе Станковић. Рођен је 21. јануара 1944. у Слобоштини (општина Брестовац, западна Славонија). Завршио је гимназију у Славонској Пожеги, након чега уписује студије историје на Филозофском факултету у Београду. Након дипломирања 1966. на матичном факултету, под менторством професора Јована Маријановића, 1969. брани магистарски рад на тему *Радикална странка и хрватско питање 1921–1923*, а затим 1979. и докторску дисертацију под насловом *Никола Пашић и стварање југословенске државе 1919–1921*. Паралелно са овим активностима Станковић се запошљава на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду, најпре у звању асистента (1969), затим доцента (1980), а потом ванредног (1985) и редовног (1990) професора. Од 1990. па до одласка у пензију (2012), др Станковић је вршио функцију шефа Катедре за историју Југославије. У фокусу истраживачког рада др Станковића налазили су се историја југословенских народа на прелазу из 19. у 20. век, личност Николе Пашића, улога студентске омладине у политичком животу југословенске државе и методолошка питања историјске науке.

Надовезујући се на питања која је отворио у својој магистарској и докторској дисертацији, др Станковић је већи део свог научног опуса посветио личности Николе Пашића и њеној улози у конституисању и политичком животу југословенске државе. У монографијама *Никола Пашић, савезници и стварање Југославије* (1984), *Никола Пашић и југословенско питање I–II* (1985), *Никола Пашић и Хрвати* (1995) и *Никола Пашић: Прилози за биографију, Србија и стварање Југославије* (2009) и *Србија 1914–1918: Ратни циљеви* (2014) др Станковић је

користећи (већим делом необјављену) изворну грађу дао исцрпан преглед политичког деловања вође Народне радикалне странке у периоду од краја 19. до првих деценија 20. века. Посебан значај овим делима даје труд др Станковића да политичко деловање водеће политичке личности српске и југословенске државе прикаже у ширем контексту европске политике и идеолошких тенденција које су доминирале политичком сценом предратне, ратне и међуратне Европе. У настојању да подстакне даља истраживања ове теме у југословенској и српској историографији др Станковић је у зборницима *Слога Србо-Хрвата* (1995), *Никола Пашић у Народној скупштини* (1998) и *Сто говора Николе Пашића: Вештина говорништва државника I–II* (2007) приредио и објавио низ историјских извора везаних за личност и политичко деловање Николе Пашића.

Поред личности Николе Пашића, др Станковић је у свом научном раду посветио велику пажњу феномену политичког ангажовања студентске омладине у међуратној и послератној југословенској држави. Резултате својих истраживања на ову тему др Станковић је (у коауторству са Андрејом Митровићем, Милорадом Радевићем и Ђорђем Јовановићем) представио у монографији *Студенти београдског универзитета 1838–1941: Хронологија политичког живота* (1971) и зборнику *Студенти и универзитет 1914–1954* (2000). Значајан допринос актуелним, као и будућим, истраживањима на тему политичког активизма студентске омладине у југословенској држави оставили су и зборници докумената *Записи и извештаји Универзитетског комитета КПС 1945–1948* (1985), *Записници и извештаји ИККПС 1948–1952* (1987) и *Записници акционог одбора ССУ Београдског универзитета 1939–1941* (1988) које је Станковић објавио у сарадњи са Момчилом Митровићем.

У научном опусу др Станковића велики простор заузимају методолошка питања и процеси развоја југословенске и српске историографије. Бавећи се овим питањима у низу чланака и расправа, др Станковић је дао свеобухватни преглед развоја историографије (од античког до модерног времена), њених метода, као и улоге сродних хуманистичких наука (социологије, психологије и др.) у обликовању модерних тенденција у светској историографији. Већина радова др Станковића на ове теме сабрана је и публикована у делима *Искушења југословенске историографије* (1988), *Изазов нове историје I–II* (1992–1994), *Историјски стереотипи и научно знање* (2004) и *Неизвесна прошлост Србије: одабрани научни есеји* (2014). Бавећи се наведеним питањима, Станковић је обратио нарочиту пажњу на утицај општих друштвених (пре свега политичких и идеолошких) кретања на развој

савремене српске историографије. У сарадњи са проф. Љубодрагом Димићем, др Станковић је 1996. објавио дело *Историографија под надзором I–II* у коме је кроз сумарни преглед развоја историјског истраживања на европским просторима уочио друштвене појаве и механизме који су одређивали методолошки приступ и карактер југословенске и српске историографије. Поред поменутих дела, др Станковић се питањем утицаја актуелних политичких дешавања и идеологија на развој историографије бавио и у стручним чланцима али исто тако и у средствима јавног информисања. Станковићев став да актуелне политичке прилике у периоду распада СФРЈ и ратова за југословенско наслеђе усмеравају историографију на постјугословенским просторима у правцу некритичке ревизије, покренуо је низ расправа и полемика како унутар стручних кругова, тако и у оквиру шире јавности. Нарочито велики број полемика и реакција (објављених у јавним штампаним гласилима – пре свега дневном листу *Политика* и часопису *Нова српска политичка мисао*) изазвао је децидирано негативан став др Станковића према процесима рехабилитације чланова покрета Драже Михаиловића и функционера Владе народног спаса генерала Милана Недића. Активно ангажовање у актуелним друштвеним питањима речито сведочи о Станковићевом схватању важности улоге историографије у савременом друштву, као и његовом енергичном настојању да југословенско историографско наслеђе заштити, од оног што је он перцепирао, као идеолошки инструментализовану злоупотребу.

Научни и педагошки рад, ангажовање у стручним телима (др Станковић је вршио функције секретара Савеза историјских друштава Југославије, председника Друштва историчара Србије и уредника стручних публикација *Историјски гласник*, *Југословенски историјски часопис* и *Марксистичка мисао*) и активно учешће у актуелним друштвеним полемикама осликавају нам личност др Станковића као једног од истакнутих прегалаца у напорима за проширење научних сазнања и очување интегритета историјске науке.

Василије Драгосављевић

IN MEMORIAM

Војин С. Дабић
(1949–2017)

Дана 24. октобра 2017. преминуо је српски историчар Војин С. Дабић, професор Филозофског факултета у Београду. Рођен је 2. јануар 1949. у Тројеглави. На Групи за историју Филозофског факултета у Београду дипломирао је 1972. Почетком 1973. запослио се у Историјском институту САНУ у Београду и у оквиру секције за историју српског народа под туђинском влашћу започео је истраживање историје Војне крајине и Срба у Хрватској и Славонији од почетка XVI до краја XVIII века. На Филозофском факултету у Београду одбранио је 1982. магистарски рад *Банска крајина од краја XVII до половине XVIII века*, који је објавио као посебну монографију. За време постдипломских студија провео је више од годину дана на истраживањима у Бечу, Загребу и Љубљани, изучавајући најважније архивске фондове за историју Срба у Хрватској и Славонији. Од 1985, у звању истраживача-сарадника, поверено му је истраживање прошлости Карловачког генералата. На Филозофском факултету у Београду изабран је 1992. за асистента на Одељењу за историју, на предмету Национална историја новог века. На истом факултету одбранио је 1996. докторску дисертацију *Карловачки генералат 1683–1746. године* и потом стекао звање доцента. Након одбране тезе наставио је проучавање прошлости Војне крајине и хронолошким и садржајним проширивањем рукописа докторске дисертације настала је монографија *Војна крајина. Карловачки генералат (1530–1746)*. После вишегодишњих истраживања написао је студију под насловом *Кнезови у Војној крајини у Хрватској и Славонији*. За ванредног професора изабран је 2002.

Објавио је већи број радова у историјским часописима и тематским зборницима, који се према обрађеној проблематици могу груписати у неколико тематских целина (сеобе Срба и њихов живот на феудалним поседима у Хрватској и Славонији, проблеми историјске демографије српских области од почетка XVI до краја XVIII века, демографски проблеми, аграрни односи и привреда итд.). Учествовао је на двадесетак домаћих и међународних научних скупова, усавршавао се и истраживао у регионалним центрима Европе и на Балкану, проучавајући у тамошњим архивима архивску грађу на латинском, немачком и италијанском језику. Захваљујући добром познавању архивских фондова, као и чињеници да се дугогодишњим истраживањима оспособио за читање и коришћење извора на старим и страним језицима, приредио је више тематских збирки извора, као и научних радова из прошлости Срба у Хабзбуршкој монархији, Турском царству и Млетачкој републици у XVI, XVII и XVIII веку.

Био је главни уредник часописа „Зборник Матице српске за историју”, члан је Редакционог одбора и уредник епохе XVI–XVIII век Српског биографског речника, члан редакције Зборника САНУ о Србима у Хрватској и „Српских студија”. Прикупљао је документацију о страдању Срба за време грађанских ратова у Хрватској и Босни и Херцеговини од 1991. до 1995. Део сакупљене документације приредио је у две књиге објављене на енглеском језику. Професор Дабић је уживао углед нашег најбољег стручњака за историју Војне границе. Високо ценећи његов научни допринос, Одељење историјских наука САНУ желело је да га има у својој средини, па га је истицало као свог кандидата за дописног члана САНУ.

др Петар В. Крестић